

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до організації навчально-виховного процесу в
2013-2014 навчальному році

(інформаційно-методичний бюлетень)

ЗМІСТ

ВИВЧЕННЯ, УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ	3
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	8
ЩОДО ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАТИКИ	8
У 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ.....	8
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	18
ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	18
В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	18
У 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ.....	18
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	23
ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	23
ТА ЇЇ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ	23
У 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ.....	23
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ З ОБДАРОВАНИМИ ШКОЛЯРАМИ	32
ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТА «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА» У 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ	37
МАЙСТЕР-КЛАС –.....	43
ЕФЕКТИВНА ФОРМА ПОШИРЕННЯ	43
ІННОВАЦІЙНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ ІДЕЙ.....	43
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	51
З ОСНОВ ЗДОРОВ'Я У 2013 – 2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ	51
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ	55
ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ, ...	55
ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ.....	55
У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ.....	55
В 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ	55
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ТА НАВЧАННЯСВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ І РОСІЙСЬКОЇ МОВИ.....	59
В 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ	59
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ.....	68
РОБОТИ ТА ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ	68
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	68
В 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ	68
СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ЕКСПЕРТНИХ ГРУП ПІД ЧАС АТЕСТАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	74
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ.....	84
РОБОТИ ТА ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ	84
НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	84
В 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ	84
ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ПСИХІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ.....	89
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ	89
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ХІМІЇ У 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ.....	91
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ.....	97
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З МАТЕМАТИКИ	97
У 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ.....	97
РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИВЧЕННЯ	109
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ.....	109
В 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ	109
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ.....	115
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	120
ЩОДО ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ ТА АСТРОНОМІЇ.....	120
У 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ.....	120
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	128
ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ	128
СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ.....	128
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	138
ЩОДО ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ, ЕКОЛОГІЇ, ПРИРОДОЗНАВСТВА	138
В 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ.....	138

ВИВЧЕННЯ, УЗАГАЛЬНЕННЯ ТА ПОШИРЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ

Суть керівництва сучасною школою полягає в тому, щоб у найважчій справі на очах учителів створювався, визрівав і стверджувався кращий досвід, який втілював би в собі передові педагогічні ідеї.

В. Сухомлинський

Педагогічний досвід визначає зміст сучасної освіти, істотно впливає на форми і методи, організаційну структуру педагогічного процесу. Саме тому проблеми його вивчення, узагальнення й поширення стають одним з найважливіших завдань для всіх педагогічних колективів.

Педагогічний словник визначає педагогічний досвід як сукупність знань і навичок, набутих на основі й у процесі безпосередньої педагогічної діяльності; форма засвоєння педагогом раціональних здобутків минулої педагогічної діяльності.

Педагогічний досвід – це результат творчої діяльності педагога з елементами новизни, спрямований на реалізацію актуальних завдань навчання й виховання.

До педагогічного досвіду, який підлягає вивченню, узагальненню і впровадженню в практику, належать: методи і прийоми навчання і виховання учнів і вся система роботи кращих педагогів, керівників навчальних закладів, працівників органів освіти та форми роботи педагогічних колективів.

Рішенням колегії Міністерства освіти і науки України № 9/108 від 23.11.1987 р. «Про вдосконалення системи вивчення і поширення передового педагогічного досвіду» визначено чіткі рекомендації щодо порядку вивчення, узагальнення й поширення педагогічного досвіду на всіх рівнях: освітні установи – районні, міські відділи (управління) освіти, методичні кабінети (центри), обласні управління освіти, обласні інститути післядипломної педагогічної освіти. Документ хоч і не новий, але актуальний і сьогодні.

Робота з педагогічним досвідом у загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладах організовується директором (завідувачем), його заступниками із залученням до неї кращих учителів (вихователів), методистів районних (міських) методичних центрів (кабінетів), в області – обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти. Керівники та методичний актив загальноосвітніх, дошкільних і позашкільних навчальних закладів у процесі вивчення педагогічної діяльності виявляють нове, раціональне в роботі окремих учителів, вихователів, інформують про нього членів педагогічного колективу, роз'яснюють переваги методів і прийомів, що рекомендуються, показують їх у дії, організовують практичне навчання вчителів, вихователів із використання пропонувані методів і прийомів, проводять аналіз результатів поширення досвіду.

У тих випадках, коли виявлений і вивчений керівництвом школи,

дошкільної і позашкільної установи досвід учителя, вихователя за своїм значенням може становити цінність і за межами навчального закладу, адміністрація повідомляє про нього районний (міський) відділ (управління) освіти та методичний кабінет (центр).

Районні (міські) відділи (управління) освіти, методичні кабінети (центри) у взаємодії з керівниками загальноосвітніх, дошкільних та позашкільних навчальних закладів ґрунтовно вивчають педагогічний досвід, виявляють стійкість його результатів, оцінюють значення досвіду, визначають рівень, на якому він може бути використаний. Якщо досвід учителя, вихователя, керівника дозволяє розв'язувати актуальні завдання для шкіл і дошкільних закладів району, міста і достатньо ефективно впливає на діяльність багатьох учителів, то проводиться робота із популяризації та поширення його через відкриті заняття, творчі звіти, майстер-класи, конференції, предметні семінари, конференції, практикуми, методичні виставки, публікації, діяльність опорних шкіл тощо.

У тих випадках, коли досвід вносить новизну в теорію і практику, збагачує засоби і методи навчально-виховної діяльності, його рекомендують для вивчення і узагальнення на обласному рівні, про що повідомляють в обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Обласний інститут післядипломної педагогічної освіти забезпечує вивчення, узагальнення, поширення та використання досвіду окремих вчителів, педагогічних колективів, працівників освіти, методичних кабінетів (центрів).

На практиці розрізняють три рівні педагогічного досвіду:

I. Науковий рівень. Досвід суперечить існуючій усталеній практиці. Він виявляється у принципово нових закономірностях в організації навчально-виховного процесу й вимагає зміни навчальних програм, підручників. Цей досвід можна характеризувати як новаторський. Педагог-новатор – це людина, що пропонує нову ідею, втілення якої потребує принципово нового підходу.

II. Методичний рівень. Розкриття технології досвіду конкретної методичної ідеї, яка передбачає внесення в педагогічну теорію суттєво нового – методу, прийому, засобу навчання. Цей рівень не вимагає перебудови навчальних планів, програм, підручників.

III. Практичний рівень. Досягнення педагогічної майстерності, тобто бездоганного, гнучкого, доцільного застосування вже відомого в педагогіці й методиці. Цього разу новизна проявляється в деталях (вдало підібрані приклади, оригінально складена система завдань, чітко налагоджена система контролю за рівнем навчальних досягнень на всіх етапах уроку).

Педагогічний досвід слід оцінювати за такими *основними критеріями*:

- **актуальність і перспективність;**
- **висока результативність, стабільність показників, оптимальність;**
- **наукова обґрунтованість, що передбачає врахування закономірностей процесу навчання й виховання школярів, відповідність основним принципам, законам педагогічної діяльності.**

Педагогічний досвід учителя слід вивчати в динаміці його розвитку, використовуючи при цьому **різні методи**:

- вивчення системи роботи вчителя, спостереження за його діяльністю;

- бесіди з носієм досвіду з метою виявлення таких елементів у педагогічній діяльності, які складно визначити тільки під час відвідування уроків, курсів за вибором, факультативних, гурткових занять, позакласних заходів;

- вивчення педагогічної документації (поурочних планів роботи вчителя, його особистого планування, класних журналів, учнівських зошитів, матеріалів, що відображають участь учителя в методичній роботі, громадському житті школи тощо);

- бесіди з педагогічними працівниками та учнями школи;

- анкетування колег носія педагогічного досвіду, його учнів, їхніх батьків;

- здійснення моніторингу навчальних досягнень тощо.

Алгоритм вивчення досвіду наступний:

- проведення попереднього спостереження за роботою вчителя на початок навчального року з метою визначення суті досвіду загалом, його оцінювання з точки зору визначених критеріїв;

- вивчення наявної літератури з даної проблеми;

- збір відомостей про носія досвіду, проведення циклу бесід з його колегами, учнями, батьками;

- відвідування системи уроків учителя (двічі упродовж вивчення досвіду). З'ясування суті досвіду, науково-методичної основи роботи вчителя, методики конструювання і проведення уроків;

- епізодичне відвідування уроків з метою детальнішого ознайомлення з методикою роботи вчителя за темою досвіду;

- вивчення впливу вчителя на учнів, ставлення учнів до вчителя і до предмета, який він викладає;

- контрольне вивчення роботи вчителя з метою здійснення аналізу ефективності його досвіду: моніторинг навчальних досягнень учнів на кінець навчального року (контрольні, тестові роботи, Державна підсумкова атестація).

Узагальнення досвіду:

- складання анотації;

- опис досвіду;

- упорядкування додатків;

- підготовка матеріалів досвіду до друку, опублікування у фахових газетах та журналах.

Алгоритм опису узагальненого педагогічного досвіду наступний:

1. Тема досвіду.

2. Стислі відомості про носія досвіду.

3. Дата вивчення та оформлення досвіду.

4. Обґрунтування актуальності досвіду, його значення для вдосконалення навчально-виховного процесу.

5. Аргументація необхідності його вивчення й поширення відповідно до загальноосвітніх та регіональних завдань, соціальної значущості.

6. Визначення виду досвіду за характером новизни – новаторський чи раціоналізаторський. Визначення наукової основи досвіду: які наукові теорії, положення, розробки використовує автор для вдосконалення навчально-виховного процесу (відокремити властиві лише автору досвіду підходи до раціоналізації своїх провідних ідей, застосування модифікованих форм і методів педагогічної чи управлінської діяльності, що дають високий результат).

7. Провідна ідея досвіду. Визначення головного, найбільш суттєвого, виходячи із прогнозованого результату впровадження.

8. Суть (технологія) досвіду: за допомогою яких форм, методів, прийомів, способів діяльності автор досягає реалізації провідної ідеї. Особливості педагогічної системи носія досвіду, педагогічні закономірності, на які спирається досліджуваний досвід, конкретні зразки педагогічних напрацювань. Постановка педагогічного експерименту та його результати.

9. Урахування в досвіді роботи психологічних особливостей учнів.

10. Результативність досвіду на основі аналізу показників: особистісного розвитку учнів, сформованості в них громадянських, полікультурних, мовних та інших компетенцій; навчальних досягнень та наявності навичок пошукової діяльності.

11. Порівняльний аналіз результативності роботи.

12. Можливості та умови використання даного досвіду в масовій педагогічній практиці.

13. Додатки (за потреби), необхідні для повноти досвіду, ілюстрації, таблиці, діаграми, описи тощо.

Після підготовки узагальненого матеріалу про педагогічний досвід потрібно зібрати всі матеріали, які відображають досвід роботи:

- розроблений носієм цикл уроків (у межах однієї теми);
- відеозаписи уроків;
- методичні розробки вчителя, його доповіді, виступи на засіданнях методичних об'єднань, науково-практичних конференціях, педагогічних читаннях, практичних семінарах тощо;
- планування роботи вчителя (плани класного керівника, факультативу, предметного гуртка тощо);
- творчі роботи носія педагогічного досвіду, його друковані праці;
- зразки дидактичного, роздаткового матеріалу, виготовленого вчителем та його учнями;
- зразки учнівських робіт (твори, реферати, дослідницькі проекти, прилади, моделі, таблиці тощо);
- анкети, які відображають діяльність учителя;
- фотоматеріали, які відображають педагогічну діяльність учителя.

Матеріали про педагогічний досвід, які подаються для реєстрації, апробації і рішення про доцільність занесення до картотеки, повинні включати:

- подання, в якому зазначається, ким і коли вивчається даний досвід, де розглядалися матеріали та коли і ким вони схвалені для розгляду та включення до картотеки;
- офіційну характеристику на працівника, досвід якого описаний

(характеристика має бути підписана керівником установи за місцем роботи даного працівника);

- анотацію, де в стислій формі повинна бути викладена суть досвіду;
- опис досвіду, в якому розкривається його зміст, особливості, відмінності від масової практики, зазначена основна педагогічна ідея, яка покладена в основу досвіду, та умови, за яких він може бути застосований;
- різноманітний ілюстративний матеріал, що розкриває досвід і його результати (документи установ освіти, тексти доповідей і виступів, публікації, в яких обґрунтовується даний досвід, фотоілюстративні матеріали, кінофільми, слайди, відеозаписи навчальних занять, позакласної роботи).

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАТИКИ
У 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ
(за основу взято лист МОН України
№ 1/9-368 від 24.05.2013 та додатки до листа)**

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України №1392 від 23.11.2011 р. «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» у 2013-2014 навчальному році 5 класи загальноосвітніх навчальних закладів, перейдуть на навчання за новими програмами для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів з якими можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

Для учнів 6-11-х класів чинними залишаються рекомендації, що містяться у листі Міністерства № 1/9-426 від 01.06.2012 р. «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №17-22, 2012 р.).

**Організація навчально-виховного процесу з інформатики у
п'ятих класах загальноосвітніх навчальних закладів**

2013-2014 навчальний рік є особливим для учнів п'ятих класів, адже саме з 1 вересня 2013 року в основній школі розпочнеться поступове впровадження нового Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти й нових навчальних програм з усіх базових дисциплін.

Організація навчання здійснюватиметься за Типовими навчальними планами, затвердженими наказом Міністерства від 03.04.2012 № 409 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня» (зі змінами).

Місцевим органам управління освітою слід забезпечити належну організацію методичної роботи з вчителями п'ятих класів, які розпочнуть роботу за новим Державним стандартом. У зв'язку з цим перед навчальними закладами постає низка завдань: підготовка вчителя до реалізації змісту нових Державних стандартів, нових програм, науково-методичне та матеріально-технічне забезпечення навчально-виховного процесу.

Із метою вирішення вищезазначених проблем необхідно скоординувати роботу усіх методичних служб та як найактивніше проводити методичну роботу з вчителями, які мають забезпечити вивчення предметів у 5 класі в 2013-2014 навчальному році.

Інформатика у 5 класі вивчатиметься за програмою «Інформатика. Навчальна програма для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів» (автори Жалдак М.І., Морзе Н.В., Ломаковська Г.В., Проценко Г.О., Ривкінд Й.Я., Шакотько В.В.) із розрахунку 1 година на тиждень. Програма розрахована на учнів, які до 5 класу не вивчали інформатики.

Метою навчання курсу є формування і розвиток предметної ІКТ-компетентності та ключових компетентностей для реалізації творчого

потенціалу учнів і їх соціалізації у суспільстві, що забезпечить готовність учнів до активної життєдіяльності в умовах інформаційного суспільства та їх спроможність стати не лише повноцінними його членами, а й творцями сучасного суспільства.

Завданнями навчання інформатики в основній школі є формування в учнів здатностей, знань, умінь, навичок і способів діяльності:

- проводити основні операції над інформаційними об'єктами, зокрема створювати та опрацьовувати інформаційні об'єкти в різних програмних середовищах;

- здійснювати пошук необхідних інформаційних матеріалів (відомостей) із використанням пошукових систем, зокрема в Інтернеті;

- алгоритмічно, логічно та критично мислити;

- висувати нескладні гіпотези навчально-пізнавального характеру і перевіряти їх при розв'язуванні практичних задач із використанням ІКТ;

- використовувати засоби ІКТ для обміну повідомленнями та організації співпраці при розв'язуванні навчальних, дослідницьких і практичних життєвих завдань;

- планувати, організовувати та здійснювати індивідуальну і колективну діяльність в інформаційному середовищі;

- безпечно працювати з інформаційними системами.

Цей курс розглядається як необхідний інструмент, який у сучасному інформаційному суспільстві сприятиме більш успішному навчанню учнів, формуванню предметної і ключових компетентностей, усебічному розвитку дитини шкільного віку. ІКТ розглядаються в курсі як об'єкт вивчення і як засоби навчання.

Відповідно до навчальної програми в 5 класі будуть вивчатися наступні розділи:

Назва розділу	Кількість годин
Інформація, інформаційні процеси, системи, технології	4
Комп'ютер як універсальний пристрій для опрацювання даних	10
Створення та опрацювання графічних зображень	9
Створення та опрацювання мультимедійних презентацій	9
Резерв	3
Усього	35

Навчальний час, який відводиться на вивчення курсу інформатики, рекомендується розподіляти таким чином:

- 30% навчального часу відводиться на засвоєння теоретичних знань,

- 70% навчального часу відводиться на формування практичних

навичок роботи із сучасною комп'ютерною технікою та ІКТ.

Комісією з інформатики науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України була схвалена для використання в загальноосвітніх навчальних закладах із поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу навчальна програма «Інформатика. 5-9 класи загальноосвітніх

навчальних закладів із поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу» (за ред. академіків НАПН України А.М. Гуржія і В.Ю. Бикова). Її опубліковано в журналі «Комп'ютер у школі та сім'ї» (№ 6, 2012 р.). Ураховуючи спеціалізацію навчального закладу вчитель може обрати для роботи цю програму. При цьому слід урахувати, що школи не будуть забезпечуватися підручниками, що їй відповідають.

Коротко розглянемо особливості підручників з інформатики для 5 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Підручник «Інформатика. 5 клас» (автори Й. Я. Ривкінд, Т. І. Лисенко, Л. А. Чернікова, В. В. Шакотько)

В основу викладення навчального матеріалу в даному підручнику покладено об'єктний і алгоритмічний підходи. Об'єктний підхід полягає в тому, що в кожній темі визначені основні об'єкти, вивчення яких передбачає:

- наведення означення або опису об'єкта;
- перелік його властивостей та їх стисла характеристика;
- опис множини можливих значень властивостей об'єкта;
- розгляд операцій над об'єктами, які потрібно виконати, щоб змінити значення властивостей;
- наведення класифікацій об'єктів, вивчення яких передбачено програмою, з визначенням ознак їх класифікації.

Алгоритмічний підхід полягає у представленні способів виконання операцій над об'єктами у вигляді алгоритмів. Це сприятиме розвитку в учнів алгоритмічного мислення, що виражатиметься в умінні поділяти задачі на підзадачі, чітко формулювати правила виконання окремих операцій, ураховуючи можливості їх виконавців. Це є також пропедевтикою вивчення теми "Алгоритмізація" у наступних класах. Оскільки поняття алгоритму учні вивчатимуть тільки у 6 класі, то в підручнику 5 класу використовується аналог – поняття «послідовність дій, які потрібно виконати, щоб досягти поставленої мети». Опис цих послідовностей дій у змістовій частині пунктів і подальше їх застосування у системі вправ дає можливість самостійного опанування та закріплення учнями діяльній складової навчального матеріалу.

Названі підходи роблять можливим використання підручника у навчальних закладах із різними типами апаратних та програмних засобів. Платформонезалежний огляд об'єктів та їх властивостей формує цілісне уявлення про предмет вивчення. Структура алгоритмів діяльності залишається схожою для різних версій програмного забезпечення, відрізняється лише у незначних деталях, що дає можливість сформулювати певну логіку у підходах до опанування різними версіями програмних засобів.

У підручнику виділено такі структурні елементи, як вступ, розділи, пункти, ілюстративний матеріал, наочні схеми, таблиці, алгоритми способів діяльності, запитання для самоконтролю та тренувальні завдання, обов'язкові практичні роботи, узагальнення обов'язкового навчального матеріалу, словник термінів.

Кожен розділ підручника відповідає певному розділу програми. Розділи

складаються із пунктів, які, у свою чергу, містять підпункти. Подання матеріалу кожного пункту побудоване за єдиною схемою відповідно до технології діяльнісного підходу: мотиваційний, змістовий, операційно-діяльнісний та оцінно-результативний компоненти.

На початку кожного розділу наводиться анонс, в якому в стислій формі з ілюстраціями подається зміст розділу. На початку кожного пункту наведені запитання для актуалізації знань, на яких базується подання нового матеріалу. Учитель може обговорити з учнями на уроці відповіді на ці запитання безпосередньо перед вивченням нового матеріалу, а може задати на попередньому уроці як домашнє завдання на повторення.

Викладення практичного матеріалу базується на використанні операційної системи Windows XP та програм пакету Microsoft Office 2007. Окремі види програмних засобів, що описані у підручнику, є авторськими або вільно розповсюджуваними, для них можливе налаштування україномовного інтерфейсу.

Для підвищення інтересу до вивчення предмета підручник, крім основного матеріалу, містить рубрики: «Для тих, хто хоче знати більше», «Це цікаво знати». Для забезпечення можливостей роботи з підручником у навчальних закладах із різною матеріальною базою та для надання можливостей самостійного виконання завдань на домашніх комп'ютерах введено рубрики «Для тих, хто працює з Windows 7».

Наприкінці кожного пункту розміщено рубрику «Найважливіше у пункті» з узагальненням навчального матеріалу, наведені запитання для самоконтролю, які розподілені за рівнями навчальних досягнень, та практичні завдання для формування основних складових предметної ІКТ-компетентності. Учитель може використати їх безпосередньо на уроці або як домашнє завдання.

Завдання, наведені після кожного пункту, диференційовані за рівнем складності. Їх кількість дещо перевищує потрібну для використання на уроках та вдома. Це дає змогу вчителю реалізовувати індивідуальний підхід та диференціацію в навчанні, добирати для виконання ті завдання, які найкраще сприятимуть досягненню навчальних цілей уроку. Окремо виділені завдання, які автори рекомендують для роботи вдома, та завдання, що відносяться до додаткового матеріалу або передбачені для опрацювання у парах або невеликих групах.

Для методичної підтримки викладення інформатики за даним підручником авторами створено веб-сайт «Інформатика для всіх», розміщений за адресою <http://allinf.at.ua>, на якому викладатимуться різноманітні методичні та дидактичні матеріали: календарне планування курсу, файли-заготовки для виконання тренувальних вправ і практичних робіт, корисні посилання, інші матеріали.

**Підручник «Інформатика. 5 клас» (автори Н.В.
Морзе, О.В. Барна, В.П. Вембер, О.Г. Кузьмінська,
Н.А. Саражинська)**

Навчальний матеріал підручника структуровано згідно з базовою навчальною програмою. Загальна кількість тем підручника відповідає кількості

годин, передбачених програмою на вивчення курсу протягом року, теми згруповані відповідно до розділів чинної навчальної програми. В межах кожної теми (уроку) передбачені різні види діяльності учнів, для кожного з яких виділено окрему рубрику.

Рубрика **«Обговорюємо»** містить запитання на перевірку та самоконтроль навичок мислення базових рівнів: знання та розуміння. Завдання рубрики **«Міркуємо»** мають на меті перевірити в учнів уміння застосовувати знання та сприяють формуванню навичок мислення вищих рівнів: аналіз, синтез, оцінювання. Для реалізації особистісно зорієнтованого навчання зміст навчальних завдань диференційовано за рівнем складності з відповідними позначками. Деякі завдання передбачають використання вчителем різних прийомів та форм організації діяльності дітей для здійснення диференціації за рівнем креативності та за об'ємом, коли зміст завдання для всіх учнів є однаковим, а робота диференціюється за ступенем самостійності учнів, характером навчальних дій, об'ємом пропонованого матеріалу відповідно до часових меж.

Рубрики **«Обговорюємо»** та **«Працюємо в парах»** передбачають формування у дітей уміння спілкуватися та аргументувати свою думку на базі отриманих знань. Робота в парах передбачає обговорення запитань, які не носять репродуктивний характер, а демонструють уміння учнів застосовувати нові поняття, використовуючи в усному мовленні нові терміни, знаходити та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, відповідності з міжпредметними, вербальними, схематичними і символічними моделями, дозволяють мати різні погляди на одне явище, об'єкт, процес, приклад тощо.

У рубриці **«Діємо»** містяться інструкції щодо виконання завдань при роботі з файлами, в середовищі графічного редактора та редактора презентацій, які дозволяють кожній дитині в індивідуальному темпі опанувати основні вміння та навички. Вправи цієї рубрики диференційовані: покрокові інструкції для виконання завдань; детальні вказівки для виконання нових операцій, запитання-нагадування сформованих навичок; виконання завдань за планом, зразком чи створення такого плану. Навички дослідницької діяльності формуються завдяки рубриці **«Досліджуємо»**. Завдання, наведені в рубриці **«Головоломки»**, сприятимуть розвитку логічного мислення учнів та доповнять творчу компоненту при навчанні інформатики.

На матеріалі підручника в учнів поступово формуються вміння виявляти рівень обізнаності з теми вивчення та власні навчальні потреби, ставити пізнавальні задачі на початку уроку чи вивчення теми, реалізовувати заплановане та здійснювати саморефлексію. На початку кожної теми пропонується карта знань **«Ти дізнаєшся»**, а для узагальнення та рефлексії наприкінці теми передбачена рубрика **«Повторюємо»**, в якій наочно подано основний матеріал теми. Рубрика **«Словничок»** містить перелік нових термінів; в рубриці **«Оцінюємо»** учням пропонується твердження про знання і вміння, яких вони мали набути протягом вивчення теми та пропонується оцінити свої знання та вміння. Твердження повністю відповідають вимогам навчальної програми. Узагальнення матеріалу здійснюється за допомогою

узагальнюючої оцінки знань та вмінь за матеріалом розділу та навчальних проектів у рубриці «**Узагальнюємо**».

Особливістю уроків-практичних робіт (згідно з програмою їх шість) є наявність двох частин: теоретичної та практичної, які забезпечують дотримання санітарно-гігієнічних умов використання комп'ютерів для учнів 5-го класу. У теоретичній частині пропонуються завдання, кожне з яких має два варіанти. Кількість балів, що відповідає конкретному завданню, є індикатором його рівня складності. Різноманітні завдання містить і практична складова такого типу уроків.

У підручнику також наведено «**Алфавітний покажчик**» та «**Глосарій**» основних термінів і понять.

Організація навчального процесу з інформатики та використання НКК

При викладанні інформатики у всіх класах учитель самостійно добирає засоби та методи подання навчального матеріалу, визначає форму проведення практичних робіт (робота з елементами досліджень, проектні роботи тощо).

У процесі навчання інформатики можна використовувати тільки рекомендоване МОН навчальне програмне забезпечення і навчально-методичну літературу. Щодо іншого програмного забезпечення (операційна система, офісні програми, графічні редактори, програми опрацювання аудіо та відео тощо) дозволяється використовувати таке програмне забезпечення, яке гарантує виконання навчальної програми й еквівалентне тому, що зазначене в орієнтовних переліках навчальних програм. Наприклад, Linux (Ubuntu чи Mint) + Libre Office + Gimp + Inkscape у поєднанні з іншим поширюваним Linux-сумісним ПЗ за вибором учителя.

Із метою реалізації практичної спрямованості курсу інформатики програма передбачає проведення занять з доступом учнів до комп'ютерної техніки на **кожному уроці**. При цьому допустимий поділ класів на дві групи, за наявності в кожній групі не менше 8 учнів (наказ МОН № 128 від 20.02.2002 р.).

Оскільки на етапах актуалізації, мотивації та безпосереднього вивчення теоретичного матеріалу уроку учням також може пропонуватися перегляд презентаційних матеріалів в електронному вигляді, виконання різноманітних завдань та вправ за комп'ютером, то структура проведення кожного уроку повинна бути ретельно спланована вчителем із урахуванням санітарно-гігієнічних норм, а саме:

- безперервна робота з екраном ПК повинна бути не більше:
  - для учнів 10-11 класів на 1-й годині занять 30 хвилин, на 2-й годині занять – 20 хвилин;
  - для учнів 8-9 класів – 25 хвилин;
  - для учнів 6-7 класів – 20 хвилин;
  - для учнів 2-5 класів – 15 хвилин.
- при виконанні практичних робіт, які повинні тривати більше максимально можливого часу безперервної роботи з екраном ПК, потрібно після закінчення цього часу зробити перерву в роботі з екраном ПК на 5 хвилин, виконати вправи для очей і після цього продовжити роботу, але не

більше, ніж 10 хвилин.

Ураховуючи, що інтенсивне використання комп'ютерних засобів у навчально-виховному процесі може вплинути на здоров'я учнів, потрібно використовувати різноманітні засоби для захисту учнів від негативного впливу технічних і програмних засобів. Перш за все, це стосується показників мікроклімату в комп'ютерному класі, освітленості, яскравості й контрастності зображення на екрані монітора, його кольору, іонізуючого та неіонізуючого опромінення, рівня шуму та ін. Також це стосується обсягу навчальної інформації, інтенсивності та тривалості роботи за ПК, складності навчального предмета, якості та досконалості програмних продуктів, їхніх ергономічних, педагогічних, психогігієнічних властивостей та рівня «дружності» інтерфейсу користувача.

При організації навчально-виховного процесу та оснащенні навчального середовища в кабінеті інформатики слід користуватися «Положенням про кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчання загальноосвітніх навчальних закладів» (затверджене наказом Міністерства освіти і науки України № 407 від 20.05.2004 р.).

Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 907 від 29.07.2011 р. «Про затвердження технічних специфікацій навчального комп'ютерного комплексу для кабінету інформатики, навчального комп'ютерного комплексу (мобільного) та інтерактивного комплексу (інтерактивної дошки, мультимедійного проектора) для загальноосвітніх навчальних закладів» затверджено вимоги щодо специфікації навчальних комп'ютерних комплексів закладів системи загальної середньої освіти. У навчально-виховному процесі не дозволяється використовувати програмне забезпечення та комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання, створені з порушенням загальнодидактичних, психологічних, санітарно-гігієнічних та ергономічних вимог (наказ МОН № 903 від 02.12.2004 р. «Правила використання комп'ютерних програм у навчальних закладах»).

У зв'язку з активним використанням ресурсів мережі Інтернет у навчально-виховному процесі постає нагальна потреба захисту дітей від інформації, яка несе загрозу їх морально-психічному здоров'ю. Під час проведення уроків і позакласних заходів із використанням мережі Інтернет потрібно не допускати можливості доступу учнів до сайтів, що містять жорстоку та аморальну інформацію. Зважаючи на це, можна використовувати такі безкоштовні фільтри та брандмауери:

– Інтернет Цензор (<http://www.icensor.ru/soft>).

– Безкоштовні брандмауери
(<http://ru.brothersoft.com/security/firewalls>).

– Безпека сім'ї Windows Live
(<http://explore.live.com/windows-live-family-safety?os=winxp>).

Учителі інформатики повинні навчати учнів безпечному користуванню Інтернетом і радити батькам як найкраще контролювати роботу дітей в Інтернеті. Інформацію щодо безпеки дітей в Інтернеті можна отримати у посібниках, рекомендованих Міністерством та на сайтах:

- Онляндія: безпечна web-країна (<http://www.onlandia.org.ua>);
- Безпека в Інтернеті (<http://bezpeka.ho.ua>);
- Варто знати (<http://www.google.com/intl/uk/goodtoknow>).

Програма, за якою відбуватиметься вивчення інформатики в 5 класі, розрахована на учнів, які раніше не вивчали інформатику. Проте на сьогодні в Україні існує багато класів і шкіл, в яких у початкових класах вивчався пропедевтичний курс інформатики, наприклад, за програмою "Сходинки до інформатики".

Рекомендуємо для таких класів **не додавати** до Державної програми нових тем. Час, що може звільнитися при вивченні окремих тем програми 5 класу, доцільно використати для розширеного і поглибленого вивчення цих та інших тем, для виконання додаткових практичних робіт, творчих завдань, проектної діяльності тощо.

Безпека життєдіяльності на уроках інформатики

У листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту № 1/9-72 від 01.02.2012 р. «Про інструктивно-методичні матеріали «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» наявна інформація про проведення інструктажів із БЖД та їх реєстрацію.

Перелік нормативно-правових документів, що регулюють відношення суб'єктів освітянського процесу з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності:

- Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і навчальних закладах, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України №563 від 01.08.2001 р., зареєстроване в Міністерстві юстиції України 20.11.2001 р. за № 969/6160 (далі - Положення про організацію охорони праці).
- Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу, затверджені постановою Головного санітарного лікаря України № 63 від 14.08.2001 р., погоджені Міністерством освіти і науки України № 1/12-1459 05.06.2001 р. (далі - ДСанПіН 5.2.2.008-01).
- Правила пожежної безпеки для закладів, установ і організацій системи освіти України, затверджені наказом Міністерства освіти України і Головного управління Державної пожежної охорони Міністерства внутрішніх справ України № 348/70 від 30.09.98 р., зареєстровані в Міністерстві юстиції України 17.12.98 р. за № 800/3240 (зі змінами) (далі - Правила пожежної безпеки).
- Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів, затверджені наказом Комітету з нагляду за охороною праці Міністерства праці та соціальної політики України № 4 від 09.01.98 р., зареєстровані в Міністерстві юстиції України 10.02.98 р. за № 93/2533 (далі - Правила безпечної експлуатації електроустановок);
- **Правила безпеки під час навчання в кабінетах інформатики навчальних закладів системи загальної середньої освіти, затверджені**

наказом Держнаглядохоронпраці України № 81 від 16.03.2004 р., зареєстровані в Міністерстві юстиції України 17.05.2004 за № 620/9219 (далі - Правила безпеки під час навчання в кабінетах інформатики).

- Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань із питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України № 304 від 18.04.2006 р., зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 07.07.2006 р. за № 806/12680 (далі - Положення про порядок проведення навчання з питань охорони праці).

- Положення про порядок розслідування нещасних випадків, що сталися під час освітньо-виховного процесу в навчальних закладах, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України № 616 від 31.08.2001 р., зареєстроване в Міністерстві юстиції України 28.12.2001 р. за № 1093/6284 (далі - Положення про порядок розслідування нещасних випадків).

Профільне та поглиблене вивчення інформатики

Організація профільного та поглибленого вивчення інформатики в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється за методичними рекомендаціями Рівненського ОІППО на 2012-2013 навчальний рік.

Загальні рекомендації щодо календарного планування

Програми, затверджені МОН України, є орієнтиром для складання календарного плану. Вчителі інформатики можуть обрати власний підхід до структуризації навчального матеріалу, визначення послідовності його вивчення, а також методичні шляхи формування системи знань, умінь і способів діяльності, розвитку й соціалізації учнів. Учитель може вносити до 25% змін, які стосуються порядку викладання тем та розподілу годин на вивчення тем, але при цьому він не може пропускати жоден фрагмент навчального матеріалу (окремі питання, поняття, формування вмінь та навиків), які зазначені в програмі.

Шкільний курс інформатики згідно з Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, який затверджено постановою КМУ № 1392 від 23 листопада 2011 р., віднесено до галузі «Технологія», де провідним компонентом є спосіб діяльності. Тому навчальний час, який відводиться на вивчення курсу інформатики, потрібно розподіляти таким чином:

- 30% навчального часу відводиться на засвоєння теоретичних знань,
- 70% навчального часу відводиться на формування практичних навичок роботи із сучасною комп'ютерною технікою та ІКТ.

При вивченні курсу інформатики передбачається проведення різних видів практичної діяльності учнів: демонстраційних, тренувальних, практичних, лабораторних робіт, які спрямовані на відпрацювання окремих технологічних прийомів, а також практикумів – інтегрованих практичних робіт (проектів), орієнтованих на отримання цілісного змістовного результату. У практичних роботах потрібно передбачати використання актуального для учнів змістовного матеріалу й завдань з інших предметних галузей.

Практичні роботи, зазначені в програмах, є обов'язковими для виконання та оцінювання. В журналі при відсутності учня у відповідній клітинці вчитель записує **н/**, що дасть змогу виставити оцінку пізніше за відпрацьовану практичну роботу. Інші види практичної діяльності учнів (демонстраційні, тренувальні роботи, практикуми тощо) оцінюються за рішенням учителя. Також доцільно в навчальному процесі, крім перевірки практичних навичок учнів, перевіряти й їх теоретичні знання, застосовуючи при цьому різні форми перевірки, у тому числі й тестові.

Згідно з листом МОНМС України № 1/9-399 від 23.05.12 р. «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів на 2012-2013 навчальний рік», якщо години варіативної складової відводяться на збільшення годин для вивчення окремих предметів інваріантної складової, то, розробляючи календарне планування, вчитель самостійно вирішує питання щодо збільшення кількості годин на вивчення тих чи інших тем у порівнянні з передбаченими навчальною програмою. Для 10-11 класів додаткові години використовуються з метою реалізації профільного навчання (записи у класному журналі здійснюються на окремій сторінці).

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ У 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Метою ефективності функціонування національної системи освіти в умовах її демократизації і гуманізації стає розвиток особистості педагога й учня, задоволення їх освітніх потреб та інтересів.

Упродовж 2012-2013 навчального року педагоги-виховники області працювали над удосконаленням структури навчання класних керівників, методичного забезпечення їх діяльності, адже **формування й розвиток професійної компетентності класного керівника** є однією з центральних проблем системи діяльності методичних служб, оскільки компетентність – важлива умова становлення професіонала. Про це говорив ще великий педагог В.О. Сухомлинський: «Дати людині щастя улюбленої роботи – це означає допомогти їй знайти серед безликих доріг ту, на якій яскравіше розкриються індивідуальні сили і здібності її особистості».

Це і зумовлює необхідність удосконалення структури методичної роботи, посилення уваги в навчальних закладах щодо педагогічного керівництва розвитком професійної компетентності класного керівника.

Педагогічна модель керівництва розвитком професійної компетентності класного керівника характеризується сукупністю взаємозалежних і

взаємозумовлених організаційних, наукових, науково-методичних підходів і процедур.

Зокрема, вона містить наступні наукові підходи до педагогічного керівництва розвитком професійної компетентності класного керівника:

- синергетичний – розгляд системи методичної роботи і особистості класних керівників, що в ній навчаються, як відкритої розвивальної системи;
- акмеологічний – забезпечення найвищої результативності в самореалізації учасників процесу підвищення кваліфікації;
- культурологічний – створення умов для цілісності культури знань й мислення творчої дії класних керівників;
- диференційований – орієнтація на індивідуальний розвиток професійної компетентності кожного класного керівника;
- особистісно орієнтований та особистісно-діяльнісний – створення середовища для спільної діяльності, розвитку емоційно-психологічних і ділових стосунків, формування ціннісних орієнтацій класних керівників;
- компетентісно орієнтований – урахування ціннісних орієнтацій, потреб, запитів класних керівників, акцентування на розвиток їхніх здібностей до професійної мобільності, творчого зростання;

- цільовий – перехід від функціонування до розвитку в напрямі ефективного використання можливостей даної системи;
- програмно-цільовий – формування головної цілі, орієнтація на кінцевий результат;
- проблемно-цільовий – структуризація завдань комплексного планування методичної діяльності навчального закладу; об'єднання цілей, термінів, керівництва, керування в складі цілісного процесу навчання класних керівників щодо виховання лідерських якостей школярів.

Термін «програмно-цільовий підхід» поєднує два підходи до вдосконалення управління і керівництва процесом підвищення фахового рівня класного керівника: програмний і цільовий.

Однак коли мова йде про досягнення нових цілей і розв'язання нових проблем підвищення фахового рівня класних керівників, то, перш за все, варто виділяти проблеми, які спричиняють явище непрофесіоналізму (недосконалості) дій педагогів, а тому варто використовувати термін проблемно-цільовий підхід.

Основними засадами використання проблемно-цільового підходу є:

- виявлення тенденцій використання виховних і педагогічних технологій;
- використання трудових (педагогічних, соціальних, батьківських) ресурсів, їх територіальна дислокація і фахова підготовка;
- рівень учительської та учнівської зайнятості;
- зміна виховних об'єктів, центрів, громадських учнівських доручень.

Цільовий напрям передбачає орієнтацію на кінцевий результат та залежить від поставлених цілей.

Для використання проблемно-цільового підходу варто обумовити: проблеми, прогнози, цілі, ресурси, заходи щодо підвищення рівня професійної підготовки.

Варто також враховувати і те, що короткотермінові цілі є засобом досягнення довготермінових стратегічних цілей, цілі нижчого рівня – засобом досягнення цілей більш високого рівня і, разом з тим, можуть мати цілком самостійне значення, вони не завжди зводяться до відповідних цілей вищого рівня.

Проблемно-цільовий підхід використовується в контексті довготривалого прогнозування стану підвищення фахового рівня педагогів та передбачає розв'язання таких завдань: визначення структури, кінцевого результату і формування його оцінок із точки зору реалізації цілей.

Проблемно-цільовий підхід передбачає здійснення проблемно орієнтованого аналізу й побудови на його засадах узгодженої системи цілей методичної діяльності навчального закладу, що передбачає визначення проблеми результату за допомогою оцінювання бажаного та реального (реального та ідеального) результату.

Розглядаючи педагогічну діяльність класних керівників, ми визначаємо професійно значущі властивості особистості, які забезпечують успішну професійну діяльність, а саме:

1. *Соціально-психологічні*, які поділяються на:

- ціннісно орієнтовані (оптимізм, принциповість, інтерес до людей та стійкий інтерес до учнів як до об'єкта своєї діяльності, потреба в педагогічній діяльності, любов до педагогічної діяльності);
- моральні (почуття власної гідності, сумлінність, справедливість, доброзичливість, доброта, вимогливість, правдивість, висока моральність);
- комунікативні (комунікабельність, емпатія, здатність впливати на людей і переконувати їх, уміння передавати свої знання іншим людям, тактовність, делікатність, терпіння);
- практичні (організаційні здібності, самостійність, обов'язковість, дисциплінованість, точність, оперативність у роботі, рішучість).

2. *Психологічні*, які поділяються на:

- емоційно-вольові (твердість, наполегливість, володіння собою);
- інтелектуальні (спостережливість, самокритичність, кмітливість, вербально-логічне мислення, здатність до тривалої концентрації уваги, стабільність уваги, бажання працювати нетрадиційно, творчий підхід до роботи, добра пам'ять, здатність володіти своїм голосом і диханням);
- особливості темпераменту (енергійність, витривалість, здатність швидко переходити від одного виду діяльності до іншого).

Отже, зміст і сутність педагогічних умінь та професійно значущих якостей особистості класного керівника становлять основу педагогічної майстерності конкретного педагогічного працівника.

У зв'язку з цим у 2013-2014 навчальному році варто звернути особливу увагу на:

- удосконалення змісту діяльності методичних об'єднань класних керівників на основі проблемно-цільового підходу (визначення конкретної мети, завдань, тематики засідань методичних об'єднань);
- систему діагностування та аналізу професійних умінь і здібностей класних керівників;
- використання інтерактивних форм проведення засідань методичних об'єднань.

Сьогодні, коли особистості необхідно адаптуватися не до сталих умов життя чи періодичних економічних, соціальних та соціально-політичних, а до перманентних змін, які відбуваються в усе більш швидкому темпі в українському суспільстві, вона має бути не тільки готовою до них, але й здатною продукувати та впроваджувати ці зміни, управляти ними, що вимагає наявності лідерських якостей, які найбільш активно виховуються в шкільні роки. Адже виховання лідерських якостей особистості в загальноосвітній школі - це об'єктивна потреба і суспільства, і самої особистості. В суспільстві сталого розвитку виховання лідерських якостей особистості стає головним стратегічним ресурсом, джерелом сили та процвітання, тому одним із **завдань діяльності класних керівників у сучасних умовах є виховання лідерських якостей учнів**. Процес виховання лідерських якостей школярів не є окремим напрямком виховної роботи, він органічно включений у загальну виховну систему школи, класу і пронизує всі її напрямки.

2013-2014 навчальний рік є особливим для учнів п'ятих класів і їх класних керівників, адже саме з 1 вересня в основній школі розпочнеться поступове впровадження нового Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти й нових навчальних програм з усіх базових дисциплін.

Період адаптації до навчання у 5-му класі є одним із найважчих періодів шкільного життя. Це обумовлено сукупністю тих змін, що відбуваються в шкільному середовищі й внутрішньому світі 10-11-річних дітей. Зокрема:

- збільшення обсягу й розмаїтість змісту освіти;
- збільшення ваги багатопредметного навчання й розширення кола вчителів, з якими учні постійно спілкуватимуться;
- на зміну першій учительці приходять новий класний керівник;
- відбувається перехід до кабінетної системи навчання.

Стан дітей у цей період, із педагогічної точки зору, характеризується низькою організованістю, неухважністю й недисциплінованістю на уроках, зниженням інтересу до навчання і його результатів; із психологічної – зниженням самооцінки, високим рівнем ситуативної тривожності.

Упродовж адаптаційного періоду (I півріччя) у п'ятикласників повинне сформуватися так зване «почуття дорослості», що проявляється в новій особистісній позиції стосовно:

- навчальної діяльності;
- школи й предметів;
- однокласників.

Тому в період адаптації важливо забезпечити дитині спокійну, лагідну обстановку, чіткий режим, тобто зробити так, щоб п'ятикласник постійно відчував підтримку і допомогу з боку вчителів та батьків.

Цьому може сприяти цілеспрямована координація дій класних керівників, учителів, їх професіоналізм та досвідченість. Організаційними формами роботи щодо підготовки класних керівників, які працюватимуть у 5-х класах, можуть бути:

- семінари підвищення кваліфікації для класних керівників 5-х класів;
- секції класних керівників 5-х класів на серпневих конференціях;
- спеціальні тренінги з проблем виховання молодших підлітків.

Крім того, важливу роль відіграє організація різнорівневого співробітництва дітей 4-5-х класів за активної участі педагогів початкової й основної школи та їх класних керівників та використання інформаційних ресурсів та технологій для організації різноманітних форм взаємодії дорослих і дітей з метою розв'язання особистісно значущих проблем молодших підлітків.

Із метою забезпечення педагогічної наступності готуватися до роботи у 5-му класі класні керівники повинні заздалегідь. Для них має стати нормою відвідування виховних заходів учнів-четвертокласників. При цьому варто звернути увагу на особливості спілкування дітей, атмосферу виховного заходу, рівень підготовленості та самостійності учнів. Щоб знайти оптимальні форми та методи взаємодії, класні керівники 5-х класів мають познайомитися з виховними планами та програмами початкової школи, методикою роботи з

дітьми конкретного класного керівника початкової школи, від якого клас переходить в основну школу.

У перші тижні початку нового навчального року класний керівник повинен допомогти учням запам'ятати своє прізвище, ім'я та по батькові, імена та прізвища вчителів-предметників (можна використовувати візитки, таблички з ім'ям, які ставляться на парту на кожному уроці), здійснити грамотне розсаджування дітей у класі з урахуванням їх індивідуальних особливостей, психологічної сумісності, здоров'я, побажань батьків. Варто також ознайомитися з умовами проживання дитини, взаєминами в сім'ї, здоров'ям дитини (на основі медичної карти дитини). На засіданнях методичних об'єднань класних керівників, загальношкільних нарадах необхідно виробити єдині вимоги до учнів.

Від класного керівника цілком залежить мікроклімат у класному колективі, багато в чому - результати навчальної діяльності. Якщо класний керівник сам має комунікативні труднощі, йому буде складно налагоджувати контакти і з дітьми, і з педагогами, і з батьками.

Збереження та зміцнення фізичного здоров'я учнів, їх моральне та громадянське виховання – ці складові постійно мають бути у центрі уваги класного керівника та кожного вчителя. З цією метою важливо організувати активну співпрацю класного керівника з батьками або особами, які їх замінюють, із медичними працівниками загальноосвітнього навчального закладу, шкільним психологом, з учителями-предметниками. Особливу увагу слід звернути на фізичне виховання школярів. Фізичне навантаження має бути посилюючим. Необхідно уважно стежити за станом дитини під час фізичних навантажень будь-якого характеру.

Перед початком навчального року (в третій декаді серпня) доцільним є проведення класним керівником батьківських зборів разом із дітьми. Необхідно не тільки познайомитися із майбутнім колективом, а й дати можливість школярам відчувати себе повноправними «господарями» школи. На такі батьківські збори варто запросити вчителів-предметників, організувати екскурсію шкільними коридорами й кабінетами, розподілити обов'язки серед учнів, обрати батьківський комітет.

Варто також роздати видрукувані на окремих аркушах «Поради батькам п'ятикласників»:

Поради батькам п'ятикласників

1. Якщо Вас щось турбує в поведінці дитини, якомога швидше зустріньтеся і обговоріть це із класним керівником, шкільним психологом.
2. Якщо в родині відбулися події, що вплинули на психологічний стан дитини, повідомте про це класного керівника, адже зміни в сімейному житті часто пояснюють раптові зміни в поведінці дитини.
3. Якомога частіше цікавтеся шкільними справами дитини, обговорюйте складні ситуації, разом шукайте вихід із конфліктних ситуацій.
4. Допоможіть дитині вивчити імена нових учителів, запропонуйте описати їх, виділити якісь особливі риси.

5. Запропонуйте дитині в складних ситуаціях звертатися за порадою до класного керівника, шкільного психолога.

6. Привчайте дитину до самостійності. Не слід відразу послаблювати контроль за навчальною діяльністю дитини, якщо в період навчання в початковій школі вона звикла до контролю з вашого боку.

7. Основними помічниками у складних ситуаціях є терпіння, увага, розуміння.

8. Не обмежуйте свій інтерес словами «Як пройшов твій день у школі?». Кожного тижня обирайте час, вільний від домашніх справ, і розмовляйте з дитиною про шкільні справи. Намагайтеся проникнутися подіями та деталями, про які дитина вам повідомляє.

9. Не пов'язуйте оцінки за успішність дитини зі своєю системою покарань і заохочень.

10. Якщо дитина добре навчається, порадійте за неї. Якщо ж у неї не все добре в школі, частіше переймайтеся її проблемами. Намагайтеся, наскільки це можливо, не встановлювати покарань і заохочень, адже вони можуть призвести до емоційних проблем.

11. Допомагайте дитині виконувати домашні завдання, але не робіть їх за неї.

12. Допоможіть дитині відчувати інтерес до шкільних предметів. Шукайте будь-які можливості, щоб вона могла застосувати знання, отримані в школі, в повсякденній діяльності. Наприклад, доручіть їй розрахувати необхідну кількість продуктів для приготування їжі або необхідну кількість фарби, аби пофарбувати певну поверхню.

13. Підтримуйте спокійну атмосферу в домі. Намагайтеся уникати значних змін. Спокій удома допоможе дитині більш ефективно вирішувати проблеми в школі.

Підвищенню ефективності і результативності виховного процесу в навчальному закладі сприяє системна діяльність класних керівників з батьківською громадськістю. 2013-2014 навчальний рік у нашій області оголошено на методичній сесії педагогів-виховників **роком діяльності класного керівника з батьківською громадськістю.**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
ТА ЇЇ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ
У 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ
методистам із позашкільної освіти
районних (міських) методичних кабінетів (центрів)**

Перебуваючи сьогодні на важливому етапі розвитку, позашкільні навчальні заклади є складовою системи безперервної освіти, яка надає знання, формує вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації, сприяє інтелектуальному, духовному і фізичному розвитку дитини, готує молодь до активної професійної та громадської діяльності.

При підготовці до серпневих конференцій, плануванні роботи на 2013-2014 навчальний рік методистам із позашкільної освіти районних (міських) методичних кабінетів (центрів) необхідно звернути особливу увагу на соціальні ініціативи Президента України, проголошені на розширеному засіданні Кабінету Міністрів 27 лютого 2013 року, які спрямовані на створення гідних умов життя для дітей, їх всебічний розвиток. Зокрема, ініціатива «Кожній дитині — можливості для розвитку творчих здібностей» передбачає: збереження і розширення мережі позашкільних навчальних закладів (центрів, гуртків, секцій тощо); державну підтримку позашкільних навчальних закладів (урахування при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів видатків на позашкільну освіту); збільшення кількості дітей, охоплених позашкільною освітою з 40 до 70 %. Відповідно очікується, що позашкільною освітою будуть охоплені понад 2,5 млн дітей (на сьогодні в Україні діє 81,6 тис. гуртків, 2,1 тис. закладів розвитку творчості дитини, які фінансуються за рахунок місцевих бюджетів. Через недофінансування закриваються гуртки, секції. У таких умовах творчо розвиватися можуть лише 1,5 млн дітей). Ініціативи включають реалізацію Президентської програми «Інтелектуальне майбутнє України». Учасниками програми на основі відбору, порядок якого розробляє Міністерство освіти і науки, щороку ставатимуть 100 найталановитіших дітей України, які матимуть змогу проводити дослідження на базі Малої академії наук.

Указом Президента України від 28.12.2012 № 756 2013 рік проголошено Роком дитячої творчості, що сприятиме забезпеченню освітньо-культурних потреб дітей, створенню умов для їх творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку, виявленню і підтримці талановитих та обдарованих дітей, організації змістовного дозвілля, вдосконаленню виховної роботи та розбудови системи позашкільної освіти.

Відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 4 лютого 2013 року №74-р, наказом Міністерства освіти і науки України від 01.03.2013 № 311 затверджено План заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України з підготовки та проведення у 2013 році в Україні Року дитячої творчості. На II півріччя Планом передбачені заходи, спрямовані на розкриття дитячої творчої обдарованості: Всеукраїнський фестиваль дитячої творчості “Сузір’я талановитих дошкільнят” (вересень); IV Всеукраїнська науково-технічна виставка молодіжних інновацій та творчих проектів “Майбутнє України” (листопад); Всеукраїнський форум учнів-членів Малої академії наук (грудень). Особливу увагу надано підтримці творчості дітей із соціально незахищених категорій населення, дітей з особливими потребами. Зокрема, передбачено проведення благодійного концерту дитячих художніх колективів позашкільних навчальних закладів для дітей із числа соціально незахищених категорій до Дня Святого Миколая (грудень); Всеукраїнський фестиваль творчості дітей-інвалідів (жовтень-листопад). У рамках Року дитячої творчості планується проведення Всеукраїнського форуму працівників позашкільної освіти, на якому планується обговорити питання професійної підготовки кадрів, удосконалення законодавства в частині фінансування системи позашкільної освіти та ін. (листопад).

Упродовж 2013 року продовжується реалізація Плану всеукраїнських і міжнародних заходів з дітьми та учнівською молоддю на 2013 рік, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 13.12.2012 року №1409 з еколого-натуралістичного, дослідницько-експериментального,

науково-технічного, художньо-естетичного та туристсько-красознавчого напрямів позашкільної освіти. Відповідно – кожен позашкільний навчальний заклад з урахуванням напрямку своєї діяльності, під час планування роботи, повинен враховувати участь у всеукраїнських заходах, включених до зазначеного вище Плану.

Важливим питанням залишається залучення до позашкільної освіти дітей із сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Відповідно до Плану заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту щодо профілактики правопорушень серед дітей та учнівської молоді на період до 2015 року, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 03.08.2012 №888, необхідно звернути увагу на залучення до позашкільної освіти дітей групи ризику. Для організації цієї роботи рекомендуємо ознайомитись із методичними рекомендаціями Міністерства освіти і науки (лист МОНУ від 11.02.2013 № 1/9-96 «Щодо профілактичної роботи із запобігання правопорушень та злочинності серед дітей та учнівської молоді»).

Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 29.12.2012 №1523 затверджено перелік найбільших позашкільних навчальних закладів державної та комунальної форми власності системи Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. До числа найбільших віднесено 16 ПНЗ Рівненської області. Наказ набрав чинності з 1 січня 2013 року, про що необхідно інформувати керівників позашкільних закладів.

При вивченні стану організації позашкільної освіти в районі (місті) необхідно враховувати наказ Державної інспекції навчальних закладів України від 04.07.2012 №27-а «Про затвердження типових програм комплексних перевірок дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладів». Типовою програмою комплексної перевірки позашкільного навчального закладу незалежно від підпорядкування, типу і форми власності, що надає освітні послуги у сфері позашкільної освіти, визначені напрями інспектування позашкільного навчального закладу за такими розділами: загальна характеристика; якість підготовки вихованців, учнів, слухачів; організація навчально-виховної і навчально-методичної роботи; ефективність використання педагогічного потенціалу; забезпечення розвитку та ефективність використання матеріально-технічної бази; управління позашкільним навчальним закладом.

Важливим питанням для вивчення у ПНЗ є формування штатних розписів, які укладаються у відповідності до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2012 року №1230 «Про затвердження Типових штатних нормативів позашкільних навчальних закладів», який набрав чинності з 1 січня 2013 року. Роз'яснення щодо запровадження Типових штатних нормативів у позашкільних навчальних закладах подано у листі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 21.12.12 №1/9-918 «Щодо запровадження Типових штатних нормативів позашкільних навчальних закладів». Звертаємо увагу, що відповідно до статті 23 Закону України «Про позашкільну освіту», призначення на посаду та звільнення з посади

педагогічних та інших працівників позашкільного навчального закладу, в тому числі комунальної форми власності, здійснює його керівник.

Потребує вивчення питання ведення документації у ПНЗ, вимоги до якої зазначені у Примірній інструкції з ведення ділової документації в позашкільних навчальних закладах, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 23.08.2012 №947. Інструкція встановлює перелік обов'язкової організаційно-розпорядчої документації для керівників та інших працівників позашкільних навчальних закладів, правила документування діяльності закладів системи освіти (крім дитячо-юнацьких спортивних шкіл). Дотримання правил і рекомендацій щодо порядку здійснення ділових процесів, встановлених цією Інструкцією, є обов'язковими для всіх керівників і педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів.

Постійної уваги з боку методичної служби району (міста) потребують районні (міські) програми розвитку позашкільної освіти та заходи, які розроблені на їх реалізацію.

З метою модернізації системи позашкільної освіти шляхом її удосконалення, підтримки та розвитку, створення додаткових можливостей для духовного, інтелектуального і фізичного розвитку осіб, що бажають здобути позашкільну освіту, в області продовжує реалізуватись обласна цільова соціальна програма розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року, затверджена рішенням обласної ради від 4.03.2011 №144 «Про Обласну цільову соціальну програму розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року», схвалена розпорядженням голови обласної держадміністрації 1 листопада 2010 року №493. На допомогу в реалізації програми підготовлений збірник інформаційно-методичних матеріалів, який розміщений на сайті РОІППО (<http://www.roippo.rivne.com/>) та порталі «Освіта Рівненщини» (<http://rivneosvita.org.ua/>) [3].

Упродовж п'яти років реалізується Програма розвитку позашкільної освіти і виховання Рівненщини на 2009-2015 роки, схвалена рішенням колегії управління освіти і науки Рівненської облдержадміністрації від 17 червня 2009 року, протокол №5. З методичними рекомендаціями на допомогу в її реалізації можна ознайомитися в інформаційно-методичному бюлетені РОІППО «Методичні рекомендації до організації навчально-виховного процесу в 2010-2011 навчальному році» [1].

Методистам із позашкільної освіти районних (міських) методичних кабінетів (центрів) необхідно звернути увагу на виконання наказу управління освіти і науки облдержадміністрацій від 18 грудня 2009 року за №594 «Про проведення обласного огляду-конкурсу на кращу систему роботи щодо реалізації Програми розвитку позашкільної освіти і виховання Рівненщини на 2009-2015 роки». Огляд-конкурс спрямований на активізацію і вдосконалення діяльності відділів (управлінь) освіти райдержадміністрацій (виконкомів рад міст обласного значення), методичних кабінетів (центрів) щодо розвитку позашкільної освіти в регіоні.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки від 17.12.2007 року №1133 з 2008 року в практику роботи позашкільних навчальних закладів

упроваджується програма «Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України». На реалізацію програми всеукраїнського значення в навчальних закладах області впроваджується Програма національного виховання учнівської молоді Рівненщини. Методичні рекомендації щодо її реалізації у позашкільних навчальних закладах подано в інформаційно-методичному бюлетені РОІППО «Методичні рекомендації до організації навчально-виховного процесу в 2009-2010 навчальному році» [2].

Актуальним питанням сьогодення є якісне та кількісне забезпечення позашкільних навчальних закладів навчальними програмами, методичними посібниками, які розроблено з урахуванням компетентнісного та діяльнісного підходів до навчально-виховного процесу, новітніх педагогічних технологій та досягнень науки. Відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту» (ст.16, п.2.), навчально-виховний процес у позашкільних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів та форм власності здійснюється за типовими навчальними планами і програмами, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти, іншими центральними органами виконавчої влади, у сфері управління яких перебувають позашкільні навчальні заклади. Однак позашкільні навчальні заклади можуть планувати роботу гуртків, секцій, відділів, відділень за іншими навчальними планами і програмами за умови затвердження їх відповідними місцевими органами виконавчої влади. Детальну інформацію про наявні навчально-методичні видання, що мають гриф Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, можна знайти на веб-сайті Інституту інноваційних технологій і змісту освіти у вкладці «Позашкільна освіта» (www.iitzo.gov.ua), веб-сайті РОІППО в розділі «Кабінет позашкільної освіти» (<http://www.roippo.rivne.com/>), порталі «Освіта Рівненщини» (<http://rivneosvita.org.ua/>).

Із метою розвитку професійної майстерності педагогічних працівників, стимулювання педагогічної творчості, поширення кращого досвіду роботи позашкільних навчальних закладів Міністерство освіти і науки щорічно організовує Всеукраїнський конкурс майстерності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості».

У минулому навчальному році він був присвячений номінації «Директор позашкільного навчального закладу». За результатами другого завершального туру III-го етапу Всеукраїнського конкурсу майстерності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості» у номінації «Директор позашкільного навчального закладу» (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1389 від 04.12.2012), переможцями визнані директори позашкільних закладів Рівненської області: Дітлашок З. А., директор Костопільського будинку школярів та юнацтва, Остафійчук Т. В., директор Комунального закладу «Станція юних натуралістів» Рівненської обласної ради, Первушевська І. О., директор Рівненського міського Палацу дітей та молоді. Учасник конкурсу – Сосновчик Т. О., директор Рівненського міського центру творчості учнівської молоді.

Підбито підсумки обласного етапу Всеукраїнського конкурсу майстерності педагогічних працівників позашкільних навчальних закладів «Джерело творчості» у номінації «Керівник гуртка-2013» (наказ управління освіти і науки Рівненської облдержадміністрації №180 від 15.03.2013). У конкурсі взяли участь 24 керівники гуртків позашкільних навчальних закладів обласного, районного та міського підпорядкування, які презентували туристсько-краєзнавчий, військово-патріотичний, дослідницько-експериментальний напрями позашкільної освіти. Переможцями обласного етапу конкурсу визнано: В. В. Куніцького, керівника гуртка історичного краєзнавства Млинівського районного центру туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді Млинівської районної ради; О. П. Зайченка, керівника гуртка «Бойовий Гопак» Березнівського районного Будинку дитячої та юнацької творчості Березнівської районної ради; О. В. Ясковець, керівника гуртка «Етнологія» Рівненської Малої академії наук учнівської молоді Рівненської обласної ради. Однак потребує більшої уваги методичної служби фізкультурно-спортивний напрям позашкільної освіти, який не був представлений на обласному етапі конкурсу.

З 1 грудня по 31 березня 2013 року Асоціація позашкільних навчальних закладів України, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти та газета «Позашкілля» видавництва «Шкільний світ» провели конкурс символіки для Всеукраїнського конкурсу «Джерело творчості» у таких номінаціях: логотип конкурсу, слоган конкурсу, гімн конкурсу. Високий рівень майстерності продемонстрував Гупалюк В. Є., заступник директора Гощанського районного центру дітей, юнацтва та молоді, взявши участь у цьому конкурсі, про що зазначається на сайті видавництва «Шкільний світ».

З метою поширення кращого досвіду роботи, зміцнення та оновлення матеріально-технічної бази, оновлення змісту навчання і виховання дітей, управлінням освіти і науки Рівненської облдержадміністрації започатковано проведення щорічного конкурсу «Кращий позашкільний навчальний заклад року». Положення про проведення обласного конкурсу «Кращий позашкільний навчальний заклад року», затверджене наказом управління освіти і науки облдержадміністрації №471 від 8.11.2010 р. та зареєстровано в головному управлінні юстиції у Рівненській області 24.11.2010 р. за №49/956.

За підсумками конкурсу «Кращий позашкільний навчальний заклад року» (наказ управління освіти і науки облдержадміністрації №653 від 27.12.2012) у 2012 році 3 позашкільні навчальні заклади вибороли гран-прі конкурсу: Костопільський районний Будинок школярів та юнацтва; Рівненський палац дітей та молоді; Рівненський міський центр творчості учнівської молоді.

У номінації «Комплексний міський позашкільний навчальний заклад» кращими визнані: Будинок дітей та молоді Дубенської міської ради – I місце; Кузнецовський Будинок дитячої та юнацької творчості – II місце.

У номінації «Комплексний районний позашкільний навчальний заклад» місця розподілилися таким чином: Гощанський районний Центр дітей, юнацтва та молоді – I місце; Володимирецький районний Будинок школярів та юнацтва

– II місце; Дубенський районний Будинок учнівської молоді – III місце; Березнівський районний Будинок дітей та молоді – III місце.

У номінації «Профільний позашкільний навчальний заклад» перемогу здобули: Здолбунівська районна станція юних техніків – I місце; Костопільський центр технічної творчості та комп'ютерних технологій – II місце; Соснівський Центр еколого-натуралістичної та туристсько-краєзнавчої творчості – III місце.

У лютому-березні 2013 року розглянуто 12 матеріалів керівників гуртків на присвоєння педагогічного звання «керівник гуртка-методист». Відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників, затвердженого наказом МОНУ від 6 жовтня 2010 року № 930 п. 5.2. «педагогічне звання «керівник гуртка-методист» може присвоюватися педагогічним працівникам, які мають найвищий тарифний розряд та повну вищу освіту, здійснюють науково-методичну і науково-дослідну діяльність, мають власні методичні розробки, які пройшли апробацію та схвалені науково-методичними установами, закладами післядипломної освіти». Враховуючи вищезазначене, необхідно посилити вимоги до матеріалів керівників гуртків, які претендують на присвоєння педагогічного звання «керівник гуртка-методист».

В умовах модернізації освіти найбільшу актуальність набувають питання інтеграції різних типів освітніх закладів у єдиний освітній простір, де кожен, будучи унікальним за своїми цілями, доповнює один одного, робить свій внесок у цілісний педагогічний процес. Зокрема, активно напрацьовуються різні моделі співпраці позашкільних навчальних закладів та загальноосвітніх шкіл.

При плануванні спільних проектів, програм, які стосуються навчально-виховного процесу, розробці навчальних програм гурткової роботи для дітей певної вікової категорії, працівникам позашкільних навчальних закладів необхідно враховувати зміст Державних стандартів початкової, базової і повної середньої освіти, Базового компоненту дошкільної освіти. Для цього необхідно запланувати відповідні методичні заходи, спрямовані на ознайомлення педагогів ПНЗ із Держстандартами.

Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті стратегічним завданням державної освітньої політики визначено вихід української освіти на ринок світових освітніх послуг, поглиблення міжнародної співпраці, розширення участі навчальних закладів, педагогів і вчителів, учнів, студентів і науковців у проектах міжнародних організацій та співтовариств. Таке завдання успішно реалізують позашкільні навчальні заклади відповідно до Положення про позашкільний навчальний заклад (п. 48 «Діяльність позашкільного навчального закладу у рамках міжнародного співробітництва»). Зокрема, Рівненський міський Палац дітей та молоді член низки європейських асоціацій: Європейської Асоціації неформальної освіти дітей та молоді (EAICY), Міжнародної організації фестивалів фольклору та традиційних мистецтв (CIOFF), Міжнародної організації народної творчості (IOV), Асоціації розвитку інформаційно-комунікативних технологій в освіті (ADICE), засновник і організатор багатьох міжнародних фестивалів, конкурсів та проектів тощо. Свої досягнення педагоги та вихованці закладу у цьому році презентували на

IV міжнародній виставці «Сучасні заклади освіти – 2013» у номінації «Міжнародна співпраця у галузі освіти». Налагодження міжнародного співробітництва є важливим завданням багатьох позашкільних навчальних закладів області, тому методичній службі варто приділити більше уваги методичному супроводу такого напрямку діяльності.

Пропонуємо працівникам методичних кабінетів (центрів), позашкільних навчальних закладів взяти участь у п'ятій національній виставці-презентації «Інноватика в сучасній освіті - 2013» (жовтень 2013 р.), активніше презентувати кращі напрацювання педагогічних колективів позашкільних закладів у науково-методичних журналах «Позашкільна освіта» видавництва «Основа», «Позашкілля» видавництва «Шкільний світ».

Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки визначають одним із пріоритетних напрямів державної політики – науково-технічний та інноваційний розвиток України. Розвиток інформаційного суспільства в Україні передбачає широке впровадження ІКТ в усі сфери суспільного життя, науку, освіту, культуру, охорону здоров'я тощо. Великі можливості для впровадження ІКТ мають позашкільні навчальні заклади, які надають знання, формують вміння за інтересами, створюють умови для розвитку творчого потенціалу дітей і підлітків.

У 2013 році працівники комунального закладу «Рівненський обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді» Рівненської обласної ради, Костопільського центру технічної творчості та комп'ютерних технологій успішно презентували діяльність закладів на XVI міжнародній виставці навчальних закладів «Сучасна освіта в Україні – 2013» у номінації «Інформаційно-комунікаційні технології в позашкільних, загальноосвітніх навчальних закладах».

Ознайомитись із анотацією та описом досвіду роботи І. П. Гончарука, директора Костопільського Центру технічної творчості та комп'ютерних технологій з теми «Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в систему роботи позашкільного навчального закладу» можна на порталі «Освіта Рівненщини» (<http://rivneosvita.org.ua/>) в розділі «Підвищення кваліфікації».

Портал пропонує широкі можливості для налагодження професійної комунікації з питань діяльності ПНЗ методистам районних (міських) методичних кабінетів (центрів) та педагогам ПНЗ у рамках мережевої педагогічної спільноти, де розміщені різноманітні за тематичною спрямованістю інформаційні ресурси.

Крім порталу «Освіта Рівненщини», функцію інформаційно-методичного забезпечення діяльності позашкільних навчальних закладів, розвитку професійної майстерності педагогів ПНЗ виконує веб-сайт РОІППО (<http://www.roippo.rivne.com/>), розділ «Кабінет позашкільної освіти».

Із метою поширення педагогічного досвіду з використанням можливостей Інтернету для підвищення ефективності освітнього процесу у ПНЗ Міністерство освіти і науки проводить у вересні-листопаді 2013 року всеукраїнський конкурс веб-сайтів позашкільних навчальних закладів. Для участі у обласному етапі конкурсу подано 12 заявок від позашкільних закладів

області. Незначна їх кількість може бути зумовлена як недостатньою увагою педагогів ПНЗ до інформаційно-комунікаційних технологій, так і слабкою матеріально-технічною базою закладів. Така ситуація потребує ретельного вивчення і розробки відповідних заходів.

У 2013 році виповнюється 95 років від дня народження В.Сухомлинського (1918-1970). Пропонуємо методистам організувати проведення семінарів, «круглих столів» для працівників позашкільних навчальних закладів, тематика яких буде пов'язана зі спадщиною видатного педагога-новатора.

Президент України оголосив 2014 рік – Роком Тараса Шевченка у зв'язку зі святкуванням 200-ї річниці від дня народження Великого Кобзаря. Кабінету Міністрів доручено забезпечити здійснення заходів з нагоди урочистої дати. Зокрема організацію та проведення в 2014 році Всеукраїнського Шевченківського форуму «Свою Україну любіть!» і Шевченківського міжнародного літературного конгресу, розробку і затвердження Державної цільової програми «Шевченківський дім», а також започаткування гуманітарного проекту «Шевченківські читання». У зв'язку із цим рекомендуємо педагогам та вихованцям позашкільних навчальних закладів долучитися до відзначення цієї дати.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ З ОБДАРОВАНИМИ ШКОЛЯРАМИ

Сучасна освіта України переживає непростий період інноваційного оновлення. Одним із основних завдань Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки є «забезпечення системного підвищення якості освіти на інноваційній основі; створення сучасного психолого-педагогічного та науково-методичного супроводу навчально-виховного процесу» [8].

Саме інноваційний супровід покликаний вирішити одне зі стратегічних завдань сучасної освіти – створити умови для всебічного розвитку і реалізації творчих начал кожної особистості.

У освітніх державних документах, зокрема у Стратегії інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки [13], окреслено завдання підготовки педагога, здатного до створення високоінтелектуального середовища, сприятливого для розвитку креативності дітей та молоді.

Робота педагогічних кадрів з обдарованими школярами є новою справою, яка ще не має належного теоретичного обґрунтування та ефективної практичної реалізації у системі вищої та післядипломної педагогічної освіти. Крім того, така діяльність характеризується суперечностями між:

– вимогами до рівня професійної підготовки педагогів, що працюють з обдарованими дітьми, з боку суспільства та їх батьків і неможливістю ефективного забезпечення цих вимог у рамках існуючої системи педагогічної освіти;

– потребами педагогів у теоретичних та прикладних напрацюваннях у галузі педагогіки і психології обдарованості та їх задоволенням [5].

Перш ніж оволодіти прийомами, формами та методами роботи з

обдарованими дітьми, кожен педагогічний працівник повинен розуміти суть терміна «обдарованість». На нашу думку, «обдарованість – це система, конструкція певних властивостей та якостей особистості, у тому числі анатомо-фізіологічних, біологічних, психоемоційних, що мають різні характеристики, перебувають у певній взаємодії та розвиваються впродовж усього життя. В основі обдарованості – здібності та задатки, інтелектуальні і розумові можливості, вольові характеристики та мотивації, які в комплексі визначають потенційні можливості людини у досягненні високих результатів в одному чи декількох видах діяльності». Реалізація означених можливостей залежить від багатьох об'єктивних та суб'єктивних чинників [6, с. 3-7].

Ураховуючи особливості обдарованих дітей, педагоги, які працюють у загальноосвітніх закладах, особливо у спеціалізованих, повинні використовувати у своїй практичній роботі наступні методики:

1. Прискорення. Прикладом такої форми навчання можуть бути літні та зимові табори, творчі майстерні, майстер-класи, що передбачають проходження інтенсивних курсів навчання за спеціальними програмами.

2. Поглиблення. Даний тип стратегії навчання ефективний стосовно дітей, що виявляють екстраординарний інтерес до тієї чи іншої галузі знань чи сфери діяльності. При цьому передбачається більш глибоке вивчення дисциплін певної галузі знань. Практика даного навчання має ряд позитивних переваг: високий рівень компетентності у відповідній галузі знань, сприятливі умови для інтелектуального розвитку учнів тощо.

3. Збагачення. Означена стратегія навчання орієнтована на якісно інший зміст навчання, що виходить за рамки вивчення традиційних тем та передбачає зв'язок з іншими дисциплінами. Таке навчання може здійснюватися завдяки участі школярів у різноманітних проектах, використанні нетрадиційних способів та прийомів роботи.

4. Проблематизація. Цей тип стратегії навчання передбачає стимулювання особистісного розвитку учнів, дозволяє максимально врахувати особливості обдарованих дітей.

Педагоги повинні опанувати і використовувати ті методики, які безпосередньо розкривають творчий потенціал дитини, розвивають її продуктивне, дивергентне, критичне мислення.

На сьогодні існує кілька методик, методів, прийомів та форм організації навчально-виховної роботи, які органічно доповнюють одна одну. Перш за все, це методика розвитку творчої уяви (РТУ), яку застосовують для активізації пізнавальних процесів (метод фокальних об'єктів, біном фантазування, методика синектики, «мозковий штурм» тощо) [3; 12; 14]; теорія розвитку винахідницьких завдань (ТВРЗ) Г.С. Альтшулера (системний аналіз, розв'язок та алгоритм, вирішення протиріч та проблемних ситуацій) [1; 2; 10; 11; 15]; методика розвитку пам'яті, образного мислення та уяви (ейдетика), засновником якої є доктор педагогічних наук Ігор Матюгін (Росія) [9]. Ще А. Ейнштейн стверджував, що «уява важливіша за знання, тому що знання обмежене. Уява ж охоплює все, стимулює прогрес і являє собою джерело його еволюції». Означена методика формує образне мислення та уяву. Завдяки

тренінговим заняттям розвиваються природні сенсорні здібності, творчі вміння.

Сучасні технології навчання обдарованих дітей передбачають орієнтацію педагогічних кадрів на індивідуалізацію освітньої діяльності у контексті особистісно зорієнтованого підходу; формування особистісних якостей учнів як суб'єктів освітнього процесу; активізацію навчання за рахунок проблемних, дослідницьких, творчих методів із поступовою передачею обдарованому учневі ініціативи в організації пізнавальної діяльності; встановлення ділових партнерських стосунків учителя та учнів, що сприяє творчій винахідливості, репродуктивному засвоєнню знань.

Сучасна школа потребує педагога із новим баченням освітніх проблем дослідника-новатора, здатного швидко пристосовуватися до нових вимог суспільства, формувати в учнів потребу у творчій самостійності та самовдосконаленні [4].

Проте практична реалізація поставлених завдань стикається із рядом труднощів, пов'язаних із консерватизмом, формалізмом та інертністю, що спостерігаються як у теорії, так і в практиці підготовки майбутніх педагогів. Подолати означені недоліки покликана система післядипломної освіти, що оперативно реагує на зміни, швидко модернізує зміст, методи та форми роботи.

Зміст підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами визначається завданнями, що стоять перед навчальними закладами, які повинні задовольняти освітні запити цієї категорії учнів. Серед головних завдань – розвиток загальних здібностей школярів; підготовка обдарованого учня до свідомого вибору майбутньої професійної діяльності.

Організація підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами передбачає набуття ними теоретичних знань і практичного досвіду, розвиток і формування певних особистісних якостей, необхідних для забезпечення оптимального рівня навченості, вихованості й розвитку.

Основними завданнями підготовки педагогів до роботи з обдарованими дітьми є:

- визначення змісту підготовки педагогічних кадрів до роботи з обдарованими школярами (об'єктивного обсягу знань, умінь і навичок, що забезпечує якісну реалізацію проблеми виявлення та розвитку обдарованості);
- розвиток умінь застосовувати новітні технології з урахуванням рівня підготовленості та особистих потреб педагога;
- сприяння переходу педагогів від принципів авторитарної школи до школи демократичного типу, що ґрунтується на гуманізмі та розвитку творчих обдарувань кожної дитини;
- формування особистісних якостей педагогів, що визначають принципово нову педагогічну культуру спілкування з обдарованими школярами [5].

Проблема обдарованості повинна вносити певні корективи не лише у кваліфікаційні характеристики педагогічних фахівців, а й у їх функціональні обов'язки. Так, педагоги, які працюють з обдарованими школярами, повинні знати нормативно-законодавчу базу, що регулює пошук, виявлення, розвиток і реалізацію обдарованості школярів; державні, громадські, регіональні, галузеві

програми підтримки та розвитку обдарованих дітей; концепції обдарованості, основні фактори, що впливають на її реалізацію, особливості розвитку таких учнів; психологічні основи навчання та виховання обдарованих; передові педагогічні технології та інновації у галузі їх навчання та виховання; зміст, форми і методи роботи з батьками, громадськими організаціями; методи наукового аналізу педагогічних фактів, процесів, явищ, ситуацій; методики психолого-педагогічних досліджень; володіти уміння аналізувати результати своєї роботи і робити діагностико-прогностичні висновки щодо її вдосконалення.

На педагогічних працівників, які працюють з обдарованими школярами, покладаються обов'язки планування їх навчання та виховання за індивідуальними програмами розвитку; забезпечення умов із метою виявлення та розвитку обдарувань; використання ефективних форм і методів роботи, що забезпечують найбільш повну реалізацію творчості школярів; вивчення їх індивідуальних особливостей; розвиток здібностей, талантів учнів на основі їх задатків та обдарувань; формування та підтримка позитивної мотивації до навчання; залучення обдарованих учнів до активної діяльності.

Педагоги, які працюють з обдарованими школярами, зобов'язані постійно поповнювати власні знання з психології обдарованості, тісно співпрацювати з практичним психологом, адміністрацією навчального закладу, батьками обдарованих.

Методичним службам районів і міст, керівникам районних, міських, шкільних методичних об'єднань необхідно звернути увагу на навчання вчителів методично правильним прийомам, навичкам і вмінням роботи із сучасними засобами навчання.

Процес підвищення якості знань учнів повинен забезпечуватися завдяки:

1. Відвіданню щорічних Всеукраїнських та Міжнародних педагогічних виставок «Освіта», «Сучасна освіта», «Світ освіти»; книжкових виставок-ярмарків.

2. Володінню інформацією щодо продукції виробників і постачальників навчально-методичних посібників та друкованої навчальної продукції видавництва України та регіону.

3. Співпраці з обласними та всеукраїнськими періодичними виданнями «Шкільний світ», «Педагогічна преса», «Освіта України» видавничої групи «Основа».

4. Опрацюванню та впровадженню в педагогічний процес документів Міністерства освіти і науки України, управління освіти і науки облдержадміністрації, аналітико-інструктивних матеріалів, методичних рекомендацій Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

5. Аналізу якості знань учнів із різних предметів і результатів, одержаних ними при проходженні зовнішнього незалежного оцінювання й державної підсумкової атестації на рівні школи, району, області.

6. Обов'язковому моніторингу різноманітних аспектів шкільного життя та роботи учнів (участь в олімпіадах, конкурсах, турнірах, змаганнях тощо) на рівні класу, школи, закладів освіти району, міста.

7. Відвідання відкритих уроків учителів-колег на рівні школи, кращих учителів-методистів на рівні закладів освіти району (міста), обмін досвідом.

8. Обов'язкове впровадження у навчально-виховний процес технологій проектного навчання учнів.

Набуті педагогами знання та вміння мають слугувати теоретичним підґрунтям створення навчальних програм для обдарованих, модернізації організаційних форм, модифікації методів навчання та підбору дидактичних матеріалів, а в кінцевому результаті – реалізації творчих обдарувань школярів.

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТА «ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА» У 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Пріоритетним завданням системи освіти є виховання людини в душі відповідального ставлення до власного здоров'я й здоров'я оточуючих як до найвищої соціальної цінності, формування високого рівня здоров'я дітей та учнівської молоді, розвиток у школярів високого рівня культури здоров'я.

Навчальний предмет «Фізична культура» у загальноосвітніх навчальних закладах спрямований на формування широкого комплексу життєво необхідних знань, рухових умінь та навичок, забезпечення різнобічного розвитку фізичних і психічних якостей. Заняття фізичною культурою повинні стати звичкою школяра. Рух, змагання, самоствердження – природна суть фізичної культури і спорту.

Фізичне виховання сьогодення потребує орієнтації на:

- вироблення і реалізацію якісно нового, особистісно і компетентісно обґрунтованого підходу до збереження і підтримки інтелектуальної та фізичної індивідуальності школярів та молоді на всіх етапах навчання з урахуванням особливостей їх рухового і психофізичного розвитку;
- створення освітнього середовища, що стимулює рухову активність особистості та її організацію відповідно до вікової та психофізичної специфіки розвитку організму;
- інтенсивне включення в освітній процес школи можливостей для додаткових форм фізичного виховання;
- створення умов і механізмів фізичного виховання для занять різної спрямованості за інтересами;
- формування стійкості до асоціальних впливів щодо виникнення шкідливих звичок і неадекватних видів поведінки.

Навчально-виховний процес із фізичної культури у 2013/2014 н.р. здійснюється за робочими навчальними планами, що складаються на основі Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів і затверджуються відповідним органом управління освітою.

Типовими навчальними планами для загальноосвітніх навчальних закладів у 2013/2014 навчальному році на вивчення предмета «Фізична культура» в інваріантній складовій передбачено:

- 1-4 класи – 3 години на тиждень;
- 5 класи – 3 години на тиждень;
- 6-7 класи – 2,5 години на тиждень (у загальноосвітніх

навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням російської чи іншої мови національних меншин та в загальноосвітніх навчальних закладах з українською мовою навчання, з вивченням двох іноземних мов – 2 год);

- 8-9 класи – 3 години на тиждень;
- 10-11 класи – 2 години на тиждень;
- 10 - 11 класи спортивного та військово-спортивного профілів – 5 годин на тиждень.

Години з фізичної культури освітньої галузі «Здоров'я і фізична культура» не враховуються при визначенні гранично допустимого навантаження учнів.

При складанні розкладу занять на навчальний рік необхідно враховувати місцеві кліматичні умови, матеріальну базу навчального закладу, кадрове забезпечення вчителями фізичної культури тощо.

Вивчення навчального предмета «Фізична культура» у 2013/2014 навчальному році здійснюватиметься за навчальними програмами, які рекомендовані Міністерством:

- 1-2 класи – «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи» (авт. Круцевич Т.Ю. та ін., 2011р.);

- 3-4 класи – «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи» (авт.: М.Д. Зубалій, В.В. Деревянко, О.М. Лакіза, В.Ф. Шегімага, в-во «Ранок», 2006 р.);

- 5 класи – «Фізична культура. 5– 9 класи» (авт. Круцевич Т.Ю. та ін., 2012);

- 6-11 класи – «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-11 класи» (за ред. С.М. Дятленка, 2011р.);

- «Фізична культура для спеціальної медичної групи. 1-4 класи» (авт. В.І. Майєр, в-во «Ранок», 2006);

- «Фізична культура для спеціальної медичної групи. 5-9 класи» (авт.: В.І. Майєр, В.В. Деревянко);

- «Фізична культура для загальноосвітніх навчальних закладів. Спортивний профіль. 10-11 класи» (авт. В.М. Єрмолова та ін.).

Предметом навчання у початковій школі фізичної культури є рухова активність із загальноосвітньою спрямованістю.

Початкова школа (1-2 класи) працює за новою програмою «Фізична культура» для 1-4 класів (затверджена МОНмолодьспорту № 1050 від 12.09.2011 р.), яка розроблена відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України № 462 від 20.04.2011 р.).

Навчальний матеріал у програмі розподілений не за видами спорту, а за «школами», до яких увійшли вправи, об'єднані за способами рухової діяльності. Програма робить акцент на розвиток навичок мислення, міжособистісних відносин, творчої співпраці всіх учасників навчально-виховного процесу і покликана сприяти системним реформам національної освіти, процесам її інтеграції до європейського та всесвітнього освітнього простору.

Оцінювання учнів початкової школи здійснюється вербально.

Програми з фізичної культури для 5-11 класів характеризуються спрямованістю на реалізацію принципу варіативності, що передбачає

планування навчального матеріалу відповідно до віково-статевих особливостей учнів, їхніх інтересів, матеріально-технічного (спортивний зал, спортивні пришкольні майданчики, стадіон, басейн тощо) та кадрового забезпечення навчального процесу. Матеріал програм із фізичної культури спрямований на вирішення виховних, освітніх та оздоровчих завдань на уроках фізичної культури.

Змістове наповнення предмета «Фізична культура» у 5-11 класах загальноосвітній навчальний заклад формує самостійно з варіативних модулів. При цьому обов'язковим є включення засобів теоретичної і загальнофізичної підготовки, передбачених програмою для даного класу до кожного варіативного модуля.

На заняттях із фізичної культури рекомендуємо здійснювати особистісно орієнтований підхід до навчання учнів за статевими та індивідуальними особливостями фізичного розвитку, а також з урахуванням їхніх потреб і нахилів. Необхідно навчити учнів аналізувати й оцінювати свій фізичний стан, добирати і використовувати різноманітні засоби фізичного вдосконалення. Учителям фізичної культури необхідно уникати надто узагальнених, «розмитих» завдань навчання, забезпечити оволодіння учнями якомога ширшим набором рухових умінь і навичок.

Оцінювання і перевірка знань, рухових умінь і навичок, техніки виконання фізичних вправ, навчальних нормативів і вимог навчальної програми є важливою складовою навчально-виховного процесу. При оцінюванні вчитель фізичної культури має враховувати рівень досягнень учня, зважаючи на те, що основними функціями оцінювання є контролююча, навчальна, діагностична і виховна.

Під час оцінювання рекомендуємо:

- здійснювати індивідуальний підхід, тобто створювати для учня такі умови, які відповідають особливостям його розвитку, рівню фізичної підготовленості, стану здоров'я;
- конкретизувати завдання, визначені змістом даного уроку, за які учня буде оцінено;
- забезпечувати гласність та обґрунтованість оцінки (своєчасно інформувати учня про оцінку з коротким аналізом виконання техніки рухової дії);
- враховувати особисті досягнення учнів протягом навчального року в оволодінні знаннями, руховими вміннями і навичками; ступінь активності учнів на уроках; залучення школярів до занять фізичною культурою в позаурочний час.

Відповідно до Інструкції про розподіл учнів на групи для занять на уроках фізичної культури, затвердженої наказом МОЗ та МОН №518/674 від 20.07.2009 р., учні розподіляються на основну, підготовчу та спеціальну медичні групи.

Для учнів основної медичної групи фізична підготовка проводиться в повному обсязі згідно з навчальними програмами з урахуванням індивідуальних особливостей розвитку дитини.

Учні, які за станом здоров'я віднесені до підготовчої медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури. Заняття проводяться за загальною програмою фізичної культури, але з можливою затримкою складання відповідних нормативів. Оцінювання учнів – за теоретико-методичні знання та техніку виконання вправ. Рекомендовані заняття у фізкультурно-оздоровчих групах загальної фізичної підготовки, прогулянки, ігри й спортивні розваги. Участь у змаганнях – за додатковим дозволом лікаря.

Учні, які за станом здоров'я належать до спеціальної медичної групи, відвідують обов'язкові уроки фізичної культури, але виконують корегувальні вправи і вправи для загального фізичного розвитку, які їм не протипоказані.

Учні, незалежно від рівня фізичного розвитку та медичної групи, а також тимчасово звільнені, повинні бути обов'язково присутніми на уроках фізичної культури. Допустимі навантаження для учнів, які за станом здоров'я належать до підготовчої та спеціальної медичних груп, встановлює учитель фізичної культури.

Оцінювання учнів здійснюється відповідно до вимог, визначених навчальними програмами.

Залікові навчальні нормативи складають тільки учні основної медичної групи, які на момент прийняття нормативу не скаржаться на погане самопочуття та стан здоров'я.

Оцінка за виконання нормативу не є домінуючою під час здійснення тематичного, семестрового чи річного оцінювання.

Медичне обстеження учнів проводиться щорічно в установленому законодавством порядку. Не слід встановлювати навантаження учнів, які не пройшли медичного обстеження.

У розкладі навчальних занять не рекомендується поєднувати два уроки фізичної культури або проводити їх два дні поспіль. Рішення про неможливість проведення занять із фізичної культури на відкритому повітрі у зв'язку з несприятливими погодними умовами виносять учителі фізичної культури (наказ МОН №521 від 01.06.2010 р.).

Більшість уроків фізичної культури доцільно проводити на відкритому повітрі, за умови, якщо температура повітря не нижче:

- 8°C – для 1-2 класів;
- 8°C – 11°C – для 3-4 класів;
- 12°C – для 5-7 класів;
- 12°C – 15°C – для 8-11 класів.

Спортивна форма повинна відповідати погодним умовам. При проведенні занять із фізичної культури потрібно дотримуватися правил безпеки життєдіяльності під час проведення занять з фізичної культури і спорту в загальноосвітніх навчальних закладах (наказ МОН України №521 від 01.06.2010 р., зареєстрований в Міністерстві юстиції України 9 серпня 2010 № 651/17946).

Вивчення предмета у 10-11 класах загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється окремо для дівчат і юнаків. Поділ класу на групи відбувається згідно з наказом Міністерства освіти і науки України №128 від 20.02.2002р.

(додаток 2). За можливістю уроки фізичної культури в 5-9 класах варто проводити для хлопців та дівчат окремо.

При забезпеченні належного організаційно-методичного проведення уроку, особистісно зорієнтованого навчання, індивідуально-дозованого навантаження, дотримання дисципліни, стану спортивного обладнання та інвентарю переважна кількість травм може бути попереджена. На уроках фізичної культури, спортивно-масових заходах необхідно систематично здійснювати візуальний контроль за самопочуттям учнів, технічним станом спортивного обладнання та інвентарю.

Для підготовки до Державної підсумкової атестації в основній школі з фізичної культури рекомендуємо користуватися «Збірником матеріалів для Державної підсумкової атестації з фізичної культури. 11 клас» (авт. Тимошенко О.В. та ін., Київ: Центр навчально-методичної літератури, 2013), «Збірником матеріалів для Державної підсумкової атестації з фізичної культури. 11 клас» (авт. Тимошенко О.В. та ін., Київ: Центр навчально-методичної літератури, 2012) та методичними рекомендаціями щодо використання комп'ютерної оболонки Assist 2 при підготовці до ДПА 2012-2013 (авт. А. Дубенчук).

Розпочинати підготовку до Державної підсумкової атестації необхідно з початку навчального року. Потрібно передбачити у навчальних планах вивчення (повторення) тем із теоретико-методичних основ фізичної культури та практичних завдань інструктивно-оздоровчого спрямування, які були включені в ДПА попередніх років, запланувати контрольні випробування з відповідних залікових вправ.

У вересні-жовтні 2013 р. необхідно скласти списки учнів, які бажають здавати ДПА з фізичної культури, забезпечити їх матеріалами атестації за попередні роки та допомогти скласти плани особистої підготовки.

Зважаючи на складну ситуацію в країні щодо нещасних випадків на воді через невміння дорослого населення і дітей плавати та відсутність навичок знаходження у водному середовищі, Міністерство запровадило з 2013 року загальнодержавну акцію «Урок плавання» (лист МОНмолодьспорту № 1/9 -209 від 22.03.2013 р.).

Проведення акції «Урок плавання» забезпечить підвищення рухової активності учнів, стане ефективним лікувально-профілактичним засобом, спрямовуватиме на набуття життєво необхідних навичок збереження та зміцнення здоров'я наших дітей.

Рекомендуємо до заходів із навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів плаванню в регіонах залучати різноманітні місцеві ресурси: басейни дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладів, відвідування яких організовується для учнів і сусідніх шкіл; басейни дитячо-юнацьких спортивних шкіл, баз відпочинку, культурно-розважальних центрів; облаштування та використання громадських пляжів; використання, за сприятливих погодних умов, можливостей літніх пришкільних та оздоровчих таборів тощо.

Для навчання учнів плаванню розроблені відповідні навчальні програми, які мають гриф Міністерства, а саме:

- «Плавання» для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи (авт.: В.В. Деревянко, В.О. Сілкова);

- «Плавання» для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 класи (авт.: В.В. Деревянко, В.О. Сілкова);

- «Початкове навчання плаванню учнів загальноосвітніх навчальних закладів» (авт.: В.В. Деревянко, В.О. Сілкова).

У 2012-2013 навчальному році започатковано проведення учнівської олімпіади з фізичної культури. Усі етапи олімпіади пройшли успішно. Більшість районів області взяли активну участь у підготовці та проведенні районних та обласного етапу. У неофіційному заліку на обласному етапі перше місце виборов Костопільський район, друге – м. Рівне, третє – Рівненський район. Учениця Рівненського району виборола друге місце на Всеукраїнській олімпіаді в м. Харкові.

У зв'язку з цим рекомендуємо активізувати роботу щодо створення в навчальних закладах гуртків із поглибленим вивченням предмета «Фізична культура», підготовки учнівських науково-дослідних робіт із фізичної культури в рамках роботи Малої академії наук.

Варто наголосити, що відповідно до наказу Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 882 від 02.08.2012 р. «Про використання навчальної літератури у загальноосвітніх навчальних закладах»,

у

загальноосвітніх навчальних закладах дозволено використовувати навчальні програми, підручники та навчально-методичні посібники, які мають гриф Міністерства або схвалені відповідною комісією Науково-методичної ради з питань освіти.

Зокрема для проведення гурткової роботи рекомендуємо «Збірник програм факультативної, гурткової та секційної роботи фізкультурно-спортивного і фізкультурно-оздоровчого напрямку» (Донецьк: Витоки, 2012. – Т.1-2), який схвалено для використання в загальноосвітніх навчальних закладах Міністерством освіти і науки, молоді та спорту (лист № 14/18 Г-827 від 06.12.10, лист № 14/18 Г-844 від 28.12.10 та лист № 14/18 Г-461 від 25.06.11).

МАЙСТЕР-КЛАС – ЕФЕКТИВНА ФОРМА ПОШИРЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ УПРАВЛІНСЬКИХ ІДЕЙ

Фундаментом управлінської майстерності, однією із форм поширення управлінського досвіду, професійного навчання керівників загальноосвітніх навчальних закладів є **майстер-клас**. Це спосіб передачі, своєрідна презентація відповідно до оформленого методичного опису професійного досвіду, поширення інноваційних управлінських ідей одного автора іншому. Це унікальна форма підвищення професіоналізму, яка вимагає постійного вдосконалення та «шліфування», ставить завдання знайти такі форми передачі досвіду, які будуть оцінені, сприйняті й створять простір для творчих роздумів.

Для успішного проведення майстер-класу необхідне його теоретичне обґрунтування і чітко відпрацьована технологія процесу, що дасть змогу зв'язно і послідовно презентувати свій досвід, ілюструючи його допоміжним матеріалом.

У сучасних умовах керівник майстер-класу володіє дослідницькими навичками й уміннями, знає особливості експериментальної роботи, вміє аналізувати інноваційні управлінські технології, відбирати зміст і застосовувати його на практиці, прогнозувати підсумки своєї діяльності.

Основу управлінської майстерності складають особистість керівника, знання і управлінський досвід.

Виділяють чотири складові майстерності автора:

- майстерність організатора колективної та індивідуальної діяльності;

- майстерність переконання;

- майстерність передачі знань і формування досвіду;

- майстерність володіння управлінською технікою. Управлінській

техніці належить особливе місце в структурі майстерності

автора: це сукупність навичок, необхідних для ефективного застосування системи методів в управлінні.

Керівнику майстер-класу важливо вміти ефективно представити свій досвід. Однією з форм поширення досвіду роботи є майстер-клас – інноваційна форма роботи, яка об'єднує невеликі групи осіб; оригінальний метод узагальнення і розповсюдження досвіду, що ґрунтується на певних принципах й має певну структуру; це головний засіб передачі нової концептуальної ідеї авторської системи, яка передбачає набуття нових знань і вмінь у процесі безпосередньої передачі їх майстром. Це форма заняття, на якому педагог передає досвід своєї роботи шляхом прямого коментування й демонстрації найефективніших методів, прийомів, форм управлінської діяльності, плануючи застосування їх усіма учасниками. Це показ нових оригінальних методик з активною авторською творчістю.

Під час занять майстер-класу рекомендується використовувати різні

методи роботи:

- представлення системи роботи відповідно до плану;
- робота з дорослими;
- вивчення результатів діяльності;
- самостійна розробка власної моделі управління;
- спільне моделювання проблеми;
- відвідування й аналіз управлінських практикумів;
- «круглі столи»;
- дискусія за результатами занять тощо.

Майстер-клас передбачає створення умов для повноцінного виявлення й розвитку управлінської майстерності його учасників на основі організації простору для професійного спілкування з обміну досвідом роботи.

Найважливіші особливості майстер-класу:

- новий підхід до філософії управління освітою;
- створення умов для залучення всіх до активної діяльності;
- постановка проблеми і розв'язання її через моделювання;
- використання прийомів, що розкривають творчий потенціал учасників;
- рекомендації щодо застосування форм, методів, технологій управління;
- надання кожному можливості знайти своє ставлення до проблеми;
- визнання процесу пізнання набагато важливішим, ніж саме знання;
- форма взаємодії – співпраця, співтворчість, спільний пошук.

Майстер-клас проводить керівник, досвід роботи якого вивчений та узагальнений, переможець різних управлінських конкурсів, фахівець, що досяг високого мистецтва у своїй справі. Роботу майстер-класу можна організувати за наявності трьох і більше учасників. Керівник майстер-класу призначається наказом відділу (управління) освіти, складає програму майстер-класу й планує його роботу.

План роботи майстер-класу складає керівник на навчальний рік у довільній формі. План затверджується на засіданні ради методичного кабінету (центру), а після закінчення роботи там же заслуховується звіт керівника майстер-класу. Кількість засідань – не менше чотирьох упродовж року. Планується ознайомлення із сутністю управлінського досвіду, його ідеями, результатами; засвоєння досвіду та творчого осмислення для практичного використання; відвідування практикумів із метою критичного осмислення та наступним упровадженням у роботу. Складаються списки учасників майстер-класу.

До кожного заняття розробляється програма. Програмі майстер-класу повинні відповідати: тема; обґрунтування актуальності, головної ідеї, яку запропоновано для розгляду досвіду; формулювання мети; визначення завдань; зміст занять за етапами; методи й прийоми роботи автора; форми занять; прогноз результатів роботи учасників майстер-класу.

Пропонуємо досвід проведення обласного майстер-класу директора Радивилівського навчально-виховного комплексу «загальноосвітня школа № 1 –

гімназія» Фаєвської Алли Василівни із проблеми «Впровадження інноваційних технологій в управлінську діяльність навчального закладу»

Мета: ознайомлення слухачів майстер-класу з досвідом керівника навчального закладу, запозичення кращих ідей управлінської інноваційної діяльності та наступним упровадженням їх у практику.

Засідання 1

Педагогічний і психологічний моніторинг –

основа ефективного управління навчально-виховним процесом

Завдання:

– ознайомити слухачів майстер-класу із системою моніторингу освітнього процесу як основним інструментом в організації інформаційно-аналітичної роботи;

– актуалізувати знання моніторингових досліджень та окреслити шляхи їх упровадження з метою підвищення ефективності управління ЗНЗ;

– презентувати структурно-функціональну модель моніторингу в закладі;

– створити умови для вдосконалення управлінської компетентності директорів навчальних закладів області щодо інноваційних підходів у здійсненні моніторингових досліджень.

Було розглянуто наступні питання:

1. Огляд-презентація виставки з питань проведення моніторингових досліджень у закладі.

2. Майстер-клас директора та його місце в системі підвищення кваліфікації управлінських кадрів регіону.

3. Організація науково-методичної роботи з педагогами району на основі моніторингових досліджень.

4. Експрес-портрет Радивилівського НВК «ЗОШ I-III ступенів №1 – гімназія» в системі закладів освіти Радивилівського району. Слайд-презентація.

5. Професійний портрет директора.

6. У творчій лабораторії керівника навчального закладу. Засідання моніторингової групи «Педагогічний і психологічний моніторинг – основа ефективного управління навчально-виховним процесом»:

– структурно-функціональна модель моніторингу в Радивилівському НВК «ЗОШ I-III ступенів № – гімназія». Моніторинг якості навчальних досягнень учнів;

– моніторинг у професійному зростанні педагогів закладу. Автомоніторинг педагогічної діяльності вчителя на рівні освітнього процесу з використанням інформаційних технологій;

– психологічний моніторинг – запорука організації навчально-виховного процесу;

– моніторинг якості виховного процесу.

7. Моделювання педради майстер-класу директора Радивилівського НВК «ЗОШ I-III ступенів №1 – гімназія» А. В. Фаєвської «Моніторинг – складова іміджу навчального закладу».

8. Післямова. Педагогічна вітальня «Сходинки педагогічного росту». Анкета-відлуння.

Засідання 2

Проектування інноваційних технологій в систему управління якістю освіти в навчальному закладі

Завдання:

- ознайомити слухачів майстер-класу з головними аспектами інноваційної
- управлінської діяльності керівника ЗНЗ;
- актуалізувати знання щодо формування готовності керівника та педагогів до інноваційної професійної діяльності;
- презентувати структурно-функціональну модель управління інноваційним загальноосвітнім закладом;
- створити умови для вдосконалення управлінської компетентності директорів закладів освіти області щодо впровадження інноваційних технологій у навчально-виховний процес.

Були розглянуті такі питання:

1. Презентація учнівського проекту «Радивилів, ти місто моє!».
2. Проектування інноваційних технологій у систему управління якістю освіти в навчальному закладі.
3. Упровадження інноваційних технологій у систему управління якістю освіти в Радивилівському районі.
4. Відеопрезентація роботи кафедри прогімназійних класів «Метод проектів як засіб розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів».
5. Фрагмент засідання методичної ради «Впровадження проектної методики в навчально-виховний процес закладу шляхом проведення проектного дня «Сніг».
6. Експериментальна діяльність закладу. Психолого-педагогічне проектування соціального розвитку учнів (із використанням діагностико-проектуючого комплексу «Універсал»).
7. Проект як ефективний засіб виховної роботи в закладі.
8. Проблематика успіху методичної роботи шляхом проектної діяльності.
9. Експрес-інтерв'ю «Проектна технологія: за чи проти?» з використанням методу різнокольорових капелюшків Едварда де Боно.
10. Інновація як результат процесу педагогічного проектування в Радивилівському НВК «ЗОШ I - III ступенів № 1 – гімназія». Майстер-клас директора Радивилівського НВК «ЗОШ I - III ступенів №1 - гімназія» «Проектування інноваційних технологій у систему управління якістю освіти в навчальному закладі:
  - інноваційна управлінська діяльність керівника ЗНЗ як необхідна умова реалізації державної інноваційної політики;
  - вебінари (семінари в режимі online з використанням технології Live Meeting) - запорука творчого та ефективного впровадження нових методик і технологій учителів-новаторів з інших країн у власну професійну діяльність вчителя;
  - інформативно-правова база інноваційної діяльності;
  - проблема компетентності та готовності керівника до управління

інноваційним процесом; факторно-критеріальна модель вивчення інноваційної компетентності керівника навчального закладу;

– формування готовності педагогів до інноваційної професійної діяльності;

– структурно-функціональна модель управління інноваційним загальноосвітнім закладом;

11. Рефлексивний етап «Лист самому собі».

Заняття майстер-класу завершилися конкретизацією стосовно регіону рекомендацій і накресленням пріоритетних завдань установ освіти, загальноосвітніх навчальних закладів із цього питання. Заняття майстер-класу може включати такі етапи: • Перший етап - початок, мотивація творчої діяльності кожного.

• Другий етап - робота з матеріалом та обладнанням.

• Третій етап - співвіднесення своєї діяльності з діяльністю інших.

Самооцінювання та самокорекція.

• Четвертий етап - нове бачення проблеми, перехід до нового усвідомлення.

• П'ятий етап - рефлексія: мета приходу на майстер-клас; що взято корисного та цікавого; що чи кого хочеться особливо відзначити. Важливим є аналіз своєї думки.

Керівник майстер-класу презентує власну систему роботи.

Вимоги до опису управлінського досвіду:

– джерело успішності в управлінні;

– обґрунтування актуальності проблеми;

– опис основної ідеї та результативності досвіду, умов його реалізації;

– опора на педагогічні або психолого-педагогічні теорії;

– інформативність і логічна завершеність опису, використання на практиці;

– формулювання теми.

Додатки до роботи представляють описаний досвід, алгоритми управлінської діяльності, структурно-логічні схеми, таблиці, відеозапис тощо.

Критерії добору матеріалу для майстер-класу:

– актуальність запропонованої проблеми або дослідження;

– практична значущість основної ідеї та результативності досвіду;

– технологічність і новизна розробленої або адаптованої методики;

– спрямованість на підвищення рівня управлінської компетентності;

– здатність автора до глибокої професійної рефлексії свого досвіду;

– уміння моделювати зміст, обґрунтувати обрані методи, прийоми тощо.

Під час підготовки та проведення майстер-класу слід пам'ятати про те, що головне завдання - не повідомити й освоїти інформацію, а передати технологію діяльності.

Прогнозувати результативну роботу учасників майстер-класу можна за наступними умовами:

– мотивація усвідомленої діяльності учасників;

– підвищення рівня теоретичної та методичної підготовки;

- готовність до моделювання власної управлінської діяльності;
- рефлексія діяльності в процесі практичної роботи.

У ході занять майстер-класу реалізується дослідницький підхід, який передбачає виконання системи завдань дослідницького характеру в процесі пізнання, використання методів науки управління.

Майстер-клас як форма організації активної самостійної діяльності учасників передбачає використання в процесі роботи об'єднання емпіричних методів дослідження: спостереження, вивчення документів і результатів діяльності, тестування, розроблення практикумів для дослідно-експериментальної роботи у власній управлінській діяльності.

Структура майстер-класу охоплює такі взаємопов'язані блоки: мета,

послідовні дії керівника й учасників, критерії оцінювання та якісно новий результат.

Метою діяльності майстер-класу є створення умов для професійного самовдосконалення, за якого:

- набувається досвід підготовки до проектування освітнього середовища;
- формується індивідуальний стиль інноваційної діяльності в процесі дослідно-експериментальної роботи.

Основні наукові підходи – діяльнісний, особистісно зорієнтований, дослідницький, рефлексивний.

Послідовністю дій є покроковий алгоритм вивчення системи роботи автора.

Критерії оцінювання – це новий рівень індивідуального стилю творчої діяльності.

Якісно новим результатом є вміння моделювати управлінські практики у режимі технології, в якій ефективно працює автор.

Основний покроковий алгоритм технології майстер-класу

1-й крок. Презентація управлінського досвіду майстра:

- обґрунтування основних ідей технології;
- характеристика творчої лабораторії керівника майстер-класу;
- визначення проблем і перспектив у роботі автора;
- опис системи роботи у режимі ефективної управлінської технології.

2-й крок. Представлення системи роботи:

- ознайомлення із планом роботи;
- визначення основних методів і прийомів управління;
- коротка характеристика результативності технології;
- запитуйте – відповідаємо.

3-й крок. Імітаційна гра: проведення керівником майстер-класу фрагменту засідання педагогічної ради, методичної ради, моніторингової групи тощо з демонстрацією прийомів ефективної роботи.

4-й крок. Моделювання:

- самостійна робота учасників із розроблення власної моделі;
- консультація автора, організація і керівництво діяльністю учасників;
- обговорення авторських моделей.

5-й крок. Рефлексія:

- дискусія за результатами спільної діяльності керівника та учасників;
- завершальне слово автора з урахуванням усіх зауважень і пропозицій.

Досягнення цілей у роботі майстер-класу визначається відповідно до поставленої мети.

При підготовці і проведенні майстер-класу важливо не тільки дотримуватися вищеописаного алгоритму, а й правильно визначити власну позицію автора. Керівник майстер-класу не просто прагне передати знання, а залучити учасників до процесу, зробити їх активними, розбудити в них те, що приховано навіть від них самих, усвідомити й усунути те, що заважає саморозвитку. Завдання автора – спрямувати дії на те, щоб забезпечити таку атмосферу, в якій вони зможуть проявити себе як творці, – атмосферу

відвертості, доброзичливості, співтворчості у спілкуванні; працювати разом з усіма учасниками майстер-класу в пошуку знань і способів діяльності; створювати можливість для самооцінювання, самокорекції; дотримуватися певного стилю, проявляючи свої особистісні якості: комунікативність, інтелігентність, характер, волю, темперамент тощо.

Авторські технології не можуть бути фотографічно відтворені. Вони засвоюються шляхом прикладу, наслідування через:

- мову і голос: тон, сила, виразність, дикція, інтонація, техніка мовлення;
- міміку, жест, управління емоціями, читання емоцій з обличчя;
- пантоміміку: постава, вміння стояти, сидіти тощо;
- уміння зосередитися на предметі розмови;
- мистецтво спілкування;
- уміння працювати за планом, управляти незапланованими ситуаціями;
- психологічну зіркість, уміння визначити лідерів;
- комунікативну культуру, вміння вести діалог, дискусію;
- відчуття часу.

Для визначення ефективності підготовки і проведення майстер-класу пропонуємо використовувати наступні критерії:

- Презентабельність - виразність інноваційної ідеї, рівень її представлення, культура презентації, популярність ідеї в управлінні.

- Ексклюзивність - яскраво виражена індивідуальність: масштаб і рівень, вибір, повнота й оригінальність реалізації інноваційних ідей.

- Прогресивність - актуальність і науковість змісту, наявність нових ідей, здатність автора не тільки до методичного, а й наукового узагальнення досвіду роботи.

- Умотивованість - наявність прийомів і умов мотивації, залучення кожного до активної творчої діяльності щодо створення нового продукту.

- Оптимальність - достатність використовуваних засобів, їх поєднання, зв'язок із метою і результатом.

- Ефективність - результативність кожного учасника майстер-класу: який ефект розвитку; що конкретно це дає учасникам; уміння чітко проаналізувати результати своєї діяльності.

- Технологічність - чіткий алгоритм заняття, наявність оригінальних прийомів актуалізації, проблематизації, прийомів пошуку і відкриття, рефлексії: самоаналізу, самокорекції.

- Артистизм - піднесений стиль, харизма, здатність до імпровізації, міра впливу на аудиторію, ступінь готовності до розповсюдження і популяризації досвіду роботи.

- Загальна культура - ерудиція, нестандартність мислення, стиль спілкування, культура інтерпретації.

У ході майстер-класу учасники:

- вивчають технологію запропонованої проблеми;
- беруть участь в обговоренні отриманих результатів;
- ставлять запитання, отримують консультації;

- пропонують для обговорення власні проблеми, ідеї, запитання;
- висловлюють свої пропозиції щодо розв'язання обговорюваних проблем.

Результатом майстер-класу є модель, яку розробив кожен учасник під керівництвом автора, з метою застосування на практиці власної діяльності.

Позитивним результатом майстер-класу можна також вважати оволодіння учасниками новими технологіями управління, визначення та обґрунтування нових критеріїв якості продукту, формування мотивації до самонавчання, самовдосконалення, саморозвитку.

Майстер-клас відображає вміння автора проектувати свою діяльність, створює умови для зростання управлінської майстерності на основі рефлексії власного досвіду роботи.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З ОСНОВ ЗДОРОВ'Я У 2013 – 2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Інтегрований предмет «Основи здоров'я» передбачає формування мотивації щодо здорового способу життя учнівської молоді.

Мета інтегрованого предмета: формування в учнів свідомого ставлення до свого життя і здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя, життєвими навичками безпечної для життя і здоров'я поведінки.

Завданнями навчального предмета «Основи здоров'я» в основній школі є:

- формування в учнів знання про здоров'я і безпеку, здоровий і безпечний спосіб життя;
- розвиток в учнів життєво необхідних умінь та навичок, уміння використовувати їх у навчальній та повсякденній діяльності;
- створення мотивації учнів щодо дбайливого ставлення до власного здоров'я, вдосконалення фізичної, соціальної, психічної і духовної складових здоров'я;
- усвідомлення учнями цінності життя і здоров'я, значущості здорового і безпечного способу життя;
- збагачення власного досвіду учнів щодо збереження здоров'я;
- підготовка учнів до забезпечення власної безпеки та безпеки інших людей у надзвичайних ситуаціях.

Навчальна програма побудована на основі інтегрованого поєднання елементів знань щодо збереження і захисту життя та зміцнення здоров'я людини. Зміст тем розгорнуто відповідно до Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти. До кожного розділу програми визначені обов'язкові результати навчання, спрямовані на досягнення учнями здоров'язберігаючої, соціальної, загальнокультурної та інших компетентностей. Державний стандарт визначає здоров'язбережувальну компетентність як ключову, що формується на міжпредметному рівні шляхом інтеграції у зміст

усіх предметів інваріантної та варіативної складових Типових навчальних планів, і як предмету, що формується у результаті засвоєння змісту предметів освітньої галузі "Здоров'я і фізична культура".

Компетентнісний підхід до вивчення основ здоров'я вимагає продовження формування в учнів і застосування ними навичок здорового і безпечного способу життя, здатності дітей передбачати ризики небезпеки та зменшувати їх вплив.

Змістову лінію «Основи здоров'я», підпорядковану загальній меті – формуванню і розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів, структуровано за чотирма розділами: «Здоров'я людини», «Фізична складова здоров'я», «Соціальна складова здоров'я», «Психічна і духовна складові здоров'я». Зазначені розділи є наскрізними для початкової та основної школи, що забезпечує наступність вивчення предмета. Водночас концентричний спосіб систематизації змісту дозволяє змінювати, ускладнювати навчальний матеріал, маневрувати його вивчення відповідно до конкретних пізнавальних ситуацій.

Навчальний предмет «Основи здоров'я» поєднує елементи знань про збереження і захист життя та зміцнення здоров'я. Зокрема, навчальною програмою у кожному класі передбачено вивчення розділу «Безпека на дорогах», спрямованого на вивчення правил дорожнього руху та формування в учнів навичок безпечної поведінки на дорозі. Виявляючи занепокоєння постійним зростанням рівня травматизму і смертності на дорогах у світі Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй проголосила 2011 – 2020 роки Десятиліттям дій безпеки дорожнього руху, мета якого – скоротити втрати людських життів від ДТП.

Майже всі фактори ризику, що викликають дорожню аварійність, можна об'єднати у три основні групи: «дорога», «транспортний засіб» та «людина як учасник дорожнього руху».

Дорожнє середовище стає безпечним, якщо є можливість уникнути всіх факторів ризику дорожньої аварійності (модель безпечного дорожнього середовища, так званій «Трикутник безпеки», яка широко використовується в країнах із високим рівнем безпеки дорожнього руху). Тому постає нагальна потреба навчання дітей шкільного віку не тільки правилам дорожнього руху, а перш за все формування в них культури поведінки на дорозі. Важливо навчити дитину бути свідомим та відповідальним учасником дорожнього середовища, особливо в умовах інтенсивної автомобілізації.

У зв'язку з цим школярам необхідно:

- знати способи безпечної поведінки в умовах дорожнього руху;
- пам'ятати, що ці знання допоможуть зберегти життя;
- діяти на дорозі відповідально, аби зберегти власне життя та життя інших людей.

Усвідомлення власного місця у системі відносин «людина – дорога – транспортний засіб» сприятиме формуванню в учнів особистого ставлення до себе як учасника дорожнього руху, до власної безпеки та безпеки інших.

Повідомляємо, що новий Державний стандарт упроваджується в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 року. Першими перейдуть

на навчання за новими програмами у 2013-2014 навчальному році учні 5 класів.

При плануванні уроків основ здоров'я у 5 класі вчителю необхідно насамперед керуватися принципами наступності, перспективності, активності та емоційності. Необхідним є використання системи завдань, спрямованих на оволодіння здоров'язберезувальними компетенціями (розвиток життєвих і спеціальних здоров'язберезувальних навичок) та загальнонавчальними вміннями (управління процесом розуміння учнями прочитаного тексту, уміння аналізувати, порівнювати, узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, брати участь у проектній діяльності, рольовій грі, розв'язанні конкретних ситуацій).

Особливість методики проведення уроків предмета «Основи здоров'я» полягає в тому, що оволодіння сприятливими для здоров'я і розвитку особистості життєвими навичками потребує багаторазового вправляння, насамперед у процесі групової взаємодії.

Ефективними на уроках основ здоров'я можуть бути сучасні педагогічні технології, що ґрунтуються на використанні методів інтерактивного навчання, у тому числі й системи завдань і вправ, зорієнтованих на діалогові форми навчальної взаємодії, використання елементів тренінгових форм, проектної діяльності, ведення індивідуальних і колективних портфоліо.

В учнів 6-9 класів навчання здійснюватиметься за **«Програмою для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи здоров'я. 5-9 класи»**. – **К.: Ірпінь: Перун, 2005**.

На вивчення предмета «Основи здоров'я» для 5-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня затвердженими наказом МОНмолодьспорту України № 409 від 03.04.2012 р., зі змінами, внесеними наказом МОН України № 551 від 17.05.2013 р.; для 6-9-х класів – за Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України № 132 від 23.02.2004 р., зі змінами, внесеними наказом МОН України № 66 від 05.02.2009 р. передбачено:

- у **5-7** класах – 1 година на тиждень;
- у **8-9** класах – 0,5 години на тиждень.

Кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена за рахунок варіативної частини навчального плану. У такому разі вчитель використовує чинну програму, збільшуючи кількість годин на вивчення окремих тем програми. Додані навчальні години доцільно використовувати на виконання практичних робіт.

У 5-х класах рекомендовано користуватися такими підручниками:

- «Основи здоров'я. 5 клас» (автори: Т. Є. Бойченко, С. В. Василенко, Н. Г. Гуціна, І. П. Василяшко, Н. С. Коваль, О. К. Гурська; видавництво «Генеза»);
- «Основи здоров'я. 5 клас» (автори: І. Д. Бех, Т. В. Воронцова, В. С. Пономаренко, С. В. Страшко; видавництво «Алатон»).

Звертаємо увагу, що за рахунок годин варіативної складової рекомендовано впроваджувати превентивні навчальні курси щодо формування здорового способу життя та профілактики ВІЛ-інфекції/СНІДу насамперед у

10-11 класах, забезпечуючи таким чином неперервність і наступність шкільної превентивної освіти і виконання завдань Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки, затвердженою Законом України № 1026-VI від 19 лютого 2009 року.

Для вивчення навчальних курсів (факультативів) в загальноосвітніх навчальних закладах у 2013-2014 навчальному році рекомендуємо користуватися програмами та навчально-методичною літературою, схваленими МОН до використання у загальноосвітніх навчальних закладах, а саме:

- комплект навчально-методичних матеріалів навчального курсу для загальноосвітніх навчальних закладів «Формування здорового способу життя та профілактика ВІЛ/СНІДу» (авт. Т. В. Воронцова, В. М. Оржеховська, В. С. Пономаренко);

- програма факультативного курсу «Я - моє здоров'я - моє життя» для учнів 5-6 класів загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Н. О. Лещук);

- комплект методичних матеріалів «Профілактична протинаркотична та протиалкогольна виховна програма для учнів 1-11 класів, їх батьків і працівників педагогічних колективів загальноосвітніх навчальних закладів I-III ступенів» (авт. А. М. Вієвський та ін.);

- - навчальна програма факультативного курсу «Морально-ціннісні аспекти формування навичок здорового способу життя у старших підлітків» (авт. Р. О. Савченко, О. В. Соляник, Т. Д. Симоненко, А. В. Тінякова);

- комплексна програма гуртка «Юний рятувальник» (авт. Л. Д. Сагайдак).

Звертаємо увагу керівників навчальних закладів: предмет «Основи здоров'я» і навчальний курс для молоді «Формування здорового способу життя і профілактика ВІЛ/СНІДу» повинні викладати педагогічні працівники, які мають документ про проходження навчання за методикою розвитку життєвих навичок (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 982 від 17.08.2011 р. «Про виконання Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД»). Неприпустимим є використання годин, відведених на предмет «Основи здоров'я», для довантаження вчителів або класних керівників, які не мають відповідної підготовки.

Об'єктом оцінювання навчальних досягнень учнів з основ здоров'я є не лише знання, а й уміння та навички, правила поведінки учнів у життєвих ситуаціях, емоційно-ціннісне ставлення до навколишньої дійсності. При оцінюванні навчальних досягнень слід керуватися наказом МОНМС України № 996 від 30.08.2011р. «Про затвердження вимог оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загально середньої освіти»

Позитивно оцінюється кожен крок учня, спрямований на:

- підвищення рівня знань про здоров'я і безпеку життєдіяльності, здоровий спосіб життя, вміння використовувати здобуті знання для зміцнення здоров'я;
- набуття навичок, що сприяють фізичному, соціальному,

духовному та психічному здоров'ю;

– позитивне ставлення до здорового способу життя.

Слід також зауважити, що однією з проблем у школах області є відсутність кабінетів. Так, із 586 шкіл області лише у 14% навчальних закладів створені кабінети з основ здоров'я. У 2013-2014 навчальному році адміністраціям навчальних закладів потрібно забезпечити створення кабінетів з основ здоров'я та поповнення їх навчально-матеріальної бази (наказ МОН №1114 від 9 грудня 2009 р. «Про затвердження Примірного положення про навчальний кабінет з основ здоров'я загальноосвітніх навчальних закладів»).

Працівникам методичних служб на засіданнях методичних структур рекомендуємо:

1. Розглянути інструктивно-методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу з основ здоров'я у 2013-2014 навчальному році.
2. Опрацювати особливості організації навчально-виховного процесу у 5 класі.
3. Обговорити критерії оцінювання навчальних досягнень учнів за новим Державним стандартом.
4. Активніше запроваджувати функціонування нових методичних структур, зокрема майстер-класів, авторських майстерень.
5. Опрацювати методику проведення інтерактивних форм і методів навчання.

Із повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитись на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ, ЕЛЕКТРОННИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ В 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Сучасний учитель у своїй діяльності повинен відкривати нові принципи, способи навчання та виховання, поєднувати традиційні форми навчання з нововведеннями використовувати інформаційно-комунікаційні технології як допоміжні навчальні ресурси.

Законом України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», Державною цільовою програмою впровадження у навчально-виховний процес ЗНЗ інформаційно-комунікаційних технологій «Сто відсотків» на період до 2015 року, Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України №1392 від 23 листопада 2011 року) передбачається забезпечення ефективного впровадження і використання інформаційно-комунікаційних технологій на всіх освітніх рівнях усіх форм навчання.

Використання інформаційно-комунікаційних технологій, електронних освітніх ресурсів у професійній діяльності педагога дозволяє оптимізувати зміст навчання, модернізувати методи та форми організації навчального процесу, забезпечити високий науковий і методичний рівні викладання, індивідуальний підхід у навчанні, підвищити ефективність та якість надання освітніх послуг.

До напрямів використання інформаційно-комунікаційних технологій відносять:

- викладацьку діяльність;
- навчально-методичну діяльність;
- методичну підтримку навчального процесу;
- самостійну роботу учасників навчально-виховного процесу.

Вимоги щодо вмінь педагогічних працівників у використанні ІКТ

Відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників зі змінами і доповненнями (наказ МОНмолодьспорту №1473 від 20.12.2011 року), присвоєння кваліфікаційних категорій «спеціаліст», «спеціаліст другої категорії», «спеціаліст першої категорії», «спеціаліст вищої категорії» передбачає використання у навчально-виховному процесі інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), електронних освітніх ресурсів (ЕОР).

Кожен учитель загальноосвітнього навчального закладу, незалежно від ступеня, типу, форми власності закладу та рівня своєї кваліфікації, повинен уміти орієнтуватися в інформаційному просторі, отримувати інформацію та оперувати нею відповідно до власних потреб і вимог сучасного високотехнологічного суспільства. Зокрема:

Створювати:

- текстові документи;
- таблиці;
- малюнки;
- діаграми;
- презентації.

Використовувати:

- інтернет-технології;
- локальні мережі;
- бази даних.

Здійснювати:

- анкетування;
- діагностування;
- тестування;
- пошук необхідної інформації в мережі Інтернет.

Розробляти власні електронні продукти (розробки уроків, демонстраційний матеріал).

Поєднувати готові електронні продукти (електронні підручники, енциклопедії, навчальні програми, демонстраційні програми тощо) у своїй професійній діяльності.

У 2013-2014 навчальному році слід керуватися Положенням про електронні освітні ресурси (наказ МОНмолодьспорту № 1060 від 01.10.2012 року). ЕОР є складовою навчально-виховного процесу, має навчально-методичне призначення та використовується для забезпечення навчальної діяльності вихованців, учнів, студентів і вважається одним із головних елементів інформаційно-освітнього середовища.

Основні види та функціональна класифікація ЕОР

Із метою ефективної організації навчально-виховного процесу, в частині, що стосується його наповнення якісними навчально-методичними матеріалами, необхідно використовувати ЕОР - навчальні, наукові, інформаційні, довідкові матеріали та засоби, розроблені в електронній формі та представлені на носіях будь-якого типу або розміщені у комп'ютерних мережах, які відтворюються за допомогою електронних цифрових технічних засобів.

До основних видів електронних освітніх ресурсів належать:

- . електронний документ - документ, інформація в якому подана у формі електронних даних і для використання якого потрібні технічні засоби;
- . електронне видання - електронний документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, має вихідні відомості й призначений для розповсюдження в незмінному вигляді;
- . електронний аналог друкованого видання - електронне видання, яке зазвичай відтворює відповідне друковане видання, зберігаючи розташування на сторінці тексту, ілюстрацій, посилань, приміток тощо;
- . електронні дидактичні демонстраційні матеріали - електронні матеріали (презентації, схеми, відео- й аудіозаписи тощо), призначені для супроводу навчально-виховного процесу;
- . інформаційна система - організаційно впорядкована сукупність документів (масивів документів) та інформаційних технологій, у тому числі з використанням технічних засобів, що реалізують інформаційні процеси та призначені для зберігання, обробки, пошуку, розповсюдження, передачі та надання інформації;
- . депозитарій електронних ресурсів - інформаційна система, що забезпечує зосередження в одному місці сучасних ЕОР із можливістю надання доступу до них через технічні засоби, зокрема в інформаційних мережах (як локальних, так і глобальних);
- . комп'ютерний тест - стандартизовані завдання, представлені в електронній формі, призначені для вхідного, проміжного і підсумкового контролю рівня навчальних досягнень, а також самоконтролю та/або такі, що забезпечують вимірювання психофізіологічних і особистісних характеристик випробовуваного, обробка результатів яких здійснюється за допомогою відповідних програм;
- . електронний словник - електронне довідкове видання упорядкованого переліку мовних одиниць (слів, словосполучень, фраз, термінів, імен, знаків), доповнених відповідними довідковими даними;
- . електронний довідник - електронне довідкове видання прикладного характеру, в якому назви статей розташовані в алфавітному або

систематичному порядку;

- . електронна бібліотека цифрових об'єктів - набір ЕОР різних форматів, де передбачено можливості для їх автоматизованого створення, пошуку і використання;

- . електронний навчальний посібник - навчальне електронне видання, використання якого доповнює або частково замінює підручник;

- . електронний підручник - електронне навчальне видання із систематизованим викладом дисципліни (її розділу, частини), що відповідає навчальній програмі;

- . електронні методичні матеріали - електронне навчальне або виробничо-практичне видання роз'яснень із певної теми, розділу або питання навчальної дисципліни з викладом методики виконання окремих завдань, певного виду робіт;

- . курс дистанційного навчання - інформаційна система, яка є достатньою для навчання окремим дисциплінам за допомогою опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій;

- . електронний лабораторний практикум - інформаційна система, що є інтерактивною демонстраційною моделлю природних і штучних об'єктів, процесів та їх властивостей із застосуванням засобів комп'ютерної візуалізації.

ЕОР слід використовувати за функціональною ознакою як:

- навчально-методичні ЕОР (навчальні плани, робочі програми навчальних дисциплін, розроблені відповідно до навчальних планів);
- методичні ЕОР (методичні вказівки, методичні посібники, методичні рекомендації для вивчення окремого курсу та керівництва з виконання проектних робіт, тематичні плани);
- навчальні ЕОР (електронні підручники та навчальні посібники);
- допоміжні ЕОР (збірники документів і матеріалів, довідники, покажчики наукової та навчальної літератури, наукові публікації педагогів, матеріали конференцій, електронні довідники, словники, енциклопедії);
- контролюючі ЕОР (тестуючі програми, банки контрольних питань і завдань із навчальних дисциплін та інші ЕОР, що забезпечують контроль якості знань).

Спираючись на Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, який визначає вимоги до освіченості учнів основної і старшої школи, педагог повинен володіти інформаційно-комунікаційними технологіями, вміло здійснювати раціональне поєднання традиційних засобів навчання з новітніми та сформувані в учнів здатність використовувати інформаційно-комунікаційні технології для виконання особистісних і суспільно значущих завдань.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ТА НАВЧАННЯ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ І РОСІЙСЬКОЇ МОВИ В 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Оновлення змісту та форм діяльності науково-методичних структур

«Концепція переходу України до сталого розвитку» відзначає одним із пріоритетних напрямів України – інтеграцію освіти для сталого розвитку у національну систему освіти, підвищення рівня кваліфікації та перепідготовки державних службовців і кадрів для різних галузей економіки відповідно до Стратегії ЄК ООН освіти для сталого розвитку; перегляд чинних, розроблення нових освітніх стандартів і кваліфікаційних вимог відповідно до принципів освіти для сталого розвитку. Тому зараз дуже важливо знайти той оптимальний варіант у застосуванні інноваційних педагогічних технологій, який би дозволив органічно поєднати все найкраще із закордонного та українського педагогічного досвіду з обов'язковим урахуванням наших освітніх потреб і можливостей.

Що ж дає технологізація освіти (зокрема в процесі викладання мови і літератури) в порівнянні з традиційною для української школи освітньою моделлю? Експерти вважають, що вона дозволяє:

- з більшою чіткістю передбачати результати навчального процесу та керувати ним;
- аналізувати і систематизувати на науковій основі наявний практичний досвід і його використання;
- комплексно вирішувати освітні та соціально-виховні проблеми;

- забезпечувати сприятливі умови для розвитку кожної особистості;
- зменшувати ефект впливу на людину несприятливих обставин;
- оптимально використовувати наявні ресурси;
- обирати найефективніші і розробляти нові технології та моделі для вирішення нових соціально-педагогічних проблем.

Чи не найяскравішим прикладом інновацій у навчальному процесі сьогодні є застосування комп'ютерних (у тому числі й мультимедійних) та інтернет-технологій.

Передусім, слід пам'ятати про критерії оцінки ефективності інноваційних педагогічних технологій, з-поміж яких дослідники виділяють три ключових параметри:

1. *Ефективність* - співвідношення між результатом і затраченими для його досягнення ресурсами. Якщо для досягнення навчального результату потрібно надто багато ресурсів (часу, зусиль, інтелектуальних і матеріальних затрат тощо), то ця технологія не є ефективною.

2. *Оптимальність* - досягнення максимально можливого результату при мінімально можливій затраті ресурсів (оптимальна технологія - це краща з-поміж можливих за певних конкретних умов). Тут потенційно можливі три варіанти:

- результат, *однаковий* у порівнянні з традиційною моделлю, досягається за *менших* ресурсних затрат;

- результат, *більший* у порівнянні із традиційною моделлю, досягається за *однакових* ресурсних затрат;

- за *менших* ресурсних затрат досягається *більший* результат.

3. *Відтворюваність* - можливість переносу, повторення, репродукції інноваційних педагогічних технологій в інших умовах та іншими суб'єктами.

Створення сучасного освітнього середовища неможливе без використання інформаційно-комунікаційних технологій, тому в практику науково-методичного супроводу діяльності методичних служб необхідно застосовувати ІТ-технології та ІКТ.

Як і кожна педагогічна технологія, інтернет-технології (як і сам Інтернет) має свої плюси й мінуси (табл. 1):

Таблиця 1

Сильні сторони (Satisfaction)	Слабкі сторони (Problems) + Небезпеки (Threats)
<p>Вільний доступ до скарбниці світової культури.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Розширення світогляду до меж планетарного. • Розвиток мовлення за допомогою телекомунікацій. • Електронна пошта. • Відеотелефон. • Вільний доступ до інформації, можливість отримати практично будь-яку інформацію. • Задоволення потреби в міжособистісному спілкуванні (і потенційне спілкування з людством). • Задоволення потреби у самовираженні. • Значний освітній потенціал мережі Інтернет. • Стирання будь-яких кордонів: державних, територіальних, мовних, вікових тощо. • Розширення можливостей реалізації своїх прав. • Образність репрезентації інформації. • Інтеграція інформації, отриманої з мережі Інтернет, зі шкільною освітою. • Інструмент пошуку інформації. • Можливість дистанційної освіти. • Об'єднання міських і сільських шкіл. 	<ul style="list-style-type: none"> • Неможливість перевірки вірогідності інформації. • Розповсюдження брехливої інформації по всьому світу. • Небезпека обману, маніпуляцій. • Розширення можливостей зловживання своїми правами. • Труднощі текстового (свідомого) формулювання того, що репрезентовано як образна інформація. • Чатоманія - надмірне захоплення спілкуванням через Інтернет. • Недосконалість пошукової системи. • Головні небезпеки, що чатують в мережі Інтернет на дитину: небезпечні знайомства, можливість стати жертвою злочинців; брехлива інформація; комп'ютерні розваги, які підміняють серйозну освіту, особливо якщо доступ до Інтернету вільний і безконтрольний; падіння авторитету дорослих, які однозначно поступаються Інтернету як джерело інформації; поступове отупіння комп'ютерного фаната під впливом примітивних текстів, якими перенасичений інтернет-простір; неочікувана зустріч із текстами і/або зображеннями, здатними травмувати психіку дитини (порнографія, насильство).

Інноваційним рішенням сьогодні (з урахуванням поліінформаційності освітнього середовища) є дистанційні форми педагогічних комунікацій, що дозволяють знівелювати відстань між учителями-практиками, методистами та науковцями, залучаючи їх до творчого діалогу. З цією метою на базі платформи дистанційної освіти «Moodle» (<http://do.roippo.rv.ua>) створено дистанційні курси для вчителів світової літератури. Заплановано і ведеться підготовка до проведення майстер-класу та наради в онлайн-режимі.

Із метою надання вчителям постійної інформаційно-методичної допомоги щодо реалізації нового Державного стандарту базової і повної середньої освіти

у відповідних розділах веб-порталу «Освіта Рівненщини» (<http://rivneosvita.org.ua/>) та на сторінці кабінету рідної мови, української та світової літератури сайту Рівненського ОІППО (<http://www.roippo.rivne.com/>) створені розділи «Навчально-методичне забезпечення нових навчальних

програм», де розміщено матеріали науково-методичного супроводу педагогічної діяльності вчителів із посиланнями на відповідні найцікавіші тематичні сайти, якими можуть скористатися педагоги, батьки, учні. Найбільш популярними серед них є:

- Бібліотека світової літератури (оригінали та переклади) (<http://ae.lib.narod.ru>).
- Літературна інтернет-бібліотека школяра (<http://litbook.by.ru>).
- Антична література (<http://pergam.chat.ru>).
- Електронна бібліотека "Джерело" (<http://ukrlib.com>).
- Бібліотека Українського центру (<http://ukrcenter.com>).
- Національна бібліотека України для дітей із віртуальною бібліографічною довідкою (<http://chl.kiev.ua>).

Пропонуємо ввести у практику методичної інноваційної діяльності метод дослідження ризиків та перспектив доктора філологічних наук, професора Ю.І.Ковбасенка. SPOT - метод проблемно-резервного аналізу будь-яких (передусім інноваційних) технологій чи проектів. Він полягає у «виокремленні пріоритетних проблем, зіставленні сильних і слабких сторін аналізованих технологій, труднощів і небезпек, які можуть виникнути під час уведення інновацій у діяльність школи, пошуку зовнішніх і внутрішніх резервів».

Сутність цього методу добре висвітлює розшифровка аббревіатури «SPOT», що складається з перших літер таких слів:

S - (Satisfaction) - сильні сторони, плюси.

P - (Problems) - слабкі сторони, мінуси.

O - (Opportunities) - шанси, резерви, шляхи вирішення проблем у майбутньому.

T - (Threats) - загрози, ризики, небезпеки, що можуть виникнути в майбутньому. Як бачимо, хронологічно метод SPOT ніби розпадається на дві частини: 1) «SP» - те, що ми маємо зараз (нинішню); 2) «OT» - те, що ми можемо отримати в майбутньому (прогностичну). Це добре унаочнено в таблиці 2.

Таблиця 2

Сильні сторони (Satisfaction)	Слабкі сторони (Problems)
<ul style="list-style-type: none"> • Які зміни, запропоновані інноваційною технологією, схвалюються педагогічною спільнотою? • На що можна спертися? • Які пропозиції є важливими з педагогічної точки зору? • Якими є орієнтири на майбутнє? • Позитивна мотивація колективу. <p><i>(Завдяки цьому аспекту можна будувати роботу щодо розвитку школи)</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> • Які якості інноваційної технології несуть труднощі? • Чого бракує в запропонованих нею програмах і умовах? • Що виглядає привабливим, однак є не досить ефективним? • Що вчителям не вдається? <p><i>(Це завдасть шкоди майбутньому школи)</i></p>
Шанси (Opportunities), резерви, шляхи вирішення проблем	Небезпеки (Threats)
<ul style="list-style-type: none"> • Звідки можна взяти інструментальні, методологічні й особистісні ресурси? 	<ul style="list-style-type: none"> • Які ризики виникають у роботі на перспективу?

- Пропозиції щодо залучення матеріальних ресурсів.
- Що залишається неопанованим?
- Де є невикористані ресурси?
- Що можна було б опанувати заново?
(Це передумови для успішної роботи щодо розвитку школи)

- До чого потрібно бути готовим?
- Негативна мотивація колективу.
- Що відбудеться, якщо технології збережуться в сучасному вигляді?
(Які небезпеки можуть виникнути, якщо нічого не буде робитися для їхнього упередження)

Ураховуючи перспективи та ризики, Концепція сталого розвитку України акцентує увагу на гармонізацію та гуманізацію розвитку нашого суспільства та на проблеми, пов'язані з екологією, ноосферою, нанотехнологіями.

Відповідно до наказу Рівненського ОІППО №77 від 10.07.2012 року «Про створення авторських творчих майстерень учителів на базі РОІППО» створено авторську творчу майстерню вчителів світової літератури, яка розпочала свою роботу над реалізацією проблеми «Використання ноосферних технологій у розвитку творчого мислення учнів при вивченні літератури». Одним із ключових аспектів діяльності цієї майстерні є розробка та апробація авторської моделі нових методик та технологій із використання ІТ та ІКТ на уроках літератури. Просимо вносити свої пропозиції та активно долучатися до успішної діяльності авторської творчої майстерні.

Реалізація нового Державного стандарту літературної освіти

Реалізація нової структури літературної освіти затверджена відповідними нормативними документами: Концепцією літературної освіти (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 58 від 26.01.2011 р.) та новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти.

Курс світової літератури в 11-річній загальноосвітній школі поділено на три етапи: 5-7 класи – залучення до читання, 8-9 класи – системне читання, 10-11 класи – творчо-критичне читання. Вивчення світової літератури в 5-7 класах побудовано на поєднанні проблемно-тематичного і жанрового принципів; у 8-9 класах – історико-літературного і жанрово-родового принципів; у 10-11 класах – історико-літературного і *мультикультурного* принципів. Така структура дає можливість вивчати твори світової літератури не тільки за хронологією, а й за принципом концентричного розширення (від простого – до складного, від початкових уявлень про літературне явище або творчість письменника – до поглиблення знань про них).

Літературна освіта в основній школі спрямована на розвиток сформованих (у початковій школі) і формування нових компетентностей і компетенцій. Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти програма зі світової літератури для 5-9 класів забезпечує розвиток ключових компетентностей (уміння вчитися, спілкуватися державною, рідною та іноземними мовами, інформаційно-комунікаційної, соціальної, громадянської, загальнокультурної), а також спрямована на формування літературної компетентності.

Складовими літературної компетентності є емоційно-ціннісна, літературознавча, загальнокультурна, компаративна компетенції особистості, які мають бути сформовані поступово в процесі вивчення світової літератури.

Формування літературної компетентності та її складників тісно пов'язане із формуванням комунікативної компетентності, розвитком умінь і навичок володіння учнями українською мовою, а також іноземними мовами, видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного і писемного мовлення.

Основними змістовими лініями літературного компонента Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти є: емоційно-ціннісна, літературознавча, культурологічна, компаративна.

Емоційно-ціннісна лінія забезпечує розкриття гуманістичного потенціалу та естетичної цінності творів світової літератури. Вона спрямована на формування духовно-емоційного світу учнів, їх етичних позицій, світоглядних уявлень і переконань, а також на розвиток інтересу учнів до художньої літератури, розширення кола їхнього читання, орієнтування у світі класичної і сучасної літератури (зокрема в бібліотечних фондах, інтернет-ресурсах) із метою пошуку необхідної книги, розвитку вмінь і навичок читацької діяльності.

Літературознавча лінія передбачає вивчення літературних творів у єдності змісту і форми, оволодіння учнями основними літературознавчими поняттями й застосування їх у процесі аналізу й інтерпретації художніх творів; розгляд літературних творів, явищ і фактів у контексті літературного процесу; виявлення специфіки літературних напрямів, течій у розвитку світової літератури; розкриття поетикальних (у тому числі жанрово-стильових) особливостей художніх творів; ознайомлення учнів із загальними принципами художнього перекладу, необхідними для текстуальної роботи з перекладною літературою.

Культурологічна лінія сприяє усвідомленню художньої літератури як важливого складника мистецтва; ознайомленню учнів із фундаментальними цінностями світової художньої культури; розкриттю особливостей творів, літературних явищ і фактів у широкому культурному контексті; висвітленню зв'язків літератури з філософією, міфологією, фольклором, звичаями, віруваннями, культурними традиціями різних народів і національностей; розширенню ерудиції учнів, вихованню їхньої загальної культури, поваги до національних і світових традицій, толерантного ставлення до представників різних культур, віросповідань, рас і національностей.

Компаративна лінія забезпечує порівняння літературних творів, явищ і фактів, що належать до різних літератур; встановлення зв'язків між українською та зарубіжними літературами (генетичних, контактних, типологічних та ін.); розгляд традиційних тем, сюжетів, мотивів, образів у різних літературах; зіставлення оригіналів і україномовних перекладів літературних творів; увиразнення особливостей української культури й літератури на тлі світової; демонстрацію лексичного багатства і невичерпних стилістичних можливостей української мови, а також поглиблення знань і розвиток навичок учнів з іноземних мов.

Викладання світової літератури в 5-9 класах здійснюється на підставі дидактичних, літературознавчих та методичних принципів:

- традиційних (науковість, історизм, зв'язок навчання і виховання, доступність, спрямованість на розвиток учня, особистісний характер читацької діяльності, шкільний аналіз та інтерпретація твору, взаємодія мистецтва й дійсності в естетичній свідомості учня, комунікативність, репрезентативність, країнознавчий підхід та ін.);

- **нових (ціннісного підходу, нерепресивної свідомості, іманентності, вивчення літератури в контексті розвитку культури й мистецтва, використання знання різних мов і перекладів, компаративності, діалогізму та ін.).**

У 2013-2014 навчальному році вивчення світової літератури у 5 класі здійснюватиметься за новою навчальною програмою для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, розробленою на основі нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України № 1392 від 23.11.2011 р.) і затвердженою наказом Міністерства № 664 від 6.06.2012 р.

Вивчення світової літератури у 5 класі загальноосвітніх навчальних закладів у 2013-2014 навчальному році здійснюватиметься за підручниками, рекомендованими Міністерством:

- Ніколенко О.М., Конєва Т.М., Орлова О.В., Зуєнко М.О., Кобзар О.І. Світова література: підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. - К: Грамота, 2013.

- Волощук Є.В. Світова література: підручник для 5 класу загальноосвітніх навчальних закладів. - К.: Генеза, 2013.

Навчання російської мови

Головна мета вивчення російської та інших мов національних меншин у загальноосвітніх навчальних закладах - надати основи знань про мову, що дозволить забезпечити достатньо високий рівень спілкування та грамотного письма, необхідних для успішної індивідуальної та соціальної діяльності, міжкультурного взаєморозуміння. Означена мета реалізується через головний методологічний принцип - комунікативність навчання.

Навчання російської мови у 5 класі буде здійснюватися за наступними навчальними програмами:

- Російська мова: для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням російською мовою (укладачі: Голобородько Є.П., Озерова Н.Г., Михайловська Г.О., Стативка В.І., Давидюк Л.В., Бикова К.І., Яновська Л.Г., Кошкіна Ж.О.);

- Російська мова: для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою (укладачі: Баландіна Н.Ф., Синиця І.А., Фролова Т.Я., Бойченко Л.А.);

- Російська мова: для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою (початок вивчення з 5 класу) (укладачі: Курач Л.І., Корсаков В.О., Фідкевич О.Л., Гудзик І.П.).

У 5 класі загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою за умови вивчення російської мови у початкових класах необхідно використовувати навчальну програму авторів Баландіної Н.Ф., Синиці І.А., Фролової Т.Я., Бойченко Л.А., а коли мова починає вивчатися вперше з 5 класу - навчальну програму авторів Курач Л.І., Корсакова В.О., Фідкевич О.Л., [Гудзик І.П.]. При вивченні російської мови за рахунок варіативної складової типових навчальних планів необхідно користуватися навчальною програмою з факультативного курсу за редакцією Крюченкової О.Ю., навчальною програмою курсу за вибором автора Фролової Т.Я. (див. на сайті Міністерства). Порядок вивчення російської мови у **6-9 класах** залишається таким, як і в попередні роки. Вона може вивчатися за двома варіантами типових навчальних планів (див. додатки 1 та 2), затверджених наказом МОН України № 132 від 23.02.2004, зі змінами, внесеними наказом МОН України № 66 від 05.02.2009. Одним із них передбачено вивчення російської мови (або інших мов національних меншин) як предмета в інваріантній складовій з 1 по 11 клас (по 2 години на тиждень); за другим - за рахунок варіативної складової, починаючи з 1 або 5 класів. В останньому випадку форми вивчення російської мови (вона може вивчатися як предмет, курс за вибором, факультатив) та кількість годин на її вивчення визначає адміністрація загальноосвітнього навчального закладу, яка формує варіативну складову навчального плану, враховуючи при цьому побажання учнів та їх батьків. У випадку, коли російська мова вивчається за рахунок варіативної частини як предмет необхідно користуватися навчальними програмами за ред. Баландіної Н. Ф. або Гудзик І. П., Корсакова В. О., скоригувавши їх зміст на відповідну кількість годин, визначену в робочих навчальних планах загальноосвітнього навчального закладу. Скоригована програма має погоджуватися на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу та затверджуватися директором навчального закладу. У такому ж порядку можуть вивчатися інші мови національних меншин.

Наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 409 від 03.04.2012 року «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня» другою іноземною мовою з 5 класу може вивчатися російська мова (при умові, якщо першою іноземною є англійська). У разі обрання російської мови замість другої іноземної в загальноосвітніх навчальних закладах можуть бути використані перераховані вище навчальні програми.

Вивчення російської мови за рахунок варіативної частини здійснюватиметься за наступними програмами:

- Російська мова (курс за вибором). Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою / Т.Я. Фролова. 2010.
- Программы для средних общеобразовательных учебных заведений с обучением на украинском языке. Русский язык. Факультативный курс. 5-11 классы / Л.В. Давидюк. 2010.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ТА ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Одним із основних перспективних напрямків сучасної шкільної географічної освіти є її **оновлення в умовах переходу на новий Державний стандарт базової і повної загальної освіти (затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р.) та нові навчальні програми.**

У новому Державному стандарті визначено кроки, які, за умови їх практичного втілення, можуть сприятливо вплинути на оновлення змісту шкільної освіти, в тому числі й географічної. Це:

1. Модернізація змісту освіти.

2. Переорієнтація освіти зі знаннєвої парадигми на діяльнісну. Розділ «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів» орієнтує освіту на формування способів навчальної, пізнавальної, комунікативної та практичної діяльностей.

3. Особистісна орієнтація освіти, забезпечення варіативності й свободи вибору в змісті освіти старшої школи. У Стандарті Базовим навчальним планом для старшої школи передбачено обов'язковий для вивчення зміст освітніх галузей та час на інтегровані курси за вибором загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до загальної кількості годин, передбачених для кожної галузі.

4. Орієнтація на компетентнісний підхід до змісту освіти, формування компетентної особистості – не лише знаючої, поінформованої, а, передусім, успішно адаптованої в соціумі, готової застосовувати географічні знання в повсякденному житті, професійно самореалізованої, зі стійкою мотивацією до вивчення предмета.

На основі положень Державного стандарту розроблена навчальна програма з географії (6 клас), що почне реалізовуватися у 2014-2015 навчальному році.

У програмі особлива увага приділяється картографічній, геоінформаційній, практичній і здоров'язберігаючій компетентностям, зміцненню зв'язків між школою та родиною. У змісті оновлених навчальних програм важливу роль відіграє такий метод роботи, як дослідження. Організація досліджень може бути як груповою, так й індивідуальною, а звіти учнів про роботу доцільно представляти у вигляді міні-проектів, презентацій, есе.

Особливою ознакою оновленої програми є переорієнтація традиційної характеристики якості шкільної географічної освіти – рівня опанованих знань – на інший результат географічної освіти – компетентність школярів у різних сферах життєдіяльності засобами географії через її зміст, практичну

спрямованість, стійку мотивацію до вивчення географії, готовність учнів використовувати географічні знання в реальних життєвих ситуаціях.

Серед інших ознак оновленої програми слід відзначити розвантаження окремих розділів і тем, усунення дублювання та осучаснення змісту відповідно до тенденцій розвитку географічної освіти на сучасному етапі.

У зв'язку з переходом на новий Державний стандарт базової і повної загальної освіти та нові навчальні програми рекомендуємо звернути увагу на вивчення наступних джерел:

1. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти [Текст] : постанова Кабінету Міністрів України №1392 від 23.11.2011 року // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2012. – № 4-5. – С. 3-56.

2. Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня : наказ МОНмолодьспорту України №409 від 03.04.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28761/. – Назва з екрана.

3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (скорочений варіант) [Текст]: освітня галузь «Природознавство» // Географія та економіка в сучасній школі. – 2012. – №4. – С. 2-4.

4. Бондар С. Компетентність особистості – інтегрований компонент навчальних досягнень учнів / С. Бондар // Біологія і хімія в школі. – 2003. – С. 8-9.

5. Герман О. Навчальна дискусія як спосіб формування ключових компетентностей учнів у курсах шкільної географії / О. Герман // Географія та економіка в сучасній школі. – 2009. – №1. – С. 11-12.

6. Кобернік С. Г. Оновлення навчальних програм як необхідна умова розвитку географічної освіти в основній школі [Текст] / С. Г. Кобернік // Географія та економіка в сучасній школі. – 2012. – № 7-8. – С. 48-52.

7. Кость В. Стратегії режисури компетентнісно орієнтованого уроку географії / В. Кость // Географія та економіка в сучасній школі. – 2009. – № 5. – С. 22-25.

8. Овчарук О. В. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. В. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні (рекомендації з освіт. політики). – К. : К.І.С., 2003. – С. 13-43.

9. Петринка Л. В. Можливості географії у формуванні основних груп компетентностей учнів / Л. В. Петринка // Географія та основи економіки в школі. – 2009. – №3. – С. 10-13.

10. Покась Л. Методика формування комунікативної компетентності у старшокласників на уроках географії / Л. Покась, О. Мотовиляк // Географія та основи економіки в школі. – 2011. – №2. – С. 2-6.

11. Покась Л. А. Шляхи формування компетенцій у старшокласників на уроках географії / Л. А. Покась // Географія та основи економіки в школі. – 2012. – №6. – С. 2-5.

12. Програми з географії для 6-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів // Географія та основи економіки в школі. – 2013. – №1. – С. 8-32.

13. Родигіна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання / І. В. Родигіна // Настільна книга педагога / упоряд. В. М. Андрєєва, В. В. Григораш. – Харків : Основа, 2006. – С. 201-228.

14. Скавронський П. Зміст і структура поняття «картографічна компетенція» / П. Скавронський // Географія та основи економіки в школі. – 2009. – №6. – С. 32-37.

15. Топузов О. Компетентнісний підхід до навчання географії / О. Топузов, Л. Вішнікіна // Географія та основи економіки в школі. – 2011. – №5. – С. 34-37.

16. Топузов О. Формування географічної компетентності учнів засобами проблемного навчання / О. Топузов // Рідна школа. – 2008. – №9. – С. 43-45.

17. Уварова Г. Ш. Оновлена навчальна програма з географії для основної школи / Г. Ш. Уварова // Географія та основи економіки в школі. – 2013. – №1. – С. 4-8.

18. Чернявська Н. М. Формування географічної компетентності учнів у загальноосвітніх навчальних закладах / Н. М. Чернявська // Географія та основи економіки в школі. – 2012. – №3. – С. 4-8.

**Удосконалення системи роботи з обдарованими учнями.
Рекомендації щодо організації і проведення учнівської олімпіади
з географії та турніру юних географів**

Основною метою проведення *олімпіади з географії* є: оцінка знань, умінь, навичок, географічної ерудиції і культури учнів, активізація їхніх творчих здібностей, популяризація географії як шкільного предмета серед учнівської молоді.

Відповідно до Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт, олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності (наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1099 від 22.09.2011, зареєстрований у Міністерстві юстиції України за №1318/20056 від 17 листопада 2011 року) *II етап* олімпіади з географії проводитиметься у листопаді або грудні в один день і час для усіх навчальних закладів області за завданнями, що будуть розроблятися обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти.

Завдання на II районний (міський) етап олімпіади розроблятимуться для кожної вікової паралелі відповідно до діючої навчальної програми за принципом «накопичення підсумку». Так, готуючи до олімпіади учнів 8-го класу, слід повторити основні розділи географії 6, 7 та перші теми 8 класу (згідно з календарним плануванням). Обсяг матеріалу олімпіади для учнів 9 класу розширюється за рахунок курсу географії 6, 7, 8-го класів і вивчених до початку II етапу олімпіади тем 9-го класу. З учнями 10 класу необхідно опрацювати навчальний матеріал шкільних курсів географії 6-9 класів та перших тем 10 класу. Для успішної підготовки до олімпіади учнів випускного 11 класу слід більш детально опрацювати теми усіх шкільних географічних курсів.

Географія є інтегрованою наукою і складається з певного комплексу наук про Землю та людське суспільство, тому при підготовці до олімпіади слід звертати увагу учнів як на матеріал фізичної, так й економічної та соціальної географії. Необхідно приділити увагу повторенню матеріалу про оболонки Землі, загальні географічні закономірності, особливості природи материків та океанів, сучасні фізико-географічні та соціально-економічні процеси, планетарні, регіональні й локальні системи розселення і господарства, сучасні виклики.

Під час теоретичного туру учням для виконання буде запропонований тест, що складатиметься з **15-20** завдань і **3** теоретичних (аналітичних) завдань. На практичному турі учням пропонується виконати **3-4** завдання, серед яких – географічні задачі (у тому числі й картографічні), завдання на контурних картах, креслення та заповнення таблиць, схем, а також уміння використовувати різні географічні прилади (знати їх будову й принцип дії).

Тестові завдання спрямовані на перевірку знання учнями географічних фактів, номенклатури, понять та їх визначень.

Теоретичні завдання спрямовані на виявлення в учнів уміння пояснювати географічні процеси, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, порівнювати об'єкти, здійснювати класифікацію, наводити аргументи.

Практичні завдання сприяють виявленню різноманітних практичних умінь і навичок.

Під час виконання практичних завдань учні можуть користуватися лінійкою, транспортиром та калькулятором.

У процесі підготовки до олімпіади рекомендуємо розв'язувати з учнями якомога більше завдань із Всеукраїнських та Міжнародних олімпіад попередніх років, які щорічно публікуються у фахових виданнях: журнали «Географія та основи економіки в школі» та газеті «Краєзнавство. Географія. Туризм», а також використовувати такі джерела:

1. Булава Л. М. Підготовка до географічних олімпіад / Л. М. Булава. – Харків : Основа, 2008.

2. Географічна енциклопедія України : в 3 т. – К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1989-1993.

3. Жемеров О. О. Олімпіадні завдання з розв'язаннями / О. О. Жемеров. – Х. : Основа, 2005. – 256 с.

4. Заставецька О. В. Збірник задач із фізичної географії : навч. пос. для учнів 6-8 класів / О. В. Заставецька. – Тернопіль : Підручники і посібники, 1996. – 40 с.

5. Лис Ю. В. Географічні олімпіадні завдання з відповідями та розв'язками : посібник / Ю. В. Лис. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. – 120 с.

6. Лис Ю. В. Географічні олімпіадні завдання з відповідями та розв'язками : посібник / Ю. В. Лис. – 2012. – 99 с.

7. Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та

спорту України №1099 від 22.09.2011р., зареєстрований у Міністерстві юстиції України за №1318/20056 від 17.11.2011р., зі змінами, внесеними згідно з наказами МОНмолодьспорту України №29 від 16.01.2012 та №360 від 26.03.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/>.

8. Сovenko В. В. Розв'язування географічних задач : навчально-методичний посібник / В. В. Сovenko. – Біла Церква : КОПОПК, 2011. – 128 с.

Турнір юних географів – ще одна оптимальна форма виявлення талановитих учнів, в якій гармонійно поєднуються інтелектуальні потреби учнів і вчителя. Турнір – особлива рольова гра, що відбувається у формі наукової дискусії, в якій учні вчать спілкуватися, працювати в команді, отримують неоціненну практику доводити свою точку зору опонентів. Про популярність цього учнівського змагання свідчить той факт, що кількість команд, які беруть участь в обласному етапі змагання, щороку збільшується.

Покращується також результативність команди юних географів Рівненщини на заключному етапі змагань. За підсумками фінального етапу VIII Всеукраїнського турніру з географії, що проводився у м. Вінниці в жовтні 2012 року, збірна команда Рівненської області посіла почесне друге місце.

Підготовку до обласного етапу турніру, що традиційно відбудеться на початку жовтня, можна починати вже зараз за питаннями, що опубліковані в географічних фахових виданнях, зокрема в журналі «Географія та економіка в сучасній школі» № 2, 2013 р.

Вивчення географії в 2013-2014 навчальному році

Для учнів 6-11-х класів чинними залишаються рекомендації, що містяться у листі Міністерства «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» №1/9-426 від 01.06.2012 року (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №17-22, 2012 р.).

Перелік посібників, які можуть бути використані при вивченні географії, постійно оновлюється й друкується в щорічному інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України та розміщуються на офіційному веб-сайті Міністерства освіти і науки (www.mon.gov.ua) і веб-сайті Інституту інноваційних технологій та змісту освіти: (www.iitzo.gov.ua).

На серпневих нарадах та при плануванні методичної роботи рекомендуємо розглянути актуальні питання навчання географії в 2013-2014 н.р., зокрема:

1. Основні підходи до навчання географії (компетентнісний, діяльнісний, особистісно зорієнтований) при реалізації Державного стандарту базової і повної загальної освіти.

2. Аналіз змін оновлених навчальних програм із географії для основної школи.

3. Організація проектної і дослідницької діяльності учнів.

4. Ефективність використання на уроках географії і в позаурочний час інформаційно-комунікаційних ресурсів, зокрема сучасних інтернет-технологій, формування інформаційно-комунікаційних умінь учнів.

5. Оптимізація форм і методів організації освітнього процесу при формуванні географічних понять і картографічної грамотності з урахуванням пізнавальних можливостей учнів.

6. Роль контрольно-оцінювальної діяльності в підвищенні якості навчання з географії.

7. Реалізація краєзнавчого підходу при вивченні географії.

8. Аналіз результатів із ДПА та ЗНО з географії, результативності виступів учнів району (міста) в учнівських змаганнях (олімпіадах, конкурсах, турнірах). Вироблення рекомендацій із підготовки до успішного проведення іспитів та змагань.

Організація методичної роботи в новому навчальному році повинна забезпечити:

- методичну підтримку педагогів у реалізації змісту географічної освіти;
- практичну допомогу в реалізації особистісно зорієнтованого, діяльнісного та компетентнісного підходів у навчанні учнів;
- інформаційно-методичну підтримку в організації факультативних занять, проведенні позакласних заходів;
- організаційно-методичну допомогу в оптимізації навчального процесу з предмета й реалізації виховного потенціалу географії;
- виявлення, узагальнення і пропаганду педагогічного досвіду з управління освітнім процесом;
- умови для неперервного професійного росту, самоосвіти й саморозвитку педагогів.

Кабінетом географії та економіки Рівненського ОІШПО у 2013 році заплановано проведення таких заходів:

1. Онлайн-нарада з питань планування методичної роботи та організації навчально-виховного процесу з географії та економіки в 2013-2014 н.р. (23.08.2013 р.).

2. Обласний етап Всеукраїнського турніру юних географів (01-02 жовтня 2013 р.).

3. Науково-практичний семінар «Інноваційні технології вчителя географії та економіки» (жовтень 2013 р.).

4. Курси підвищення кваліфікації вчителів на 2013-2014 н.р.:

- географії та економіки (07.10 – 30.10. 2013 р., 10.02 – 05.03. 2014 р.);
- географії (04-27.11. 2013 р., 12.05 – 23.05. 2014 р.).

СТВОРЕННЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ЕКСПЕРТНИХ ГРУП ПІД ЧАС АТЕСТАЦІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Атестація педагогічних кадрів - одне з важливих і складних управлінських та методичних питань. Обов'язковою умовою її успішної організації та проведення має стати, крім суворого дотримання законодавчих і нормативних вимог, також об'єктивність в оцінюванні діяльності педагога, неформальний підхід до проведення атестаційного процесу. Відповідно до пункту 2.15 Типового положення про атестацію педагогічних працівників, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України №930 від 06.10.2010, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України за №1255/18550 14.12.2010, зі змінами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1473 від 20.12.2011, що зареєстровано у Міністерстві юстиції України за №14/20327 10.01.2012, з метою об'єктивного оцінювання професійної діяльності педагогічних працівників атестаційні комісії всіх рівнів можуть створювати *експертні групи*.

У рішенні атестаційної комісії про створення та організацію роботи експертної групи зазначають склад і заходи, необхідні для компетентного дослідження роботи та здійснення *експертизи* матеріалів працівників, що атестуються. Зокрема пропонують:

1. Для вивчення професійної діяльності в міжатестаційний період

(*прізвища, ініціали та посади педагогічних працівників*)

створити експертну групу у складі _____

(*прізвища, ініціали та посади*)

2. Закріпити членів експертної групи за педагогічними працівниками, які атестуються у 201/201_ н. р.

3. Методичному кабінету (центру) надати членам експертної групи до __. __. 201_ р. матеріали про професійну діяльність осіб, які атестуються.

4. Членам експертної групи протягом навчального року дослідити професійну діяльність, розглянути атестаційні матеріали педагогічних працівників, які атестуються, та надати до ____ . __.201_ р. висновки щодо їх відповідності умовам присвоєння кваліфікаційних категорій і педагогічних звань.

На підставі рішення атестаційної комісії розробляють положення про експертну групу, що визначає її повноваження, і яке затверджує голова атестаційної комісії.

Положення про експертну групу атестаційної комісії I.

Загальні положення.

1.1. Експертна група створюється відповідно до пункту 2.15 Типового положення про атестацію педагогічних працівників для якісної організації та проведення дослідження професійної діяльності осіб, які атестуються.

1.2. Експертну групу формує голова атестаційної комісії.

1.3. Кількісний склад експертної групи визначають за потребою.

1.4. До складу експертної групи входять працівники методичного кабінету (центру), керівники методичних об'єднань, досвідчені педагоги. Компетентність *експерта* має бути підтверджена відповідними документами, що засвідчують його здатність виносити на базі фахових знань і досвіду достовірні судження про роботу особи, професійна діяльність якої досліджується.

1.5. У своїй роботі експертна група керується законодавчою та нормативно-методичною документацією з питань освіти.

II. Завдання та функції експертної групи.

Експертна група:

2.1. Організовує дослідження роботи та розгляд наданих матеріалів відповідно до Типового положення про атестацію педагогічних працівників.

2.2. Бере участь у роботі атестаційної комісії, засіданнях методичних об'єднань із профілю педагогічних працівників, які атестуються.

2.3. Подає до атестаційної комісії *експертний висновок* – підсумковий документ для прийняття рішення щодо відповідності педагогічного працівника займаній посаді та присвоєння йому кваліфікаційної категорії, педагогічного звання.

2.4. Консультує педагогічних працівників, які атестуються, та керівників навчальних закладів (установ освіти) із питань оформлення атестаційних матеріалів.

III. Права експертної групи.

Експертна група має право:

3.1. Залучати до оцінювання професійної діяльності осіб, які атестуються, кваліфікованих спеціалістів конкретної галузі.

3.2. Відвідувати уроки (навчальні заняття), позаурочні (позанавчальні) заходи, ознайомлюватися з діловою і навчально-методичною документацією, застосовувати інші *експертні процедури* з дотриманням норм службової етики.

IV. Організація роботи експертної групи.

4.1. Експертна група здійснює свою діяльність у безпосередньому контакті з методичним кабінетом (центром).

4.2. Експертна група працює узгоджено з графіком роботи атестаційної комісії.

4.3. Питання, що стосуються діяльності й компетенції експертної групи, розглядаються на її засіданнях, що відбуваються за потребою, та оформлюються протоколом.

4.4. Результати роботи експертної групи у вигляді експертних висновків розглядаються на засіданні атестаційної комісії та враховують під час ухвалення рішення про атестацію працівника.

Визначивши склад експертної групи, необхідно закріпити її членів за педагогічними працівниками з метою дослідження професійної діяльності та підготовки проекту експертного висновку (таблиця 1).

Таблиця 1

**Інформація про закріплення членів експертної групи
за педагогічними працівниками, які атестуються**

№ з/п	Член експертної групи			Педагогічний працівник, який атестується		
	ПІБ	Місце роботи	Посада	ПІБ	Місце роботи	Посада
1						
2						
...						

Під час інструктивно-методичної наради педагогічних працівників із питань стандартів атестації та *атестаційної експертизи* голова атестаційної комісії пропонує перелік матеріалів про професійну діяльність для експертного оцінювання за напрямками:

- оцінка діяльності педагога адміністрацією навчального закладу (установи освіти);
- оцінка діяльності педагога колективом (педагогічною радою);
- оцінка діяльності педагога методичним об'єднанням (закладу, району, міста);
- оцінка діяльності педагога учнями (вихованцями), батьками.

**Орієнтовний перелік матеріалів із досвіду роботи
педагогічного працівника, який атестується**

1. Інформація навчального закладу про працівника (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, освіта, посада, стаж роботи на займаній посаді на час атестації, загальний стаж педагогічної діяльності, дата та результати проведення попередньої атестації, пропозиції щодо атестації).
2. Інформація про фахову діяльність працівника в міжатестаційний період.
3. Матеріали, що підтверджують інформацію про фахову діяльність педагогічного працівника.
4. Самоаналіз професійної діяльності або опис досвіду роботи педагога (реалізації науково-методичної проблемної теми, над якою працює).

На підставі рішення атестаційної комісії її голова складає та затверджує план роботи експертної групи, в якому передбачено терміни й заходи щодо підготовки та проведення засідань експертної групи (таблиця 2).

ЗАТВЕРДЖЕНО

Голова атестаційної комісії _____

(підпис)

__ . __ . 201_ р.

Таблиця 2

План роботи експертної групи атестаційної комісії

Термін підготовки засідання	Термін проведення засідання	Заходи
	21 жовтня	Настановча нарада. Закріплення педагогічних працівників за членами експертної групи
21 жовтня-30 жовтня		Складання графіка експертизи
	31 жовтня	Узгодження графіка експертизи. Інструктаж щодо оформлення експертних висновків
1 листопада-31 січня		Вивчення педагогічної діяльності в міжатестаційний період осіб, які атестуються, на робочих місцях (за планами індивідуального проходження атестації педагогічних працівників)
	20 січня	Надання експертам атестаційних матеріалів педагогічних працівників
20 січня-31 січня		Вивчення атестаційних матеріалів, підготовка й оформлення попередніх висновків
	3 лютого	Виведення первинної експертної оцінки, визначення об'єктів доопрацювання (10-20%)
3-28 лютого		Доопрацювання атестаційних матеріалів. Виїзди на місця за потребою
	3 березня	Узагальнення експертних суджень щодо професійної діяльності педагогічних працівників
3-10 березня		Оформлення експертних висновків
	11 березня	Ознайомлення членів атестаційної комісії з результатами експертизи, підготовка матеріалів до засідання атестаційної комісії

Необхідно звернути увагу на те, що на першому засіданні секретар експертної групи повинен мати інформаційні матеріали (базу даних) щодо педагогів, які атестуватимуться, та плани індивідуального проходження атестації працівників, відповідно до яких буде складено графік експертизи.

На другому засіданні членам експертної групи надають бланк експертного висновку, здійснюють інструктаж щодо його заповнення.

Висновок експертної групи про результати вивчення професійної діяльності педагогічного працівника

_____

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____

(посада, яку займає педагогічний працівник)

_____

(навчальний заклад / установа освіти)

який атестується на _____

_____

(присвоєння / підтвердження)

Прізвище, ім'я, _____ по батькові експерта

Посада, місце _____ роботи експерта

На підставі вивчення педагогічної діяльності встановлено:

Зауваження:

Висновки:

Експерт _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Голова експертної групи _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

__ . __ . 201_ р.

Орієнтовний зміст висновку експертної групи

1. Аналіз відповідності наданих матеріалів орієнтовному переліку та вимогам до їх оформлення.
2. Аналіз результативності роботи на базі професійних знань і досвіду:
  - актуальність і значущість проблеми, над якою працює педагог;
  - результати фахової діяльності педагогічного працівника (за наданою інформацією).
3. Пропозиції щодо визначення відповідності рівня роботи педагога категорії, званню, на які він претендує.

Протягом трьох місяців члени експертної групи разом із членами атестаційної комісії вивчають рівень професійної компетентності та досвід педагогічних працівників на робочих місцях, відвідують уроки (навчальні заняття), позаурочні (позанавчальні) заходи відповідно до індивідуальних планів, а також вивчають атестаційні матеріали та готують попередні висновки, що розглядаються на черговому засіданні. Після обговорення попередніх висновків за необхідності члени експертної групи можуть запропонувати педагогічному працівникові надати додаткові матеріали щодо своєї професійної діяльності або ще раз відвідати працівника на робочому місці. Таку роботу доцільно виконувати разом із членами атестаційної комісії.

На наступному засіданні експертної групи її члени роблять висновки про атестаційні матеріали та досвід роботи педагогічних працівників, зазначивши, чи вважають вони обґрунтованими пропозиції атестаційної комісії щодо присвоєння, підтвердження педагогічним працівникам кваліфікаційних категорій і педагогічних звань. Виклад тексту має бути від третьої особи з посиланням на умови присвоєння кваліфікаційних категорій і педагогічних звань.

На останньому засіданні експертної групи дають остаточні висновки щодо вивчення матеріалів і досвіду роботи педагогічних працівників, з якими ознайомлюються члени атестаційної комісії.

Пропонуємо *орієнтовний перелік питань* для розгляду на засіданнях експертної групи:

1. Про результати надання атестаційною комісією навчального закладу (установи освіти) матеріалів із досвіду роботи осіб, які атестуються.

2. Про вивчення членами експертної групи рівня професійної компетентності та досвіду роботи педагогічних працівників, які атестуються.

3. Про надання членами експертної групи попередніх висновків про рівень професійної компетентності та досвід роботи осіб, які атестуються.

4. Про зміни в кількісному складі педагогічних працівників, яких атестує комісія відділу (управління) освіти.

5. Про затвердження висновків експертної групи щодо результатів вивчення професійної діяльності педагогічних працівників, які атестуються.

Надаємо орієнтовні зразки протоколів засідань експертної групи.

Протокол № 1

засідання експертної групи атестаційної комісії

(навчальний заклад / установа освіти)

.. __. 201_ р.

Усього членів: _____

Присутні: _____

Запрошені: _____

Порядок денний

1. Про результати надання атестаційною комісією матеріалів із досвіду роботи осіб, які атестуються.

Доповідач _____ *(прізвище, ім'я, по батькові)*

2. Про вивчення членами експертної групи рівня професійної компетентності та досвіду роботи педагогічних працівників, які атестуються.

Доповідач _____ *(прізвище, ім'я, по батькові)*

I. СЛУХАЛИ:

_____, який повідомив, що відповідно до графіка роботи атестаційної комісії з _____ до _____ 201_ р. методичний кабінет (центр) мав надати матеріали з досвіду роботи педагогічних працівників, які атестуються. Вчасно надано матеріали:

1.

2.

(Аналіз).

Не дотримано терміну надання матеріалів:

1.

2.

На цей час затримано надання матеріалів:

1.

2.
Запропонував _____

ПРОГОЛОСУВАЛИ:

«за» - _;

«проти» - _.

ПОСТАНОВИЛИ:

1.1. Взяти до відома інформацію, надану _____

1.2.

II. СЛУХАЛИ:

Членам експертної групи було надано орієнтовний перелік матеріалів із досвіду роботи, плани індивідуального проходження атестації педагогічних працівників, зразок висновку експертної групи про результати вивчення професійної діяльності педагогічного працівника, рекомендації щодо змісту аналітичної складової. Графік роботи з вивчення атестаційних матеріалів такий:

Запропонував _____
ВИСТУПИЛИ:

ПРОГОЛОСУВАЛИ:

«за» - _;

«проти» - _.

ПОСТАНОВИЛИ:

2.1. Здійснити експертне оцінювання рівня професійної компетентності та досвіду роботи педагогічних працівників, які атестуються.

2.2. Під час оцінювання керуватися розробленими рекомендаціями.

2.3. Для якісної оцінки співпрацювати з членами атестаційної комісії та педагогами, які атестуються.

Голова _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Секретар _____

(підпис)

(ініціали, прізвище)

Протокол № 2
засідання експертної групи атестаційної комісії

(навчальний заклад / установа освіти)

_. __. 201_ р.

Усього членів: _____

Присутні: _____

Запрошені: _____

Порядок денний

1. Про надання матеріалів із досвіду роботи педагогічних працівників, яких атестує комісія відділу (управління) освіти.

Доповідач _____ (прізвище, ім'я, по батькові)

2. Про надання членами експертної групи попередніх висновків щодо рівня професійної компетентності та досвіду роботи осіб, які атестуються.

Доповідач _____ (прізвище, ім'я, по батькові)

I. СЛУХАЛИ:

_____ повідомив, що експертній групі було надано матеріали педагогічних працівників, яких атестує комісія відділу (управління) освіти. Матеріали пройшли експертизу. Атестаційна комісія навчального закладу підготувала клопотання про вилучення зі списку педагогічних працівників, діяльність яких не відповідає вимогам до раніше присвоєних кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії», педагогічних звань, установлених пунктом __ Типового положення про атестацію педагогічних працівників, до атестаційної комісії відділу (управління) освіти: _____

Запропонував _____ .

ПРОГОЛОСУВАЛИ:

«за» - __;

«проти» - __.

ПОСТАНОВИЛИ:

Взяти до відома _____ інформацію, надану _____ .

II. Слухали:

_____ , який повідомив, що відповідно до плану роботи всі члени експертної групи надали попередні висновки про рівень професійної компетентності та досвід роботи осіб, які атестуються.

Запропонував _____ .

ВИСТУПИЛИ: _____ , член експертної групи (аналіз, пропозиції).

ПРОГОЛОСУВАЛИ:

«за» - __;

«проти» - __.

ПОСТАНОВИЛИ:

Затвердити попередні висновки щодо рівня професійної компетентності та досвіду роботи осіб, які атестуються.

Голова _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Секретар _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Протокол № 3
засідання експертної групи атестаційної комісії

_____ (навчальний заклад / установа освіти)

Усього членів: _____

Присутні: _____

Запрошені: _____

Порядок денний

1. Про зміни в кількісному складі педагогічних працівників, яких атестує комісія відділу (управління) освіти.

Доповідач _____ (прізвище, ім'я, по батькові)

2. Про затвердження висновків експертної групи щодо результатів вивчення професійної діяльності педагогічних працівників, які атестуються.

Доповідач _____ (прізвище, ім'я, по батькові)

I. СЛУХАЛИ:

_____, який повідомив, що __. __. 201_ р. атестаційна комісія навчального закладу підготувала клопотання до атестаційної комісії відділу (управління) освіти про визнання педагогічних працівників _____ такими, що не відповідають кваліфікаційній категорії «спеціаліст вищої категорії» та про присвоєння їм кваліфікаційної категорії «спеціаліст першої категорії». Відповідно до наданих документів у базу даних було внесено _____ педагогічних працівників. На цей момент база даних становить _____ педагогів. За клопотанням атестаційної комісії було вилучено зі списку _____ педагогічних працівників: _____.

Запропонував: _____.

ПРОГОЛОСУВАЛИ:

«за» - __;

«проти» - __.

ПОСТАНОВИЛИ:

Взяти до відома _____ інформацію, надану _____.

II. Слухали:

_____, який повідомив, що відповідно до графіка роботи всі члени експертної групи надали висновки про рівень професійної компетентності і досвід роботи педагогічних працівників, які атестуються.

Запропонував _____.

ВИСТУПИЛИ: _____, член експертної групи.

Зазначив, що рівень професійної компетентності та досвід роботи відповідають умовам присвоєння кваліфікаційних категорій і педагогічних звань. Запропонував вважати обґрунтованими пропозиції атестаційної комісії щодо:

1. _____ - присвоєння кваліфікаційної категорії «спеціаліст вищої категорії».

2. _____ - присвоєння педагогічного звання «старший учитель».

ПРОГОЛОСУВАЛИ:

«за» - __; «проти» - __.

ПОСТАНОВИЛИ:

Затвердити висновки експертної групи про результати вивчення професійної діяльності педагогічних працівників, які атестуються.

Голова _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Секретар _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Запобігаючи перевантаженню педагогічних працівників при проходженні атестації та незаконним вимогам атестаційних комісій про надання значної кількості узагальнюючих матеріалів, профільне міністерство у листі «Щодо атестації педагогічних працівників» №1/9-779 від 25.10.2012 наголошує, що «Типовим положенням не передбачено написання педагогічними працівниками, які атестуються, звітів про роботу в міжатестаційний період, оформлення папок із документами про результати своєї роботи, планами уроків, методичними розробками, сценаріями виховних заходів та надання відеозаписів уроків та інших відомостей про роботу».

Водночас слід пам'ятати, що відповідно до пункту 5.2 Типового положення, лише педагогічні працівники, які претендують на присвоєння педагогічних звань «викладач-методист», «учитель-методист», «практичний психолог-методист», «педагог-організатор-методист», «керівник гуртка-методист» повинні мати власні методичні розробки, що пройшли апробацію та схвалені науково-методичними установами або професійними об'єднаннями викладачів.

Таким чином, створення й організація роботи експертних груп під час атестації мають базуватися на принципах відкритості, гуманного, доброзичливого ставлення до педагога, повноти, об'єктивності та системності оцінювання його освітньої діяльності. Залучення кваліфікованих спеціалістів до роботи експертних груп дозволяє забезпечити якість вивчення професійної компетентності педагогічних працівників та ефективність їх атестації.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ТА ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІКИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ В 2013/2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Шляхи вдосконалення якості шкільної економічної освіти Рівненщини

Ми ввійшли в той історичний період, коли зміна ідей, технологій і знань відбувається швидше, ніж зміна поколінь. Здатність сприймати ці зміни й творити їх самому – найважливіша властивість людини ХХІ століття. Саме ці зміни окреслюють нові завдання для всіх наук, зокрема й економіки, пов'язані з умінням випускників школи орієнтуватися в потоці інформації, творчо вирішувати проблеми, застосовувати на практиці отримані знання, вміння і навички.

Економічна освіта на сучасному етапі ставить такі цілі:

1.Забезпечення реалізації можливостей розвитку учня як вільної особистості, здатної за допомогою набутих ключових та галузевих компетентностей ефективно самореалізуватися в сучасному глобалізованому світі та брати участь у житті демократичної держави й громадянського суспільства.

2.Розвиток інтелекту дитини, економічної культури, творчого економічного мислення, що спрямоване на критичний аналіз процесів і результатів діяльності.

3.Формування вмінь і навичок набувати, засвоювати й застосовувати економічні знання, вчитися протягом усього життя, аналізувати й пояснювати сучасні економічні процеси, приймати рішення раціональної економічної поведінки людини як споживача, працівника, підприємця, власника доходів, платника податків, користувача суспільними благами.

4.Розвиток уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між економічними подіями на міжнародній арені та в Україні, аналізувати та враховувати фінансові ризики, застосовувати набуті знання й уміння під час планування домашнього господарства та бюджету родини.

5.Формування власних професійних цілей та вибору шляхів їх досягнення, виявлення ставлення до власних економічних потреб та шляхів їх задоволення, оцінка особливості сучасного ринку праці в Україні та можливість розроблення й реалізації особистих економічних проектів.

6.Формування світогляду цивілізованої людини, що визнає такі загальнолюдські цінності, як свобода діяльності та вибору, повага прав інших людей, право приватної власності, толерантність, необхідність дотримання правил соціально відповідальної поведінки.

7.Виховання особистості, яка розуміє зв'язок між свободою вибору й відповідальністю за його результати і яка володіє навичками раціональної поведінки в умовах ринкової економіки.

Отже, основне завдання курсу економіки – формувати економічне мислення, сприяти розвитку ключових компетенцій: підприємливості та ініціативності. Це дасть змогу учням свідомо обирати майбутній напрям

професійної діяльності, розв'язувати проблеми, що постануть перед ними в житті, раціонально використовувати природні ресурси. Економічні знання в системі сталого розвитку дадуть змогу поліпшити якість життя без загрози для майбутніх поколінь.

У рамках існуючої програми та за браком навчального часу вчителю економіки необхідно використовувати інноваційні технології (проблемне навчання, особистісно зорієнтоване, кооперативне, проектне тощо), урізноманітнювати форми організації навчального процесу на різних типах уроків. Значну увагу слід приділити інтерактивному навчанню, тому що дана форма організації пізнавальної діяльності має конкретну передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен учень відчує свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Практичному спрямуванню курсу економіки сприятиме використання таких інтерактивних методів, як ділові та симуляційні ігри, тренінги, дискусії, практичні завдання й ситуації, наближені до реальних, складання бізнес-планів, створення економічних проектів, есе, написання творчих робіт, залучення учнів до самостійної пошукової діяльності, робота з джерелами економічної інформації з використанням сучасних інтернет-засобів комунікації.

Рекомендації щодо організації та проведення учнівської олімпіади з економіки

Основні завдання учнівських олімпіад – стимулювати творче самовдосконалення учнів, виявляти та розвивати здібності обдарованих дітей, підвищувати інтерес до поглибленого вивчення економіки, прищеплювати учням навички дослідницької роботи, формувати творче покоління молодих науковців та практиків, популяризувати серед школярів різні професії.

Відповідно до вимог Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади, турніри, конкурси з навчальних предметів, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та конкурси фахової майстерності (затверджено наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1099 від 22.09.2011 та зареєстровано в Міністерстві юстиції України за №1318/20056 від 17 листопада 2011 року, зі змінами, внесеними згідно з наказами МОНмолодьспорту України №29 від 16.01.2012 та №360 від 26.03.2012) II етап олімпіад з економіки проводитиметься орієнтовно у листопаді-грудні в один день і час для усіх навчальних закладів області за завданнями, що будуть розроблені обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти.

Олімпіадні завдання II і III етапів розроблятимуться для кожної вікової паралелі відповідно до діючої навчальної програми та враховуючи рекомендації Міністерства освіти і науки України (лист МОН №14.1/10-3151 від 14.11.12), завдання Всеукраїнської учнівської інтернет-олімпіади з економіки (журнал «Економіка в школах України», №3(88), №4(89), 2012).

При підготовці обдарованих дітей 9-11 класів до олімпіади пропонується також використовувати матеріали Всеукраїнських учнівських олімпіад з економіки, надрукованих у різних фахових виданнях, посібники, рекомендовані МОН України для використання в загальноосвітніх навчальних закладах.

Під час олімпіади учням для виконання буде запропоновано перелік

завдань, що включають тести (двадцять теоретичних і десять розрахункових), два творчих завдання та три задачі. Розв'язування завдань не передбачає використання калькуляторів. Тривалість олімпіади – 4 астрономічні години. Додатково перелік розділів, тем, основних понять для кожного класу буде подано в електронному варіанті.

Готуючи учнів до олімпіад, більше уваги слід приділяти розв'язуванню задач, розрахунковим тестам, завданням творчого характеру, що потребують знань не лише теоретичного матеріалу, але й умінь працювати з графіками, обґрунтовувати свою думку, використовувати системний підхід до аналізу економічних законів, проявляти широкий спектр знань із різних дисциплін, демонструвати нестандартні підходи до тлумачення проблем.

Упровадження нових освітніх проектів у навчальних закладах

Міністерство освіти і науки України в тісній співпраці з Агенством США з міжнародного розвитку (USAID) «Розвиток фінансового сектору» (FINREP), Національним банком України та Університетом банківської справи Національного банку України, Інститутом інноваційних технологій та змісту освіти в 2012-2013 н. р. розпочали впровадження дослідно-експериментального освітнього проекту з підвищення рівня фінансової грамотності української молоді, що розрахований на сім років. Пілотний курс «Фінансова грамотність» викладався для учнів 10 класів у 68 загальноосвітніх навчальних закладах, у тому числі й у коледжах 14 областей України.

З метою впровадження нового курсу в навчально-виховний процес підготовлені необхідні нормативні документи й розроблена програма та навчально-методичні матеріали, що схвалені комісією з економіки науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, для використання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Навчальні матеріали:

Фінансова грамотність : навч. пос. / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – Вид. 2, випр. і допов. – К. : Фенікс, 2012. – 312 с.

Фінансова грамотність : підручник / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К. : УБС НБУ, 2012. – 322 с.

Фінансова грамотність : навч. пос. для вчителя / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – Вид. 2, випр. і допов. – К., 2013. – 435 с.

Фінансова грамотність : робочий зошит для учня / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – Вид. 2, випр. і допов. – К., 2012. – 115 с.

Фінансова грамотність : зошит для самостійної роботи / авт. кол. ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Т. С. Смовженко. – К. : УБС НБУ, 2012. – 115 с.

Онлайн матеріали: <http://www.finrep.kiev.ua>.

Найближчим часом здійснюватиметься робота з удосконалення навчально-методичного забезпечення викладання фінансової грамотності, апробація підручників та посібників, моніторинг якості викладання курсу, попереднє та заключне анкетування учнів щодо виявлення рівня засвоєння ними навчального матеріалу.

Кожен навчальний заклад може обрати «Фінансову грамотність» у

варіативній частині навчального плану, а вчителі – інтегрувати елементи курсу до інших навчальних дисциплін.

Проект FINREP-II продовжить надавати підтримку курсу до повного його впровадження.

Метою викладання курсу «Фінансова грамотність» є забезпечення кращого розуміння молодого покоління українців практичних аспектів фінансових питань, зокрема здійснення заощаджень, інвестування, запозичення, а також розрахунок вартості надання індивідуальних фінансових послуг (таких, як страхування, кредитування) для здійснення важливих покупок та електронних карток. Курс також навчає майбутніх випускників управлінню власними фінансами та відповідальній поведінці споживача фінансових послуг (сплата податків, повернення кредиту).

Курс «Фінансова грамотність» наближає школи до європейського рівня, оскільки має практичну спрямованість, передбачає викладання тих базових фінансових засад, що необхідні людині в щоденному житті.

Завдяки використанню симуляційних ігор учні здобувають багато навичок, вчаться коригувати стратегію, аналізувати думку та свої досягнення, готуються до ролі підприємця та опрацьовують бізнес-план. Заняття в ШКП включають також роботу з грою Cashflow і роботу на інтернет-платформі проекту (освітня платформа та інтернет-вітрина проекту, що буде віртуальним простором обміну інформацією). Підсумком діяльності ШКП стане організація Шкільного дня підприємництва. Цей день повинен відзначатися на 4 тижні листопада одночасно у всіх школах, котрі беруть участь у проекті. Проект співфінансується у рамках Програми польського співробітництва для розвитку Міністерством закордонних справ Республіки Польщі 2013.

На серпневих нарадах та при плануванні методичної роботи рекомендуємо розглянути актуальні питання навчання економіки в 2013-2014 н. р., зокрема:

- 1) ефективне використання на уроках економіки інформаційно-комп'ютерних технологій, формування інформаційно-комунікаційних умінь учнів;
- 2) основні підходи до навчання економіки (компетентнісний, особистісно зорієнтований, діяльнісний) при реалізації Державного стандарту базової і повної загальної освіти;
- 3) організація дослідницької та проектної діяльності учнів;
- 4) організація роботи з обдарованими дітьми в навчальному процесі;
- 5) аналіз результатів виступів учнів на олімпіадах та інтелектуальних конкурсах;
- 6) позакласна робота як один із основних способів розвитку інтересу учнів до економіки;
- 7) особливості впровадження курсу «Фінансова грамотність» в освітніх закладах;
- 8) на базі навчального кабінету створити електронну бібліотеку – комплекс інформаційно-довідкових матеріалів, об'єднаних єдиною системою навігації, що орієнтовані на різні форми пізнавальної діяльності. До складу електронної бібліотеки можуть входити тематичні бази даних, тести різного рівня складності, таблиці, схеми, діаграми, мультимедійні презентації, електронні підручники тощо.

Організація методичної роботи в новому навчальному році повинна забезпечити:

- методичну підтримку педагогів у реалізації змісту економічної освіти;
  - практичну допомогу в реалізації діяльнісного, особистісно зорієнтованого, компетентнісного підходів у навчанні учнів;
  - інформаційно-методичну підтримку в організації факультативних занять, проведенні позакласних заходів;
  - організаційно-методичну допомогу в оптимізації навчального процесу з предмета й реалізації виховного потенціалу економіки;
  - виявлення, узагальнення й упровадження педагогічного досвіду з проблеми формування ключових компетентностей на уроках економіки й у позаурочний час;
  - умови для неперервного професійного росту, самоосвіти й саморозвитку педагогів.

У 2013-2014 навчальному році чинними залишаються рекомендації, що містяться у листі Міністерства «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» №1/9-426 від 01.06.2012 року (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №17-22, 2012 р.).

ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВА САМОРЕГУЛЯЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ ПСИХІЧНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

*Умій спокійно ставитись до того,
чого не в силах змінити.*

Сенека

Відповідність вимогам сьогодення передбачає не лише здобуття високого рівня фахово-професійної компетентності, а й розвиток у кожного фахівця належної психологічної підготовленості – емоційно-вольової саморегуляції до дії деструктивних зовнішніх чинників (стресорів).

Стрес – це стан психічного напруження, що виникає в людини у процесі діяльності в найбільш складних умовах буденного життя, так і за особливих обставин [3, с. 37]. Феномен стресу має значний вплив на здоров'я людини, її працездатність, добробут.

Р. С. Немов вважає стрес найбільш поширеним видом афектів, що являє собою стан надмірно сильного та тривалого психологічного напруження, яке виникає в людини, коли її нервова система отримує емоційне перевантаження [2, с. 371].

Г. Сельє виділяє три основні стадії розвитку стресу:

- стадія тривоги – безпосередня реакція на вплив стресора;
- стадія резистентності – максимально ефективна адаптація;
- стадія виснаження – порушення адаптаційного процесу [4, с. 22].

Залежно від рівня адаптації до стресового впливу на другій стадії стрес як такий поділяється на *еустрес* (стрес, який підвищує функціональний рівень організму, тобто чинить на людину позитивний вплив, мобілізує її, покращує увагу, реакції, психічну діяльність) та *дистрес* (стрес, що призводить до негативних психофізіологічних наслідків). При цьому все залежить від рівня адаптації до стресового впливу. Якщо організм набув форм адаптації, які забезпечують йому тривалу стійкість, то йдеться про *еустрес*. Якщо ж рівень та форми адаптації тільки стримують вплив стресора, неминуча стадія виснаження – про *дистрес*. Він чинить негативний вплив на організм, а також на психічну діяльність і поведінку людини – аж до повної їх дезорганізації [4, с. 31].

Проте не можна визначити наперед, чи викличе в людини та чи інша ситуація стресове напруження. Поведінка в стресовій ситуації зазвичай залежить від наступних особистісних особливостей людини:

- уміння швидко оцінювати ситуацію;
- співставлення людиною своїх сил та здібностей із тим, що від неї вимагають;
- навичок миттєвої орієнтації за несподіваних обставин;
- вольової зібраності й рішучості;
- доцільності дій і розвитку витримки;
- наявного досвіду поведінки в критичних ситуаціях [1, с 28].

Психологічні техніки та методи емоційно-вольової саморегуляції

Методи нормалізації стану на стадії тривоги:

- Зміна обстановки.
- Антистресове дихання (5-бразів): вдих (2сек) - видих (5сек) - пауза (5сек).
- Аутогенне тренування.

Методи нормалізації стану на стадії резистентності:

• *Раціоналізація майбутньої події.* Необхідно максимально детально уявити ситуацію, на яку очікуєте: де вона відбудеться, що говоритимете ви, а що - ваш співбесідник. Як результат - рівень невизначеності, який заважає жити і працювати, знизиться.

• *Метод вибіркової позитивної ретроспекції* корисний для тих, хто часто сумнівається. Згадайте ситуацію, коли вам вдалося вирішити складну проблему і ви пишалися собою та своїми діями. Запишіть усі позитивні враження від цієї події. Тепер переконайте себе: вам вже вдалося колись вирішити подібне завдання, цього разу вам знову пощастить.

• *Метод вибіркової негативної ретроспекції.* Складіть список усіх своїх невдач та проаналізуйте причини їх виникнення: брак ресурсів (якщо так, то яких), недостатнє планування тощо. Постарайтеся врахувати наявні помилки при плануванні своїх дій у майбутньому.

• *Метод дзеркала.* Зауважте, в якій позі знаходиться ваше тіло в момент хвилювання. Змініть її на позу впевненості. Це, у свою чергу, викличе зміни на фізіологічному рівні (організм стане виробляти менше адреналіну), а отже, ваші негативні емоції зникнуть або їх рівень знизиться.

Методи нормалізації стану на післястресовій стадії:

1. Робота з емоційною складовою стресу:

- релаксація;
- активізація обох півкуль головного мозку шляхом виконання будь-яких рухів одночасно двома руками;
- сплеск емоцій у конструктивному ключі (наприклад, малювання);
- переключення уваги на інші справи (перегляд гумористичного фільму, читання книги тощо).

2. Робота з когнітивною складовою стресу:

- усвідомлення головних цілей вашого життя, погляд на травматичні для вас події у масштабі всесвітніх проблем;
- «промовляння» проблеми: стрес - це образ, за його створення відповідає права півкуля. Коли ми розповідаємо комусь про свою проблему, задіюється ліва півкуля (яка відповідає за мову), тоді як права відпочиває;
- візуалізація - подумки спроєктуйте проблему, що вас хвилює, на темний екран, а потім уявіть як падає сніг та засипає екран [5, с 48-50].

Отже, можливість самостійно змінювати процеси, що відбуваються у власному організмі, і керувати ними має важливе значення в емоційно-вольовій саморегуляції.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ХІМІЇ У 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Хімія як навчальна дисципліна несе потужне світоглядне, моральне та екологічне навантаження. Мета навчання хімії у середніх загальноосвітніх закладах полягає у формування в учнів ключових і предметних компетентностей, необхідних для самореалізації і соціалізації особистості; наукового світорозуміння, вироблення екологічного стилю мислення і поведінки. У зв'язку з визначеною метою під час навчання хімії повинні розв'язуватися такі найважливіші завдання:

- розвиток особистості учня, його природних задатків, інтелекту, пам'яті, спостережливості, здатності до асоціативного й аналітичного мислення;
- формування системи знань про речовини та їх перетворення, основні хімічні поняття, закони, теорії, методи наукового пізнання й наукового світорозуміння;
- формування грамотної поведінки і навичок безпечного поводження з речовинами у повсякденному житті;
- вироблення розуміння суспільної потреби в розвитку хімії й ставлення до хімії як до можливої галузі майбутньої практичної діяльності.

Зазначені завдання реалізують хімічний компонент галузі

«Природознавство» Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти та спрямовані на формування в учнів природничо-наукової компетентності як базової та відповідних предметних компетентностей.

Предметна компетентність є багатокомпонентним утворенням. Основні складові предметної компетенції з хімії – ціннісна (мотиваційна), знаннєва (пізнавальна) та діяльнісна (поведінкова).

Ціннісний компонент предметної компетенції передбачає: місце хімії серед наук про природу, роль хімії у пізнанні навколишнього світу, загальнокультурний, гуманістичний характер хімічних знань, значення хімії в житті й техніці, розв'язуванні глобальних проблем людства.

Знаннєвий компонент передбачає знання про пізнаваність матеріального світу, хімічну основу природних явищ, матеріальну єдність речовин у природі; розвиток речовин від простих до складних; генетичні зв'язки між речовинами; багатоманітність речовин, їх форм і взаємозв'язків; причинно-наслідкові зв'язки між складом, будовою, властивостями речовин; методи пізнання в хімії.

Діяльнісний компонент забезпечує володіння хімічною мовою; виконання хімічних операцій та обчислень за участю хімічних сполук; пояснення природних явищ із погляду хімії; бережливе ставлення до природи, здоров'я.

Упровадження Державного стандарту

2013-2014 навчальний рік буде роком поступового впровадження нового Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти (Постанова Кабінету Міністрів України № 1392 від 23 листопада 2011 р.). Звертаємо увагу, що згідно з даною постановою зазначений Державний стандарт впроваджуватиметься в частині базової загальної середньої освіти з 1 вересня 2013 року. Першими у 2013-2014 навчальному році перейдуть на навчання за новими програмами учні 5 класів. Вивчення хімії за програмою, розробленою до нового Державного стандарту, розпочнеться у 2015-2016 навчальному році. Навчання хімії в 2013-2014 навчальному році в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів, затверджених наказами Міністерства освіти і науки (№ 66 від 05.02.2009 «Про внесення змін до наказу МОН України № 132 від 23.02.2004 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів 12-річної школи» та № 834 від 27.08.2010 р. «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня»).

Програмне забезпечення предмета

У 2013-2014 навчальному році вивчення хімії в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

- 7-9 класи: *Хімія. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 7-11 класи.* - К: Перун, 2005.
- 8-9 класи з поглибленим вивченням хімії: *Програма для загальноосвітніх навчальних закладів із поглибленим вивченням хімії.* К: Вікторія, 2009.
- 10-11 класи: *Хімія. Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень та поглиблене вивчення. 10-11 класи.* Тернопіль:

Мандрівець, 2011.

Розподіл годин у програмах орієнтовний. Учитель може аргументовано вносити зміни до розподілу годин, відведених програмою на вивчення окремих тем, змінювати послідовність вивчення питань у межах окремої теми.

Одним зі шляхів диференціації та індивідуалізації навчання є впровадження в шкільну практику системи курсів за вибором та факультативів, які реалізуються за рахунок варіативного компонента змісту освіти і доповнюють та поглиблюють зміст навчального предмета.

Програми факультативів та курсів за вибором з хімії, рекомендовані Міністерством для використання в загальноосвітніх навчальних закладах, надруковано в збірниках:

- *Навчальні програми курсів за вибором та факультативів з хімії. 5-11 класи. Тернопіль: Мандрівець, 2010.*
- *Навчальні програми курсів за вибором та факультативів з хімії. 8-11 класи. Тернопіль: Мандрівець, 2010.*

Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи. Слід зазначити, що навчальні програми курсів за вибором можна використовувати також для проведення факультативних занять, і навпаки, програми факультативів можна використовувати для викладання курсів за вибором. Курс за вибором (факультатив), програма якого розрахована на 35 годин і більше, може вивчатися впродовж двох років.

Організація навчання

Навчання хімії в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься відповідно до типових навчальних планів (див. лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1/9-325 від 29.04.11 р.).

Рівень змісту освіти, на якому вивчається хімія, визначається профілем навчання (див. методичні рекомендації щодо вивчення хімії у 2010-2011 навчальному році (лист МОН України № 1/9-580 від 21.08.2010 р.).

У таблиці 1 наведено розподіл кількості годин на викладання хімії:

Таблиця 1

7 клас	8 клас	8 клас (поглиблене вивчення хімії)	9 клас	9 клас (спеціалізовані школи з поглибленим вивченням іноземних мов)	9 клас (поглиблене вивчення хімії)
1	2	4	2	1,5*	4

*Орієнтовний розподіл годин між темами та особливості вивчення хімії в 9-х класах спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов подано у методичних рекомендаціях щодо вивчення хімії у 2009-2010 навчальному році (лист МОН України № 1/9-353 від 22.05.2009 р.).

Таблиця 2

10 клас	11 клас
---------	---------

рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень	рівень стандарту	академічний рівень	профільний рівень
1	1	4	1	2	6

Як зазначено у додатку до листа МОНмолодьспорту №1/9-325 від 29.04.11 р., навчальні заклади можуть збільшувати кількість годин на вивчення окремих предметів інваріантної складової за рахунок годин варіативної складової. Також за рахунок збільшення годин окремі предмети можуть вивчатися за програмами академічного рівня, а не рівня стандарту, як це передбачено Типовими планами.

Із огляду на зазначене та з метою забезпечення умов для опанування учнями 10 класу змісту хімії на академічному рівні рекомендовано за рахунок варіативної складової виділити не одну, а дві години на вивчення хімії, збільшивши кількість годин на вивчення окремих тем.

Звертаємо увагу вчителів на те, що в старшій школі, де вивчається систематичний курс органічної хімії, учні повинні оволодіти назвами сполук згідно з останніми рекомендаціями IUPAC. Із даним матеріалом можна ознайомитися в навчальних посібниках, які мають гриф Міністерства освіти і науки України:

- Толмачова В.С., Ковтун О.М., Корнілов М.Ю., Гордієнко О.В., Василенко С.В. *Сучасна термінологія і номенклатура органічних сполук*. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2008.

- Толмачова В.С., Ковтун О.М., Дубовик О.А., Фіцайло С.С. *Номенклатура органічних сполук*. Тернопіль: Мандрівець, 2011.

Підготовка до Державної підсумкової атестації та зовнішнього незалежного оцінювання з хімії вимагає ознайомлення учнів з аналогічними тестовими завданнями, вимогами до якості таких робіт, критеріями оцінювання. Тому важливо пропонувати на уроках хімії систему завдань із формування в учнів навичок самоконтролю, самооцінки, умінь відповідати на тестові завдання тощо. Із цією метою впродовж навчального року можна використовувати для відпрацьовування учнями навичок і вмінь завдання зі збірників для проведення Державної підсумкової атестації учнів 9-х та 11-х класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Освітні потреби старшокласників реалізуються шляхом профілізації навчання. Профільне навчання хімії передбачає не лише поглиблене засвоєння учнями хімічних понять, законів, теорій, передбачених Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти, а й широке використання міжпредметних зв'язків та креативну дослідницьку діяльність учнів.

Оцінювання навчальних досягнень

Основними видами оцінювання навчальних досягнень учнів з хімії є поточне і підсумкове (тематичне, семестрове, річне) та Державна підсумкова атестація. Обов'язковому оцінюванню підлягають навчальні досягнення учнів інваріантної (хімії) та варіативної (курси за вибором) складових робочого навчального плану закладу. Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у

системі загальної середньої освіти, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України № 371 від 05.05.2008 року.

Із метою урізноманітнення форм контролю навчальних досягнень учнів, учитель хімії може запроваджувати контрольні роботи. У такому разі рекомендується не більше однієї контрольної роботи протягом семестру.

Звертаємо Вашу увагу на те, що при виставленні тематичної оцінки враховуються всі види навчальної діяльності, що підлягали оцінюванню протягом вивчення теми. При цьому проведення окремої тематичної атестації при здійсненні відповідного оцінювання не передбачається. Тематична оцінка виставляється в колонці з написом "Тематична" без зазначення дати. Наводимо орієнтовну мінімальну кількість тематичних оцінок відповідно до кількості навчальних годин на рік:

- 35 годин - 4 тематичні;
- 70 годин - 6 тематичних;
- 140 годин - 8 тематичних.

Тематична оцінка коригуванню не підлягає. Години, передбачені на тематичне оцінювання згідно з чинною програмою (К: Ірпінь, 2005) з хімії в 11 класах, рекомендуємо використовувати як резервний час для повторення, узагальнення, систематизації знань учнів з теми.

Важливою складовою навчання хімії є формування в учнів практичних та дослідницьких умінь та навичок під час проведення практичних робіт та лабораторних дослідів. Оцінювання практичних робіт - обов'язкове, а лабораторні досліді оцінюються вибірково. **Не дозволяється заміна практичних робіт і лабораторних дослідів демонстраційним учительським експериментом.** За умови відсутності потрібних хімічних реактивів можна замінити їх засобами ужиткової хімії або фармацевтичними препаратами, змінивши технологію проведення дослідів. Деякі досліді можна замінити доступнішими в умовах конкретної школи.

Виконуючи практичні роботи з хімії, учні здійснюють записи в зошити для практичних та лабораторних робіт. Якщо учень був відсутній у день проведення практичної роботи, то відсутність учня на уроці позначається літерою **н** і відпрацюванню дана робота не підлягає. Обов'язковим на уроках хімії є робочий зошит.

Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичних оцінок. При цьому враховується динаміка особистих навчальних досягнень учнів з хімії протягом семестру, важливість теми, тривалість її вивчення, складність змісту. Семестрова оцінка може підлягати коригуванню. Колонки для виставлення скоригованих оцінок відводяться навіть за відсутності учнів, які виявили бажання їх коригувати. У разі, якщо учневі не вдалося підвищити оцінку за семестр, запис у колонку «Скоригована» не робиться. За результатами оцінювання видається відповідний наказ керівника навчального закладу.

Річне оцінювання здійснюється на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок. Річна оцінка коригуванню не підлягає.

Виставлення оцінки з Державної підсумкової атестації здійснюється у колонку з надписом «ДПА» (11 клас – за вибором учнів).

У розділі III журналу «Облік проведення навчальних екскурсій та практики» вчителем записується дата і зміст проведення навчальних екскурсій, навчальної практики, що проводяться у терміни, визначені Міністерством освіти і науки України на ці види навчальної діяльності. У новій програмі з хімії (7-11 клас; К.: Ірпінь, 2005) вказано орієнтовні екскурсійні об'єкти. Поруч із тематикою екскурсій в дужках вказується відповідна кількість годин для її проведення. Якщо вчитель організовує екскурсії протягом навчального процесу, то у відповідності до дидактичної мети може проводити оцінювання учнів. Екскурсії, визначені навчальною програмою з хімії, обліковуються на відповідних сторінках класного журналу для предмета «Хімія».

Проведення занять у кабінеті хімії

Під час проведення занять у кабінеті хімії особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги до правил безпеки наведено в листі МОН України № 1/9-305 від 26.04.13 р. «Про використання інструктивно-методичних матеріалів з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності у навчально-виховному процесі». У даних матеріалах подано нормативно-правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах; визначено загальні положення щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, наведено основні вимоги до правил безпеки в кабінеті хімії.

Обов'язкове виконання вимог наказу Міністерства і науки України №304 від 18.04.2006 р. «Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України», який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 7 липня 2006 року за № 806/12680. Згідно з цим наказом здійснюються такі інструктажі (табл. 3):

Таблиця 3

Назва інструктажу	Час проведення	Запис про проведення
Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності в кабінеті хімії	Перший урок навчального року	У журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності (журнал зберігається в кабінеті хімії)
Інструктаж з безпеки життєдіяльності	Перед початком тих лабораторних та практичних робіт, які передбачають використання скляного посуду, хімічних реактивів тощо	У класному журналі на сторінці предмета в графі «Зміст уроку». Форма запису: «Інструктаж із БЖД»
Позаплановий інструктаж з безпеки життєдіяльності	У разі порушення учнями вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж тощо	У журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності

Цільовий інструктаж із безпеки життєдіяльності	У разі організації позаурочних навчальних заходів (олімпіади, екскурсії тощо)	У журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності
--	---	--

Особливу увагу слід звернути на те, що навчальною програмою з хімії передбачено використання в навчально-виховному процесі реактивів, які визначено як прекурсори. Водночас Законом України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів» діяльність з обігу прекурсорів, які використовуються під час вивчення відповідних навчальних дисциплін, дозволяється навчальним закладам за наявності в них ліцензії на здійснення відповідних видів діяльності.

Із переліку прекурсорів (постанова Кабінету Міністрів України від 06 травня 2000 р. «Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»), використання яких потребує ліцензування, в процесі навчання хімії в 7-11 класах загальноосвітніх навчальних закладів використовуються: калій перманганат, сульфатна кислота, хлоридна кислота, толуен (в 11 класах із поглибленим вивченням хімії).

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від № 4 від 5 січня 2011 р. «Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України № 770 від 6 травня 2000 р. і № 1203 від 10 жовтня 2007 р.» речовини, що містять не менш як 45% таких прекурсорів (сульфатна кислота), та 15% таких прекурсорів (хлоридна кислота), підлягають тим же заходам контролю, що і прекурсори. Концентрація цих речовин визначається, виходячи з масової частки речовини в складі суміші (розчину).

З огляду на зазначене вище рекомендуємо зберігати сульфатну та хлоридну кислоти у вигляді їх водних розчинів із масовими частками менше 45% і 15% відповідно та замінити дослід добування кисню з калій перманганату на добування даного газу каталітичним розкладом гідроген пероксиду.

Із повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитися на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (www.mon.gov.ua) та Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua).

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ З МАТЕМАТИКИ У 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Шкільний курс математики у 2013-2014 навчальному році в 10-11-х класах загальноосвітніх навчальних закладів вивчатиметься за програмами, надрукованими у навчально-методичному посібнику «Збірник програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання: у 2-х ч.). Ч.ІІ. Профільне навчання» (упор.: Н.С. Прокопенко, О.П. Вашуленко, О.В. Єргіна; видавництво «Ранок»: Харків, 2011 р.), та розміщеними на сайті Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Навчання математики у 6-9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2013-2014 навчальному році буде здійснюватися за програмами, надрукованими у збірнику «Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Математика. 5-12 класи» (видавництво «Перун»: Київ, 2005 р.), та в науково-методичному журналі «Математика в школі» (№2, 2006 р.).

Програми для 8-9 класів із поглибленим вивченням математики, видрукувані в Інформаційному збірнику МОН України (№16, 2008 р.), науково-методичному журналі «Математика в школі», «Математичній газеті» (№6, 2008 р.) та розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України №1392 від 23.11.2011 р. «Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти» у 2013-2014 навчальному році 5 класи загальноосвітніх навчальних закладів перейдуть на навчання за новими програмами для учнів 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів, з якими можна ознайомитися на сайті Міністерства освіти і науки України (www.mon.gov.ua).

Звертаємо увагу керівників загальноосвітніх навчальних закладів і вчителів-предметників, що при розробленні робочих навчальних планів розподіл навчального часу між навчальними предметами здійснюється для **кожного** класу, а не паралелі, окремо.

При цьому години варіативної складової Типових навчальних планів можуть відводитися на: збільшення годин на вивчення окремих предметів інваріантної складової; упровадження курсів за вибором; факультативи, індивідуальні та групові заняття.

Якщо години варіативної складової відводяться на збільшення годин на вивчення окремих предметів інваріантної складової, то зазначені години заносяться до класного журналу на сторінку відповідного предмета інваріантної складової.

Слід зазначити, що, розробляючи календарне планування, **вчитель самостійно** вирішує питання щодо збільшення кількості годин на вивчення тих чи інших тем у порівнянні з передбаченими навчальною програмою.

У випадку, коли години варіативної складової відводяться на курси за вибором за рішенням навчального закладу, облік занять з курсів за вибором здійснюється на окремих сторінках класного журналу або в окремому журналі.

Курси за вибором у старших класах мають забезпечити індивідуальні інтереси кожного учня: поглиблене та розширене вивчення профільних предметів, формування індивідуальної освітньої траєкторії школярів, орієнтацію на усвідомлений та відповідальний вибір майбутньої професії. Водночас, вони можуть сприяти вивченню непрофільних предметів і бути зорієнтовані на певний вид діяльності поза профілем навчання.

Програми факультативних курсів, гуртків, курсів за вибором розміщені в навчально-методичному посібнику «Збірник програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання: у 2-х ч.» (упор.: Н.С. Прокопенко, О.П. Вашуленко, О.В. Єргіна). Даний збірник схвалений до використання у загальноосвітніх навчальних закладах МОН України.

Ураховуючи, що організація профільного навчання на етапі допрофільної (8-9 класи) та профільної (10-11 класи) освіти має свої особливості, що спричинені об'єктивними і суб'єктивними причинами, можливим є узгодження обраної програми з реальною ситуацією. Так, обравши курс за вибором на 35 годин на рік, учитель має право скоригувати кількість годин і ущільнити матеріал, якщо згідно з реальними обставинами може викладати лише факультативний курс на 17 годин на рік. Можливим є й зворотний процес, коли факультативний курс може бути використаний як курс за вибором. Кількість годин на вивчення кожної теми, збільшення навчального матеріалу має бути скоригованим у календарно-тематичному плануванні до програми курсу за вибором.

У такому випадку скоригована програма має бути погоджена на засіданні методичного об'єднання загальноосвітнього навчального закладу і затверджена керівником цього навчального закладу. У пояснювальній записці до програми обов'язково необхідно зазначити, на основі якої програми курсу за вибором або факультативу (за чий авторством), відповідно до якого посібника, схваленого Міністерством, розроблено скоригований варіант.

Програми з математики для 5-11 класів розраховані на 35-тижневий вивчення предмета, що підтверджується структурою навчального року, проте кількість годин у календарних планах учителів не відповідатиме кількості

годин, зазначеній у програмах, оскільки з цієї кількості виключаються години, що «випадають» на державні свята. Наголошуємо, що додаткові записи у журналах для співпадання кількості годин роботи не потрібно. Програма у такому випадку виконується шляхом ущільнення вивчення навчального матеріалу.

У 2013-2014 навчальному році розпочнеться поступове впровадження нового Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти й нових навчальних програм з усіх базових дисциплін.

Згідно з Типовими навчальними планами загальноосвітніх навчальних закладів на вивчення математики у 5 класі відводиться 4 години на тиждень.

В основу побудови змісту й організації процесу навчання математики в 5 класі покладено *компетентнісний підхід*, відповідно до якого кінцевим результатом навчання предмета є сформовані певні компетентності учнів. Їх сутнісний опис подано в програмі у розділі «Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів».

Вивчення математики у 5 класі загальноосвітніх навчальних закладів у 2013-2014 навчальному році здійснюватиметься за підручниками, рекомендованими Міністерством: «Математика. 5 клас» (автори Мерзляк А.Г., Полонський В.Б., Якір М.С.); «Математика. 5 клас» (автори Тарасенкова Н.А., Богатирьова І. М., Бочко О. П., Коломієць О. М., Сердюк З. О.); «Математика. 5 клас» (автор Істер О.С.). Із детальнішою інформацією про кожен із них можна ознайомитися в листі МОН України №1/9-368 від 24.05.13 р. «Про організацію навчально-виховного процесу в 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі».

Для учнів 6-11-х класів чинними залишаються рекомендації, що містяться у листі Міністерства №1/9-426 від 01.06.2012 року «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №17-22, 2012 р.).

У методичних рекомендаціях кабінету математики Рівненського ОШПО попередніх років щодо організації навчально-виховного процесу з предмета наведено посилання на фахові видання, де видрукувано авторське тематичне планування з математики для 6-9 класів.

Розподіл годин на вивчення окремих тем та орієнтовна кількість контрольних робіт з математики в 6-9 та 10-11 (рівень стандарту) класах можуть бути такими:

6 клас

(4 год на тиждень у I семестрі – 64 год, 4 год на тиждень у II семестрі – 76 год; усього 140 – год)

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	Кількість тематичних оцінювань
I	Подільність чисел	10	1+вхідне
II	Звичайні дроби	30	3

III	Відношення і пропорції	24	2
IV	Раціональні числа та дії над ними	64	5
V	Повторення і систематизація навчального матеріалу	12	1

7 клас

Алгебра

(3 год на тиждень у I семестрі – 48 год, 2 год на тиждень у II семестрі – 38 год; усього 86 год)

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	Кількість тематичних оцінювань
I	Лінійні рівняння з однією змінною	9	1+діагностичне
II	Цілі вирази	47	4
III	Функції	10	1
IV	Системи лінійних рівнянь із двома змінними	14	1
V	Повторення і систематизація навчального матеріалу	6	1

7 клас

Геометрія

(1 год на тиждень у I семестрі – 16 год, 2 год на тиждень у II семестрі – 38 год; усього 54 год)

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	Кількість тематичних оцінювань
I	Найпростіші геометричні фігури та їх властивості	4	діагностичне
II	Взаємне розташування прямих на площині	12	1-2
III	Трикутники	18	1-2
IV	Коло і круг. Геометричні побудови	14	1
V	Повторення і систематизація навчального матеріалу	6	1

8 клас

Алгебра

(2 год на тиждень у I семестрі – 32 год, 2 год на тиждень у II семестрі – 38 год; усього 70 год)

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	Кількість контрольних робіт
I	Раціональні вирази	32	Діагностична + 2
II	Квадратні корені. Дійсні числа	14	1
III	Квадратні рівняння	18	1
IV	Повторення і систематизація навчального матеріалу	6	1

8 клас

Геометрія

(2 год на тиждень у I семестрі – 32 год, 2 год на тиждень у II семестрі – 38 год; усього 70 год)

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	Кількість контрольних робіт
I	Чотирикутники	24	Діагностична+ 2
II	Подібність трикутників	14	2
III	Многокутники. Площі многокутників	10	1
IV	Розв'язування прямокутних трикутників	14	1
V	Повторення і систематизація навчального матеріалу	8	1

8 клас

Поглиблене вивчення

Алгебра

(5 год на тиждень у I семестрі – 80 год, 5 год на тиждень у II семестрі – 95 год; усього 175 год)

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	Кількість контрольних робіт
I	Повторення і систематизація навчального матеріалу	10	діагностична
II	Множини і операції над ними	10	1
III	Раціональні вирази	40	2
IV	Нерівності	20	1
V	Квадратні корені. Дійсні числа	20	1
VI	Квадратні рівняння	33	2
VII	Подільність чисел	28	1
VIII	Повторення і систематизація навчального матеріалу	14	1

8 клас

Поглиблене вивчення

Геометрія

(3 год на тиждень у I семестрі – 48 год, 3 год на тиждень у II семестрі – 57 год; усього 105 год)

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	кількість контрольних робіт
I	Повторення і систематизація навчального матеріалу	6	діагностична
II	Многокутники	17	1
III	Вписані та описані чотирикутники	16	1
IV	Подібність трикутників	25	1
V	Розв'язування прямокутних трикутників	15	1
VI	Многокутники. Площі многокутників	16	1
VII	Повторення і систематизація навчального матеріалу	10	1

9 клас
Алгебра

(2 год на тиждень у I семестрі – 32 год, 2 год на тиждень у II семестрі – 38 год; усього 70 год)

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	Кількість контрольних робіт
I	Нерівності	16	Діагностична + 2
II	Квадратична функція	22	2
III	Елементи прикладної математики	10	1
IV	Числові послідовності	12	1
V	Повторення і систематизація навчального матеріалу	10	1

9 клас
Геометрія

(2 год на тиждень у I семестрі – 32 год, 2 год на тиждень у II семестрі – 38 год; усього 70 год)

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	Кількість контрольних робіт
I	Розв'язування трикутників	16	Діагностична+ 2
II	Правильні багатокутники	6	1
III	Декартові координати на площині	10	1
IV	Геометричні перетворення	10	1
V	Вектори на площині	10	1
VI	Початкові відомості з стереометрії	8	1
VII	Повторення і систематизація навчального матеріалу	10	1

9 клас
Поглиблене вивчення
Алгебра

(5 год на тиждень у I семестрі – 80 год, 5 год на тиждень у II семестрі – 95 год; усього 175 год)

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	Кількість контрольних робіт
I	Повторення і систематизація навчального матеріалу	10	Діагностична
II	Доведення нерівностей	15	1
III	Квадратична функція	45	3
IV	Системи рівнянь і нерівностей	33	2
V	Елементи прикладної математики	25	2
VI	Послідовності	32	2
VII	Повторення і систематизація навчального матеріалу	15	1

9 клас
Поглиблене вивчення
Геометрія

(3 год на тиждень у I семестрі – 48 год, 3 год на тиждень у II семестрі – 57 год; усього 105 год)

№ п/п	Назва теми	Кількість годин	кількість контрольних робіт
I	Повторення і систематизація навчального матеріалу	6	Діагностична
II	Розв'язування трикутників	16	2
III	Правильні многокутники	8	1
III	Декартові координати на площині	18	2
IV	Вектори на площині	19	2
V	Геометричні перетворення	20	2
VI	Початкові відомості із стереометрії	8	1
VII	Повторення і систематизація навчального матеріалу	10	1

У разі *сумісного* вивчення алгебри і початків аналізу та геометрії у **10-му класі** розподіл навчального часу на вивчення окремих тем та орієнтовна кількість контрольних робіт можуть бути такими:

Математика

№ теми	Назва теми	Кількість годин	Орієнтовна кількість контрольних робіт
I	Вступ	2	Діагностична
II	Функції, їхні властивості і графіки	22	1
III	Паралельність прямих і площин у просторі	22	1
IV	Тригонометричні функції	26	1
V	Перпендикулярність прямих і площин у просторі	22	1
VI	Резерв часу і повторення	11	1

У разі *роздільного* вивчення алгебри і початків аналізу та геометрії у 10-му класі доцільно розглядати теми у тому самому обсязі.

Орієнтовний тематичний план роздільного вивчення алгебри і початків аналізу і геометрії може бути таким:

Алгебра та початки аналізу

(1 год на тиждень у I семестрі – 16 год,

2 год на тиждень у II семестрі – 38 год; усього 54 год; резервний час – 5 год)

№ теми	Назва теми	Кількість годин	Орієнтовна кількість контрольних робіт
I	Вступ	1	Діагностична
II	Функції, їхні властивості і графіки	22	1
III	Тригонометричні функції	26	1
IV	Резерв часу і повторення	5	1

Геометрія

(2 год на тиждень у I семестрі – 32 год, 1 год на тиждень у II семестру – 19 год; усього – 51 год; резервний час – 6 год)

№ теми	Назва теми	Кількість годин	Орієнтовна кількість контрольних робіт
I	Вступ	1	
II	Паралельність прямих і площин у просторі	22	1
III	Перпендикулярність прямих і площин у просторі	22	1
IV	Резерв часу і повторення	6	1

У разі сумісного вивчення алгебри і початків аналізу та геометрії в **11-му класі** розподіл навчального часу на вивчення окремих тем та орієнтовна кількість контрольних робіт можуть бути такими:

Математика

№ теми	Назва теми	Кількість годин	Орієнтовна кількість контрольних робіт
I	Повторення курсу математики 10 класу	2	-
II	Показникова та логарифмічна функції	12	1
III	Координати і вектори	10	1
IV	Похідна та її застосування	14	1
V	Інтеграл та його застосування	10	1
VI	Геометричні тіла. Об'єми та площі поверхонь геометричних тіл	37	2
VII	Елементи комбінаторики, теорії ймовірностей і математичної статистики	10	1
VIII	Резервний час і повторення	10	1
	Разом	105	

У разі роздільного вивчення алгебри і початків аналізу та геометрії в **11-му класі** орієнтовний тематичний план роздільного вивчення алгебри і початків аналізу і геометрії може бути таким:

Алгебра та початки аналізу

(1 год на тиждень у I семестрі – 16 год, 2 год на тиждень у II семестрі – 38 год; усього – 54 год)

№ теми	Назва теми	Кількість годин	Орієнтовна кількість контрольних робіт
I	Вступ	1	-
II	Показникова та логарифмічна функції	12	1

№ теми	Назва теми	Кількість годин	Орієнтовна кількість контрольних робіт
III	Похідна та її застосування	14	1
IV	Інтеграл та його застосування	10	1
V	Елементи комбінаторики, теорії ймовірностей і математичної статистики	10	1
VI	Резервний час і повторення	7	1
	Разом	54	

Геометрія

(2 год на тиждень у I семестрі – 32 год, 1 год на тиждень у II семестрі – 19 год: усього – 51 год)

№ теми	Назва теми	Кількість годин	Орієнтовна кількість контрольних робіт
I	Вступ	1	-
II	Координати і вектори	10	1
III	Геометричні тіла. Об'єми та площі поверхонь геометричних тіл	37	2
IV	Резервний час і повторення	3	-
	Разом	51	

Розподіл годин на вивчення окремих тем та орієнтовна кількість контрольних робіт із математики в 10-11 класах (академічний, профільний рівні та поглиблене вивчення предмета) наведені у навчально-методичному посібнику «Збірник програм з математики для допрофільної підготовки та профільного навчання: у 2-х ч.). Ч. II. Профільне навчання» (упор.: Н.С. Прокопенко, О.П. Вашуленко, О.В. Єрміна).

Звертаємо увагу вчителів на те, що при проведенні тематичного оцінювання та оформлення в класному журналі результатів навчальних досягнень з математики учнів ЗНЗ слід дотримуватися рекомендацій Міністерства освіти і науки України та Рівненського ОШПО.

Ураховуючи, що оцінка за тему виставляється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми впродовж її вивчення з урахуванням поточних оцінок, різних видів навчальних робіт (практичних, самостійних, творчих, контрольних) та навчальної активності школярів і той факт, що перед початком вивчення чергової теми всі учні мають бути ознайомлені з тривалістю вивчення теми (кількість занять), кількістю й тематикою **обов'язкових** робіт і термінами їх проведення, умовами оцінювання. Учням, які були відсутні на контрольній роботі, бал за роботу, виконану пізніше, ставиться в клітинці, яка відповідає даті проведення запланованої контрольної роботи після позначки **н** через скісну риску (наприклад, н/9).

У випадку відсутності учня наприкінці семестру оцінка за останню тему виставляється на підставі поточних оцінок без написання контрольної роботи.

Якщо учень (учениця) був(ла) відсутній(я) на уроках упродовж вивчення теми, не виконував(ла) вимоги навчальної програми, у колонку з надписом «Тематична» виставляється **н/а** (не атестований(а)).

Семестрове оцінювання здійснюється на підставі тематичних оцінок. При цьому слід ураховувати динаміку особистих навчальних досягнень учнів з предмета, важливість теми (тривалість її вивчення, складність змісту, ступінь узагальнення матеріалу тощо), але завжди **на користь учня**.

Наприклад, за відсутності однієї тематичної оцінки (учень не був атестований (н/а) з поважної причини) семестровий бал має виставлятися на підставі наявних тематичних оцінок **на користь дитини**, з урахуванням самостійного засвоєння нею матеріалу попередньої теми, за яку виставлено «н/а».

При заповненні класного журналу в графі «Зміст уроку» відповідно до календарного планування стисло записується тема уроку, контрольної, практичної тощо.

У графі «Завдання додому» стисло записується його зміст (прочитати, вивчити напам'ять, повторити тощо), параграфи (сторінки) підручника, номери задач, вправ тощо.

Додатковий запис щодо назви теми над датами в журналі не робиться.

При організації методичної роботи на 2013-2014 навчальний рік рекомендуємо активізувати роботу з вивчення передового педагогічного досвіду вчителів як на рівні загальноосвітніх навчальних закладів, так і районних (міських) методичних кабінетів (центрів).

Сучасні педагогічні ідеї, результати наукових досліджень з педагогіки і психології для учителів, керівників закладів освіти часто залишаються невідомими у зв'язку з відсутністю своєчасної інформації.

Комп'ютерні технології видозмінюють традиційні форми подачі інформації, в тому числі і в галузі освіти. Опис передового педагогічного досвіду (ППД) в електронному вигляді дає можливість у повному об'ємі подати всі його складові, не виключаючи, а доповнюючи традиційні форми можливостями інформаційно-телекомунікаційних технологій.

Оформлення ППД в електронному вигляді дозволяє включати в інформаційний пакет такі матеріали, які неможливо розмістити в методичному виданні на паперовому носії, наприклад, засоби мультимедіа: презентації, аудіо- та відеоінформація. При такому підході значно знижуються економічні затрати на публікації текстових матеріалів великих обсягів, кольорових ілюстрацій та фотографій.

Окрім перерахованих переваг подання ППД в електронному вигляді дозволяє підвищити ефективність сприйняття матеріалу за рахунок максимальної наочності. При оформленні матеріалів досвіду педагогічний працівник майже не обмежений в об'ємі матеріалу, а отже, має можливість детально та яскраво проілюструвати процес практичного використання свого досвіду та його результати.

Скомпонований таким чином матеріал учитель та працівники методичних служб з успіхом можуть використовувати для педагогічного спілкування з

колегами з метою поширення та впровадження досвіду.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОСОБЛИВОСТЕЙ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ В 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Із 2013-2014 навчального року навчальний процес у ЗНЗ, починаючи з 5 класу, здійснюватиметься за новими програмами для 11-річної школи, розробленими за Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти (постанова Кабінету Міністрів України № 1392 від 23.11.2011 р.), який ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого, компетентнісного й діяльнісного підходів до навчання.

Особливістю навчання *української мови* стає переорієнтування процесу оволодіння учнями знаннями про мову й формування мовних, мовленнєвих умінь і навичок на повноцінне засвоєння всіх ліній змісту мовної освіти – мовленнєвої, мовної, соціокультурної і діяльнісної (стратегічної), на основі яких формуються мовна, мовленнєва, соціокультурна й діяльнісна компетентності як складники комунікативної компетентності.

У цьому плані важливим є усвідомлення й розуміння вчителями всього процесу формування учня як вправного і вмілого комуніканта. Шкільна практика і бесіди з учителями під час проходження курсів підвищення кваліфікації засвідчують відсутність у значної частини словесників чіткої системи у процесі реалізації мети мовної освіти, яку схематично можна подати так:

	мовленнєва		мовленнєва
	мовна		мовна
Мета ^- мовець > ЗЛ-	соціокультурна >	К-	соціокультурна > мовець/комунікант
	діяльнісна		діяльнісна

1. Мета навчання мови – формування грамотного мовця.
2. Реалізується через змістові лінії (ЗЛ) – мовленнєву, мовну, соціокультурну, діяльнісну.
3. Забезпечує формування предметних компетентностей (К) – мовленнєвої, мовної, соціокультурної, діяльнісної.
4. Завершується процес формуванням комунікативної компетентності як невід’ємної складової структури змісту освіти, яка передбачає оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного і писемного мовлення, базовими вміннями і навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях.

У процесі реалізації змістових ліній словесникам слід звернути увагу на окремі суттєві моменти, врахування яких надасть навчальній діяльності осмисленого і цілеспрямованого характеру.

Під час реалізації *мовленнєвої* змістової лінії слід дотримуватися усталеної системи, яка полягає в засвоєнні учнями мовленнєвознавчих понять (текст, тема, головна думка, тип, стиль, абзац, план тощо) і формування на їх

основі вмінь і навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності – аудіативних, читацьких, текстотворчих (*мовленнєва компетентність*).

Це вимагає відповідного календарного планування уроків розвитку мовлення, в якому види робіт передбачаються від простішого до більш складного, наприклад: аудіювання – переказ – твір. Контроль певного виду мовленнєвої діяльності (найчастіше переказ, твір) можливий лише за умови, що йому передували уроки навчального характеру. На жаль, записи в класних журналах на сторінці обліку змісту навчальних занять часто суперечать даній логіці.

Чітко усвідомленою має бути мета уроків розвитку мовлення, особливо це стосується аудіювання та переказу. На запитання "Що таке аудіювання?", "Якою є мета уроку, на якому пишеться переказ?" учні відповідають: "Дати відповідь на 12 тестів" і відповідно "Переказати прочитаний текст у письмовій чи усній формі". Недоусвідомлення ролі таких занять призводить до формалізму в навчальній діяльності учнів: замість удосконалення текстотворчих умінь (і в першому, і в другому випадках тексти є досконалими зразками, підготовчим матеріалом для конструювання майбутніх власних висловлювань на уроках написання творів) учні відтворюють сприйняту на слух інформацію без проєкції на кінцевий результат – власний текст.

Оскільки реалізація змісту мовленнєвої лінії здійснюється як на спеціальних уроках з розвитку мовлення, так і на уроках засвоєння основ науки про мову, звертаємо увагу на останні. Щоб процес формування мовленнєвої компетентності учнів на таких уроках був ефективним, потрібно більше часу відводити на мовленнєву комунікацію самих школярів, причому всіх, а не окремих. Читання умови вправи, коментар, пояснення ходу виконання, обґрунтування достовірності висновків – усе це сфери діяльності учнів. Безперечно, вони потребують часу, не завжди досконали і правильні, але лише в процесі власної діяльності набуваються вміння і навички.

Не викликає сумніву розуміння вчителями призначення мовної змістової лінії – засвоєння учнями системних знань про мову й формування на їх основі відповідних умінь як засобу пізнання, спілкування, самовираження людини (*мовна компетентність*). Проблема в іншому: недостатньо реалізується стилістично-функціональний та комунікативний підходи щодо засвоєних мовних явищ. Учні (бодай ті, хто прагне вчитися) вільно оперують лексико-фразеологічними, граматичними, стилістичними засобами мови на рівні теорії, правил, проте часто відчують труднощі, а то й бувають безпорадними в практичному використанні цих засобів. Для прикладу: вони знають односкладні речення (їх визначення, види, наводять приклади), проте щодо їх комунікативної функції висловлюються невпевнено, поверхово. Тому є потреба більше передбачати практично спрямованих завдань, моделювати мовленнєві ситуації.

Під час реалізації мовної змістової лінії важливо не переобтяжувати урок різними видами і формами роботи (не в цьому методична вправність та інформаційна обізнаність), а організовувати самостійну пізнавальну діяльність школярів, бачити й чути кожного, вчасно підтримувати й зорієнтовувати і (що

особливо важливо і на що, як правило, не вистачає часу) заслуховувати результати роботи, поцінювати зроблене, вселяти віру у власні сили і в такий спосіб заохочувати до навчання.

Насущною залишається проблема формування соціокультурної компетентності школярів, яка здійснюється шляхом реалізації **соціокульт урної** змістової лінії програми.

Метою соціокультурної змістової лінії шкільного курсу мови є формування українознавчого світогляду учнів, а засобом досягнення мети – система текстів, які сприяють формуванню духовного світу учнів, ціннісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів. Шкільна практика свідчить, що використання тексту як дидактичного матеріалу використовується вчителями не в повній мірі і зводиться до обмеженого кола завдань. Аби уникнути такого підходу, пропонуємо доцільні види робіт на основі тексту з метою використання його комунікативних можливостей:

1. Текст використовується найперше з комунікативною метою, оскільки є зразком правильного мовлення.

2. Призначається для відпрацювання на ньому виучуваної мовної теми.

3. Завдання для роботи з текстом диференціюються залежно від поставленої мети, зокрема:

- мета: збагачення мовлення учнів комунікативно значущою лексикою; види робіт: 1) семантизація слів, добір синонімів, антонімів; 2) доповнення тематично об'єднаних рядів слів, вилучення зайвих; 3) спостереження за функціонуванням слів у текстах;

- мета: формування текстотворчих умінь; види робіт: 1) визначення теми, головної думки тексту; 2) добір заголовка чи його обговорення; 3) поділ тексту на частини, складання плану; 4) визначення типу, жанру, стилю мовлення, ситуації, в якій цей текст буде доречним; 5) знаходження художніх засобів, образних висловів, які дають змогу авторові реалізувати задум;

- мета: виконання конструктивних, трансформативних та ситуативних вправ на базі тексту; види робіт: 1) доповнення або трансформація тексту; 2) тематичний добір або побудова речень; 3) робота з тематично об'єднаними прислів'ями, приказками; 4) виконання ситуативних вправ; 5) стислий, вибірковий чи творчий переказ тексту;

- мета: створення власних висловлювань на подібну тему; види робіт: 1) висловлення оцінних суджень; 2) написання творів-мініатюр; 3) побудова текстів за канвою, опорними словами, планом, окресленою ситуацією спілкування; 4) створення монологів на основі власних спостережень чи ланцюжком асоціацій, текстів-описів, текстів-розповідей, текстів-міркувань, тобто тексту як продукту мовленнєвої діяльності.

Сформувати комунікативні навички неможливо без залучення дітей до активної мовленнєвої діяльності, в процесі якої вони набувають не лише предметних, а й загальнонавчальних умінь і навичок, формування яких передбачено **діяльнісною** (стратегічною) змістовою лінією. Реалізація цієї змістової лінії відбувається у процесі роботи над опрацюванням навчального матеріалу мовної, мовленнєвої й соціокультурної змістових ліній. Звертаємо

увагу на структуру загальнонавчальних умінь та змістове наповнення кожного з видів. Знання їх допоможе вчителю визначитися при плануванні роботи на кожен урок щодо формування того чи іншого вміння.

1. Інтелектуальні (виділення в об'єктах ознак і властивостей, знаходження серед них основних, другорядних; порівняння й зіставлення, аналіз, синтез, узагальнення, оцінювання, класифікація).

2. Комунікативні (оволодіння способами побудови усного й писемного мовлення залежно від цілей і умов спілкування з іншою людиною (вчителем, однолітком) в ході навчальної роботи).

3. Інформаційні (здійснення бібліографічного пошуку, вміння здобувати інформацію з різноманітних джерел, робота з текстом тощо).

4. Організаційно-контрольні (володіння способами організації навчальної діяльності: цілевизначення, планування, розподіл роботи над певним завданням на етапи, оцінювання проміжних і кінцевих результатів, рефлексія результатів і ходу їх досягнення, здійснення відповідних корективів тощо).

У навчанні *української літератури* головною залишається проблема читання – одна з найважливіших у навчально-виховному процесі школи. Розвиток новітніх технологій потребує набагато кращого вміння читати, ніж раніше. Це пов'язано з тим, що в останні десятиріччя стрімко зростає обсяг інформації, яку необхідно засвоїти для успішної подальшої життєдіяльності. А це, своєю чергою, потребує збільшення темпу читання, швидкості розуміння і прийняття рішення. Тож читання стає основою освіти і самоосвіти, неперервною навичкою освіти людини протягом усього життя.

Якщо йдеться не про вміння складати літери у слова, а про художній твір, то це вміння сприймати прочитане, розуміти сказане автором, відшукувати в ньому особистісні смисли і в такий спосіб самовдосконалюватись. У цьому плані для багатьох учнів проблема читання є дуже актуальною.

Спостереження за читацькою діяльністю школярів на уроках літератури свідчить про недостатній рівень їхньої читацької культури, тобто знань, умінь та почуттів, які дозволяють повноцінно та самостійно засвоювати інформацію. Крім суб'єктивних, є й об'єктивні причини цього, серед яких назовемо відсутність цілеспрямованої роботи з боку вчителів та недостатнє усвідомлення школярами суті читацьких умінь.

Якими ж читацькими вміннями має володіти учень, щоб успішно працювати з текстом? Наскільки він обізнаний із ними? Назвемо бодай головні:

1. Читати незнайомий текст із належною швидкістю і після одного прочитання розуміти фактичний зміст, структуру тексту.

2. Ділити текст на смислові завершені частини.

3. Установлювати причинно-наслідкові зв'язки між реченнями, абзацами.

4. Виділяти в прочитаному головне і деталі.

5. Визначати тему та головну думку тексту, розуміти його призначення.

6. Добирати заголовки до тексту і його частин.

7. Ставити запитання до прочитаного й відповідати на них.

Проте обізнаність ще не є свідченням сформованості відповідних умінь. Учень може знати, але не мати внутрішньої потреби до читання як засобу

самовдосконалення, саморозвитку. Учитель має чітко усвідомлювати: він приходить у клас не для того, щоб учні засвоїли творчість письменника чи певні літературознавчі поняття. Завдання в іншому: навчити дітей спілкуватися з прекрасним (у нашому випадку – з мистецтвом слова), використати багатий духовний потенціал людства, акумульований у художньому слові, щоб робити власні висновки і формувати власні правила життя. Поки ми цього не усвідомимо й роботу зводитимемо до формулювання теми, головної думки твору, аналізу образів, визначення проблем, література як шкільний предмет не виконає свого основного призначення – творити Людину.

Сформовані читацькі уміння означають:

1. Здатність учнів розуміти прочитаний текст, розмірковувати над його змістом.
2. Аналізувати та критично оцінювати отриману інформацію з позицій сучасності.
3. Співвідносити текст із особистим життєвим досвідом.
4. Висловлювати власну думку, оцінювати ставлення до прочитаного
5. Формулювати гіпотези, висновки і головне – використовувати читання як засіб самовдосконалення та здобуття нових знань для подальшого навчання, використання отриманої інформації в процесі життєдіяльності.

Актуальними залишаються методичні рекомендації щодо **сучасного уроку української мови і літератури**, вироблені під час обласних семінарів «Сучасний урок української літератури в умовах компетентісно зорієнтованої освіти», «Сучасний урок української мови в умовах компетентісно зорієнтованої освіти», "Педагогічний досвід як шлях оновлення змісту науково-методичної роботи в установах і закладах освіти та розвитку педагогічної майстерності вчителя", проведених відповідно на базі Дубенського, Березнівського та Костопільського відділів освіти для методистів районних (міських) методичних кабінетів.

Для забезпечення індивідуальних інтересів учнів, зокрема старшої школи, передбачені **курси за вибором та факультативи**. З метою належної організації їх роботи радимо керуватися листом Міністерства освіти і науки України № 1/9-349 від 20.05.2013 р. "Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів та структуру 2013-2014 навчального року", відповідно до якого "за рішенням навчального закладу облік занять з курсів за вибором може здійснюватися на сторінках класного журналу або у окремому журналі. Рішення щодо оцінювання навчальних досягнень учнів також приймається навчальним закладом.

Факультативи, групові та індивідуальні заняття проводяться для окремих учнів, чи груп учнів. В окремому журналі зазначається склад групи, яка відвідує факультативні заняття з предметів та ведеться облік відвідування. Оцінювання навчальних досягнень учнів може здійснюватися за рішенням педагогічної ради".

При плануванні роботи курсів за вибором та факультативів керуватися програмами, рекомендованими МОН України і вміщеними в посібниках:

1. Збірник програм курсів за вибором і факультативів з української мови /

за заг. ред. К. В. Таранік-Ткачук. – Київ: Грамота, 2011.

2. Збірник програм курсів за вибором і факультативів з української літератури / за заг. ред. К. В. Таранік-Ткачук. – К.: Грамота, 2011.

Якщо за рахунок варіативної складової збільшено кількість годин на вивчення мови чи літератури, то, розробляючи календарне планування, "**вчитель самостійно** вирішує питання щодо збільшення кількості годин на вивчення тих чи інших тем у порівнянні з передбаченими навчальною програмою".

В умовах особистісно зорієнтованого навчання української мови і літератури актуальним є питання **типології та структури уроку**. Спостерігається невідповідність між усталеною традиційною типологією та новою, особистісно зорієнтованою структурою. У цьому випадку і вчителі, і керівники ЗНЗ мають ураховувати наступні моменти:

1. Із переходом на тематичний облік знань утратив свою актуальність такий структурний елемент уроку, як перевірка домашнього завдання.

2. Новими, порівняно з традиційними, є наступні етапи уроку: цілевизначення і планування, рефлексія процесу роботи та її результатів.

3. Мотиваційний етап включає в себе створення емоційного настрою уроку, актуалізацію суб'єктного досвіду та актуалізацію опорних знань.

Вагоме місце в структурі заняття має бути приділене актуалізації суб'єктного досвіду. Учень приходять на заняття зі своїми почуттями, запитам, зі своїм одвічним: а навіщо це мені потрібно? Проте вчитель часто не тільки не дає відповіді, навіть не пробує з'ясувати, а що ж потрібне присутнім, які їх очікування, з чим вони прийшли на урок. В умовах особистісно зорієнтованого навчання це стає нормою, що й передбачено у структурі уроку.

Належне засвоєння теми неможливе без чіткого визначення цілей. Після повідомлення теми уроку кожен учень отримує перелік навчальних цілей, визначених на основі вимог програми, до яких додає власні цілі. Систематична й цілеспрямована робота в цьому плані сприятиме усвідомленню важливості оволодіння відповідними навичками для успішної діяльності в будь-якій сфері.

Специфіка етапу опрацювання нового матеріалу в умовах особистісно зорієнтованого навчання "полягає в перевазі самостійної та парно-групової роботи, постійному зверненні до активних та інтерактивних технологій, постійної уваги до віднайдення учнем особистісних смислів у виучуваному матеріалі".

„Тільки постійне осмислення, аналіз і перебудова особистого досвіду, – пише Л. Гриценко, – забезпечують людині просування у своєму розвитку”. Саме тому на особистісно зорієнтованому уроці значну увагу приділяємо рефлексії й оцінюванню. Рефлексуються й оцінюються не лише результат, а й процес та пов'язані з ним почуття.

Вкотре звертаємо увагу педагогів і керівників ЗНЗ, що **колонки для контролю видів мовленнєвої діяльності, оцінювання яких здійснюється індивідуально** (говоріння: діалог, усний переказ, усний твір; читання вголос) учитель може відводити в межах мовних тем (рекомендація Міністерства освіти України), і тоді вони враховуються при виставленні тематичної, або на початку

семестру (рекомендація Рівненського ОІППО). Якщо колонки відводяться на початку семестру (про це просять учителі, оскільки не встигають опитати всіх учнів під час вивчення мовної теми), після них виставляється тематична оцінка, яка враховується при виставленні семестрової.

При виставленні **тематичної оцінки** слід керуватися критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти, затвердженими наказом МОН України № 371 від 05.05.2008 р., Інструкцією з ведення класного журналу учнів 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженою наказом МОН України № 496 від 03.06.2008 р. та рекомендаціями МОН України щодо вивчення предметів.

Що стосується української мови і літератури, тематична виставляється на підставі оцінок за:

- мовні знання і вміння (поточні і контрольна з теми);
- мовленнєві уміння й навички (навчальні і контрольні роботи з розвитку мовлення, які проводилися в межах теми);
- види мовленнєвої діяльності, оцінювання яких здійснюється індивідуально (за умови, що колонки відведені в темі);
- ведення зошитів і перевірку творів, що вивчалися напам'ять.

До уваги беруться всі показники, проте це не середнє арифметичне наявних оцінок. Учитель має враховувати активність учня в процесі вивчення теми, спад чи ріст його навчальних досягнень, диференціювати вагомість оцінки. Щодо останнього: не можна ставити в один ряд оцінку за зошит і за творчу роботу з розвитку мовлення чи контрольну роботу з теми.

Творчих успіхів словесникам у 2013-2014 навчальному році!

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) активно входять у всі сфери суспільного життя. Вони поступово інтегрують у навчальні плани та програми загальноосвітніх навчальних закладів та стають важливою умовою щодо постійного вдосконалення якості навчання.

Нині є очевидним, що однією з головних вимог із отримання відповідного рівня ІКТ грамотності у школах є певний рівень підготовки учителя, його бачення ІКТ у навчальному процесі школи, використання інноваційних методів навчання, бажання освоїти та практикувати ІКТ в процесі навчання з викладання різних предметів. Форми і методи використання ІКТ залежать як від рівня ІКТ грамотності вчителя, так і від технічного оснащення школи, її підключення до Інтернету.

Основними формами використання ІКТ у процесі навчання залишаються:

- інтерактивні дошки;
- електронна пошта;

- чати;
- форуми;
- онлайн-конференції і семінари (вебінари);
- проведення електронних проєктів;
- медіа ресурси.

За останні роки дуже швидко розвинулися і зайняли своє стабільне місце в інтернет-просторі такі засоби, як інтерактивне навчання, соціальні сервіси Веб 2.0.

Веб 2.0 (англ. Web 2.0) - поняття, яким користуються для позначення низки технологій й послуг Інтернету, вважаючи його другим поколінням мережних сервісів, які надають можливість не тільки користуватися або вести пошук по Інтернету, але й спільно працювати, розміщувати різну інформацію, як звичайну текстову так і медіа.

До україномовних Веб 2.0 проєктів можна віднести ІТЕАСН WIKI - майданчик для спілкування учасників програми Intel® «Навчання для майбутнього» створеного для спільного планування, обміну досвідом, ведення мережних проєктів учасниками програми.

До соціальних сервісів Веб 2.0 відносяться: блоги, вікі, подкасти, можливості зберігання й обміну фотографіями і відеофайлами.

Блог - це веб-сайт, головний зміст якого - записи, зображення чи мультимедія, що регулярно додаються. Блогерами називають людей, які є авторами блогів.

Секрет популярності блогів у тому, що для того, аби «залишити» слід на сторінках Інтернету, не треба багато вмінь чи технічних знань, особливо якщо користуватися спеціальними блог-сервісами. Серед таких найпопулярнішими в Україні є Livejournal (Живий журнал), Liveinternet, Dnevnik.bigmir.net, Blogger, Nibloggernet та інші.

У найпростішій формі **вікі-вузол** - це вузол в Інтернеті, де користувачі можуть вільно створювати або редагувати вміст веб-сторінок, використовуючи веб-сервер-оглядач.

Метою цього є створення простору, де члени віртуального співтовариства можуть редагувати будь-яку сторінку, тобто вільно вводити, змінювати або видаляти її вміст, у тому числі й те, що було створене попередніми авторами. На відміну від блогів, призначеного для більш структурованого обміну знаннями, вікі-вузол дає можливість тіснішої співпраці.

Вікі-вузли – це нові можливості, здатні змінити способи співпраці. З прикладів вікі-вузлів найвідомішою є вільна енциклопедія Вікіпедія - <http://uk.wikipedia.org>.

Із технічного погляду **Подкаст** - цифровий медіа-файл або низка таких файлів, які розповсюджуються мережею Інтернет для відтворення на портативних медіа-програвачах чи персональних комп'ютерах. За змістом вони можуть нагадувати радіо шоу, звукову виставу, містити інтерв'ю, лекції чи будь-що інше, що належить до усного жанру. Автора подкасту часто називають подкастер. Подкаст, як сферу діяльності називають подкастингом.

Більшість дослідників та звичайних користувачів Інтернету вважають, що

соціальні сервіси, які найкраще підходять для організації роботи в команді, це сервіси від корпорації Google. Специфіка усіх сервісів Google полягає в можливості організації спільної роботи над будь-яким контентом: запрошуючи користувачів, можна разом редагувати документ, відстежувати усі зміни, внесені тим чи іншим співавтором, завантажувати необхідні фото та ілюстрації тощо.

Популярні сервіси Google (Google+, Gmail, GoogleCalendar, GoogleReader, Google Перекладач, GoogleDocs, GoogleMaps, iGoogle, Групи Google, персональний пошук,) угорі обладнані спеціальною панеллю (багатофункціональним меню), що дозволяє не тільки виконувати пошук усередині сервісу, а й легко й швидко переходити від одного сервісу до іншого.

Також за допомогою даного інструменту користувач отримує можливість **поділитись** будь-яким цікавим матеріалом зі своїми друзями в соціальній мережі Google+ або переглянути (змінити) свій профіль, що відповідає зареєстрованому акаунту Google).

Акаунт Google – це єдина система входу, що дозволяє отримати доступ до всіх сервісів Google. Він включає в себе адресу Gmail і профіль Google, що дозволяє покращити й персоналізувати використання Google. Один акаунт можна використовувати для входу у всі сервіси Google незалежно від того, на сторінці якого продукту його було створено.

Google+ - проект соціальної мережі від компанії Google. Сервіс надає можливість спілкування через Інтернет за допомогою спеціальних компонентів: *Кола, Тем, Відеозустрічі, Мобільна версія*. Компанія Google в анонсі мережі заявила, що основоположними принципами дії сервісу є: користувачі, приватність і живе спілкування. Інформація, якою діляться учасники мережі, впливає на персоналізовані результати пошуку Google.

Розглянемо особливості даного сервісу:

Кола

Замість звичного для користувачів інших соцмереж єдиного списку «друзів», який можна ділити на групи, Google+ пропонує розподіляти контакти за «колами»: родичі, колеги, гурток крою та шиття тощо. «Кіл» може бути стільки, скільки потрібно користувачеві.

Миттєве завантаження

Завантажувати відео та фотографії з мобільного телефону Google пропонує за допомогою сервісу «миттєвого завантаження» (Instant Upload). Для цього використовується спеціальна програма, доступна поки тільки для телефонів з операційною системою «Андроїд». Цей додаток буде автоматично переносити фотографії з «мобільника» в приватну папку Google+. Для того, щоб показати знімки друзям, користувачеві необхідно лише відкрити до них доступ.

Відеочат

Також до особливостей Google+ належить можливість влаштовувати відеочати з друзями і навіть проводити відеоконференції з декількома учасниками.

Іноді виникає потреба вступити в прямий діалог зі своєю аудиторією.

Наприклад, якщо ви методист, який координує творче об'єднання вчителів, можна запросити керівника об'єднання, щоб він розповів про свій досвід роботи, поділився з колегами власними напрацюваннями. Або якщо у вас сайт, присвячений навчально-методичній роботі, відвідувачам напевно буде цікаво подивитися майстер-класи вчителів із застосування новітніх освітніх технологій.

Відеозустрічі дозволяють організувати це в форматі відеочатів високої якості в яких може брати участь до дев'яти осіб. За допомогою **відеозустрічей** (в режимі реального часу) можна проводити вебінари (віртуальні семінари), розповідати про останні новини або просто знайомитися зі своїми колегами ближче.

Вебінари в системі середньої шкільної освіти можна застосовувати для проведення консультативних занять, а також для поглибленого вивчення окремих тем і розділів навчальних предметів у позаурочний час. Віртуальні семінари урізноманітнюють педагогічну діяльність вчителів, активізують самостійну навчальну роботу учнів та обдарованої молоді в позаурочний час.

Інший варіант використання вебінарів – стимулювання самостійної роботи учнів шляхом виконання власних проектів протягом вивчення всіх розділів і тем шкільного курсу навчальних предметів. Перспективним напрямком подібної роботи є практична реалізація навчальних телекомунікаційних проектів із навчальних предметів. Під навчальним телекомунікаційним проектом ми розуміємо спільну навчально-пізнавальну творчу або ігрову діяльність учнів-партнерів, яка організована на основі комп'ютерної телекомунікації, має спільну мету (дослідження певної проблеми, узгоджені методи, способи діяльності) і спрямована на досягнення спільного позитивного результату.

Так, проведення вебінарів різної тематики стало вже традиційною практикою в діяльності користувачів освітньої мережі «Партнерство в навчанні» - <http://www.microsoft.com>.

Календар Google – безкоштовна відкрита інтерактивна служба «Календар». За допомогою календаря Google простіше відстежити всі важливі життєві події – дні народження, збори, спортивні заходи, прийоми в лікарів – усе в одному місці. Використовуючи календар можна легко призначати заходи й розсилати запрошення, надавати до них доступ друзям і родичам (чи зберігати тільки для особистого використання), а також знаходити цікаві заходи у мережі Інтернет. Календар Google допомагає упорядкувати справи.

Диск Google (англ. *Google Drive*) – хмарне сховище даних, що дозволяє користувачам зберігати свої дані на серверах у хмарах та ділитися ними з іншими користувачами хмар в Інтернеті. Google Диск можна почати використовувати будь-коли – просто пройдіть за посиланням drive.google.com.

Форми Google – зручний інструмент, за допомогою якого можна легко і швидко планувати заходи, складати опитування та анкети, а також збирати іншу інформацію. Форма Google автоматично прив'язується до однойменної електронної таблиці. При відправці форми чи надання до неї спільного доступу відповіді одержувачів автоматично збираються в цій електронній таблиці.

Посилання на форми можна розміщувати як на сайтах закладів (установ, організацій), так і на сторінках відкритих мережеских середовищ.

GoogleReader – один із найкращих веб-агрегаторів для читання стрічок новин (Atom і RSS-каналів) у мережі або в автономному режимі, який по праву вважається найбільш зручним, одночасно будучи найпопулярнішим серед подібних сервісів. Він дозволяє не просто підписуватися на стрічки новин, бути в курсі світових подій, але також володіє потужними інструментами обміну новинами, колективного читання.

Google Sites – зручна, безпечна та безкоштовна платформа для створення сайтів. Вона дозволяє використовувати на сайті будь-який текст, графічні зображення, попередньо створені презентації та електронні таблиці, відеоролики з YouTube і Google Video, інформацію з інших сервісів Google (Google Docs, Google Calendar, Picasa тощо) і досить велику кількість гаджетів із iGoogle.

Пропоную використовувати цю платформу для створення сайтів, оскільки вона є не тільки безкоштовною, але й захищеною від різного роду рекламних оголошень. До того ж налаштування сайту забезпечують надання дозволу на редагування його змісту іншим користувачам Інтернету, що є дуже важливою умовою у роботі окремої групи учнів над освітнім веб-квестом (сайтом в Інтернеті, з яким працюють учні, виконуючи те чи інше навчальне завдання).

Очевидним фактом стає більш високий рівень використання ІКТ у процесі викладання різних предметів: наприклад, на уроках географії завдяки Інтернету та соціальних сервісів Веб 2.0 можна створювати віртуальні подорожі, що підвищуватиме зацікавленість та рівень знань учнів; на уроках історії - відвідування віртуальних музеїв, історичних порталів та сайтів сприятиме отриманню більшої кількості інформації і мотивації щодо вивчення історії; на уроках мов та літератури завдяки медіа ресурсам учням легше засвоювати важкий матеріал, на уроках фізики та хімії під час проведення лабораторних робіт, використовуючи цифрові відеокамери учні матимуть можливість записувати свої експерименти з метою подальшого аналізу та більш глибокого розуміння експерименту.

Для ефективної інтеграції ІКТ у навчальний процес вчитель має володіти вміннями використовувати:

- готові програмні продукти, а саме, електронні підручники, енциклопедії, посібники, словники тощо;
- програми MS Office: Word, Power Point, Microsoft Publisher, Exel;
- інтернет-ресурси;
- соціальні сервіси Інтернету;
- програмно-апаратний комплекс «Інтерактивна дошка».

Враховуючи велику кількість інформації з різних предметів та напрямків, розміщеної в мережі Інтернет, освітянам області потрібно орієнтуватися на віртуальні адреси на яких розташований матеріал, який відповідав би навчальним планам та програмам, затверджених офіційними установами систем освіти, таких як МЕТА - <http://meta-ukraine.com>; освітній портал - <http://osvita.org.ua>; соціальна освіта в Україні - <http://www.ccf.kiev.ua>; сайт із

матеріалами для вчителів, методичні розробки, навчальні програми для учнів, бібліотеки, реферати, олімпіади - <http://edu.ukrsat.com>; уроки державної мови: правопис, переклад, граматики - <http://mova.kreschatic.kiev.ua>; літописи історії України - www.litopys.kiev.ua; освітній шкільний інтернет-портал «Острів знань» - <http://ostriv.in.ua>; регіональний веб-портал «Освіта Рівненщини» - <http://rivneosvita.org.ua>; сайт Рівненського ОІППО - <http://www.roippo.rivne.com>.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ФІЗИКИ ТА АСТРОНОМІЇ У 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

Нова структура фізичної освіти передбачає вивчення в 7-9 класах основної школи закінченого курсу фізики, що включає всі елементи базових знань про явища природи, розкриває суть фундаментальних наукових фактів, гіпотез, понять і законів фізики, їхній історичний розвиток.

У старшій школі загальноосвітня підготовка буде здійснюватися на засадах профільного навчання, де зміст фізичної освіти та вимоги до його засвоєння будуватимуться за трьома рівнями – рівень стандарту, академічний і профільний, що відображається у відповідних навчальних програмах.

Згідно з наказом МОН № 297 від 17.05. 2005 р. (див. сайт кабінету фізики РОІППО www.kabfiz-roippo.at.ua розділ «Нормативні документи» «Накази»), календарне планування навчального матеріалу вчителі мають право здійснювати безпосередньо у текстах робочих навчальних програм, розробка планів проведення навчальних занять є компетенцією педагога, який і визначає їх структуру і форму. У спецвипуску “Фізика для фізиків” № 6 наведено планування навчального матеріалу для 7-9 класів та 10-11 класів за рівнем стандарту, академічним та профільним рівнями. Оскільки календарне планування, наведене у даному спецвипуску, повністю відповідає тексту навчальної програми, то вчителям немає потреби його передруковувати чи переписувати.

За рахунок варіативної складової навчального плану кількість годин на вивчення предмета може бути збільшена та використовуватись як на подовження часу опанування змістом обраної програми, так і на вивчення певних спецкурсів та факультативів відповідно до обраного профілю. У першому випадку вчитель має право самостійно змінювати послідовність вивчення окремих питань посеред теми, перерозподіляти години на вивчення окремих тем у межах річної кількості годин (лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-349 від 20.05.13). У другому випадку вчитель повинен орієнтуватися на збірник програм курсів за вибором і факультативів з фізики та астрономії (Харків: Видавнича група «Основа», 2009). Тематика запропонованих у збірнику програм наведена у журналі «Фізика для фізиків» № 3 2010 р, а із самими програмами можна ознайомитися на сайті кабінету фізики РОІППО у розділі «Навчальні програми». Мінімальна наповнюваність груп для факультативних занять і курсів за вибором у міських загальноосвітніх навчальних закладах становить 8, у сільських – 4 учні (наказ Міністерства

освіти і науки України № 128 від 20.02.2002).

За рішенням навчального закладу облік занять із курсів за вибором може здійснюватися на сторінках класного журналу або в окремому журналі. Рішення щодо оцінювання навчальних досягнень учнів також приймається навчальним закладом. Факультативи, групові та індивідуальні заняття проводяться для окремих учнів чи груп учнів. При цьому слід зазначити, з яких навчальних предметів інваріантної складової вони проводяться. В окремому журналі зазначається склад групи, яка відвідує факультативні заняття з предметів, та ведеться облік відвідування. Оцінювання навчальних досягнень учнів може здійснюватися за рішенням педагогічної ради (лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-349 від 20.05.13).

Згідно з додатком 13 до наказу Міністерства освіти і науки України № 834 від 27.08. 2010 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня», дозволяється створення в однокласних навчальних закладах профільних груп, де відводиться 2 год на вивчення фізики всім класом (рівень стандарту) і 4 год у профільній групі (2+4=6 год, профільний рівень). Досвід показав, що така форма роботи себе не виправдовує. Неможливо спланувати навчальний матеріал так, щоб для учнів профільної групи було доповнення, більш поглиблене вивчення навчального матеріалу, який вивчався усім класом. Тому в тих закладах, які створюють профільні групи, рекомендуємо вивчати фізику окремо в групі суспільно-гуманітарного напрямку (2 год, рівень стандарту) і окремо в групі фізико-математичного напрямку (4-5 год, залежно від допустимого фінансування). Планування навчального матеріалу здійснювати за програмою академічного рівня, збільшивши кількість годин на розв'язування задач, більш ґрунтовного опанування окремих тем, або за програмою профільного рівня, зменшивши час на вивчення матеріалу, який пропонується лише для цього рівня.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки № 99 від 18.02.08 «Про Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів із поглибленим вивченням окремих предметів», класи (групи) з поглибленим вивченням окремих предметів створюються в загальноосвітніх навчальних закладах за наявності відповідного навчально-методичного забезпечення, з урахуванням нахилів, здібностей і побажань дітей та згоди їхніх батьків або осіб, що їх замінюють. Рішення про формування класів із поглибленим вивченням одного чи кількох навчальних предметів приймається педагогічною радою за рекомендацією ради навчального закладу і затверджується наказом керівника закладу.

Для таких класів у 2008 році створено навчальну програму з фізики, що передбачає вивчення предмета у 8-9 класах по 4 години на тиждень. Із програмою можна ознайомитися на сайті кабінету фізики РОІППО у розділі «Навчальні програми».

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від № 834 27.08. 2010 «Про затвердження Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів III ступеня», навчальний предмет «Астрономія» входить до інваріантної складової навчальних планів у 11-му класі. У рівні стандарту та

академічному рівні на вивчення астрономії відводиться 0,5 тижневих годин, у профільному рівні (фізичному) – 1 година. У всіх інших профілях природничого напрямку (фізико-математичний, біолого-фізичний тощо) відводиться 0,5 тижневих годин. Календарне планування з астрономії наводиться у спецвипуску «Фізика для фізиків» № 6. З огляду на те, що в Україні проводиться олімпіада з астрономії, рекомендуємо цей курс вивчати у I семестрі.

Програма рівня стандарту, академічного рівня передбачає виконання однієї практичної роботи. Учитель може довільно обирати тему цієї роботи з трьох, запропонованих програмою. Разом із тим, практика свідчить, що доцільно провести комбіноване практичне заняття, на якому показати будову карти зоряного неба (зокрема особливості відображення на ній небесних світил, використання небесних координат) та прийоми роботи з такою картою. У другій частині практичного заняття бажано продемонструвати учням вигляд зоряного неба в ділянці північного полюса світу (сузір'я Малої та Великої Ведмедиць, Полярна зоря тощо), а також у різні пори року. Готуючись до проведення такого комбінованого практичного заняття, доцільно використовувати програмно-педагогічний засіб "Бібліотека електронних наочностей з астрономії. 11 клас".

Звертаємо увагу, що оцінювання навчальних досягнень учнів проводиться відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 371 від 05.05.2008 «Про затвердження критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти» (див. сайт кабінету фізики РОІППО, розділ «Нормативні документи» «Накази»).

Основними видами оцінювання є поточне, тематичне, семестрове, річне та Державна підсумкова атестація.

Тематичне оцінювання здійснюється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми (частини теми) відповідно до вимог навчальних програм упродовж її вивчення з урахуванням поточних оцінок, різних видів навчальних робіт (практичних, лабораторних, самостійних, творчих, контрольних робіт) та навчальної активності школярів.

Під час тематичного оцінювання з фізики мають бути враховані результати навчальних досягнень учнів із трьох напрямів: із знання теорії, вмінь розв'язувати задачі та виконувати лабораторні роботи. При цьому проведення окремої тематичної атестації при здійсненні відповідного оцінювання не передбачається, хоча логічним буде проведення контрольної роботи, короткочасної самостійної роботи, усного заліку тощо по закінченні вивчення теми чи її частини. Матеріал для даних видів робіт доцільно брати із „Завдань для тематичного контролю. Фізика. 7-10 класи” (авторів Левшенюка Я.Ф. та ін.), схваленого для використання у навчально-виховному процесі.

Перед початком вивчення чергової теми вчитель повинен ознайомити учнів із тривалістю вивчення теми (кількість занять); кількістю й тематикою обов'язкових робіт і термінами їх проведення; умовами оцінювання. До обов'язкових видів робіт можуть належати: лабораторні роботи, роботи фізичного практикуму, залік, конференція, самостійна та контрольна роботи

тощо.

Відповідно до Інструкції з ведення класного журналу 5-11(12)-х класів загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України № 496 від 03.06.2008 (див. сайт кабінету фізики РОШПО, розділ «Нормативні документи» «Інструкції»), тематична оцінка виставляється до класного журналу в колонку з написом «Тематична» без зазначення дати.

Орієнтована мінімальна кількість тематичних оцінювань наведена в календарному плануванні (див. спецвипуск “Фізика для фізиків”, № 6).

За результатами тематичного оцінювання виставляється семестрова оцінка у відповідні колонки «I (II) семестр», а річне оцінювання здійснюється на підставі семестрових оцінок. При виставленні семестрової та річної оцінок слід урахувувати динаміку особистих навчальних досягнень учнів із предмета, важливість теми (тривалість її вивчення, складність змісту, ступінь узагальнення матеріалу тощо). Учні мають право на підвищення лише семестрової оцінки. Скоригована семестрова оцінка виставляється без дати в колонку з написом «Скоригована» поруч із колонкою «I (II) семестр». Колонки для виставлення скоригованих оцінок відводяться навіть за відсутності учнів, які виявили бажання їх коригувати. Семестрові та річні роботи як окремі підсумкові роботи не проводяться.

Річна оцінка коригуванню не підлягає і виставляється до журналу в колонку з надписом «Річна» без зазначення дати не раніше, ніж через три дні після виставлення оцінки за II семестр, на основі семестрових або скоригованих семестрових оцінок. Наприклад:

04 / 09	07 / 09	Поточні	27 / 09		28 / 09	...	8 7 9 8 9 7		...				
	8	8788	8	8			н/а			9		9	
	н	8788	7	7			н/а			8		8	9
	9	8999	8	9						8		8	
	7	9788	н	8						7	8	8	
	н	7988	н/9	9						9		9	
	7	7878	н/7	7					8		6	7	7 8
	н	нннн	н	н/а					6		6		6
	н	нннн	н	н/а						н/а		н/а	

Дата	Тема уроку	Завдання додому
04/09	Первинний інструктаж з безпеки життєдіяльності. Електричне поле. Напруженість електричного поля.	

07/09	Інструктаж із БЖД. Л.Р.1 “Дослідження взаємодії електризованих тіл”	
27/09	Підсумковий урок (контрольна робота)	

Для учнів, які не мають річної оцінки (не атестовані) з будь-яких причин, за рішенням педагогічної ради та відповідного наказу керівника навчального закладу річне оцінювання проводиться в серпні-вересні.

Із метою недопущення перевантаження учнів та раціонального використання часу, інші контрольні роботи (заміри, діагностичні роботи тощо), що організуються керівництвом навчального закладу, мають проводитися під час запланованих учителем письмових робіт і містити завдання лише з теми, яка вивчається. У таких випадках учитель позбавляється необхідності проводити повторні письмові роботи. Річні контрольні роботи за весь курс навчання у даному класі дирекція навчального закладу має право проводити, якщо наказом передбачено повторення навчального матеріалу в кінці II семестру.

Виставлення оцінки з державної підсумкової атестації здійснюється у колонку з надписом «ДПА» після колонки з надписом «Річна» без зазначення дати.

До додатка до свідоцтва про базову загальну середню освіту та атестата про повну загальну середню освіту виставляються річні оцінки та результати Державної підсумкової атестації.

Звертаємо увагу, що відповідно до методичних рекомендацій щодо організації навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів (лист МОН № 1/9-61 від 06.02.2008 р.), наприкінці року оцінюванню підлягає й проведення навчальної практики (див. сайт кабінету фізики РОІППО, розділ «Нормативні документи» «Листи»). Директор закладу освіти своїм наказом затверджує чіткий графік проведення навчальної практики, особливості її оцінювання, кількість годин, які відводяться на той чи інший предмет, відповідальних осіб. Зміст і дата проведення занять навчальної практики обліковуються в класних журналах на окремих, спеціально відведених сторінках. Оцінка за навчальну практику виставляється в класному журналі, а також виокремлюється відповідним рядком у таблиці успішності учня.

Основою для формування методологічних знань в учнів повинна стати експериментальна частина курсу фізики, спрямована як на формування навиків роботи з фізичними приладами, так і на вміння фіксувати та описувати результати досліджень, робити висновки на підставі встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Демонстраційний експеримент, наведений у програмі, є обов'язковим для виконання вчителем. Опис дослідів, які вчитель повинен демонструвати в 7-9 класах у I семестрі, наведено в журналі «Фізика для фізиків» № 2 за 2010 р., в II семестрі – у журналі «Фізика для фізиків» № 4 за 2010 р.

У програмі особливу увагу звернено на формування практичних навичок школярів, запропоновано достатню кількість лабораторних робіт.

Залежно від змісту діяльності учнів ці лабораторні роботи можуть проводитися в різних формах:

– короткочасна лабораторна робота, наприклад “Вимірювання часу (метроном, секундомір, годинник)”, “Утворення кольорової гами світла шляхом накладання променів різного кольору”, “Вимірювання частоти обертання тіл” тощо;

– фронтальна лабораторна робота;

– пошуково-конструкторська лабораторна робота, наприклад “Складання найпростішого оптичного приладу”, “Конструювання динамометра”, виконання якої може здійснюватися як на уроці під керівництвом учителя, так і в домашніх умовах;

– пошуково-дослідницькі завдання для домашнього виконання, наприклад “Дослідження явища дифузії в рідинах і газах” тощо.

Учитель може замінювати тематику окремих робіт на рівноцінні з огляду на стан матеріальної бази фізичного кабінету, об’єднувати деякі лабораторні роботи, що повинно бути відображено у календарних планах.

Розвитку пізнавального інтересу, творчих та інтелектуальних здібностей учнів сприяють домашні завдання до лабораторних робіт, які спрямовані на спостереження певного явища, постановку дослідження на обладнанні, пристроях побутового призначення, конструювання пристроїв для отримання підтвердження певних теоретичних обґрунтувань.

З огляду на те, що деякі лабораторні роботи з навчальної програми з фізики спрямовані на спостереження фізичних явищ і процесів, ознайомлення учнів із будовою пристроїв та у деякій мірі мають репродуктивний характер, то за вибором учителя вони можуть не оцінюватися. Наприклад, залежно від постановки роботи можуть не оцінюватися такі лабораторні роботи:

- 7 клас: “Фізичний кабінет та його обладнання. Правила безпеки у фізичному кабінеті”, “Дослідження явища дифузії в рідинах і газах”, “Утворення кольорової гами світла шляхом накладання променів різного кольору”, “Складання найпростішого оптичного приладу”.

- 8 клас: “Вимірювання частоти обертання тіл”, “Вивчення характеристик звуку”, “Конструювання динамометра”, “Вимірювання сил за допомогою динамометра. Вимірювання ваги тіл”, “Вимірювання температури за допомогою різних термометрів”, “Визначення ККД нагрівника”.

- 9 клас: “Дослідження взаємодії заряджених тіл”, “Складання найпростішого електромагніту і випробування його дії”, “Вивчення будови дозиметра і проведення дозиметричних вимірювань”.

Рівень стандарту

- 10 клас: “Вимірювання сил”.

- 11 клас: “Дослідження електричного кола з напівпровідниковим діодом”, “Спостереження інтерференції та дифракції світла”.

У програмі 10-11 класів академічного та профільного рівнів у дужки взяті питання, які вчитель може винести на оглядове або самостійне опрацювання.

Також сюди відносяться і окремі лабораторні роботи. Дані роботи рекомендуємо винести на самостійне виконання або виконати вчителем демонстраційно, а учням описати спостережувані явища чи зробити відповідні розрахунки. Ці роботи можна не оцінювати.

Академічний рівень.

- 10 клас: "Дослідження руху тіла по колу", "Вимірювання сил", "Вимірювання коефіцієнта тертя", "Дослідження пружного удару двох тіл" (у зошитах для лабораторних робіт дана тема замінена на "Вивчення закону збереження механічної енергії").

- 11 клас: "Дослідження взаємодії електризованих тіл", "Дослідження електричного кола з напівпровідниковим діодом", "Дослідження магнітних властивостей речовини" (у зошитах для лабораторних робіт вона замінена на роботу "Спостереження дії магнітного поля на струм").

Можна також не оцінювати роботи: "Спостереження інтерференції світла", "Спостереження дифракції світла". *Профільний рівень* Роботи, які вказані для академічного рівня, а також:

- 10 клас: "Вимірювання середньої швидкості руху тіла", "Оцінювання розмірів молекул", "Калориметричний метод вимірювання".

- 11 клас: "Дослідження термісторів", "Вивчення транзисторів та інтегрованих напівпровідникових приладів (схем)", "Вивчення будови електровимірювальних приладів магнітоелектричної системи", "Вивчення будови електродвигуна постійного струму".

Наведений перелік робіт фізичного практикуму, тривалістю 1 або 2 год, є орієнтовним і може бути змінений учителем на власний розсуд у межах годин, зазначених програмою. У школах, де відсутнє необхідне обладнання для проведення лабораторного практикуму, передбаченого програмою, дозволяється проведення робіт із доступним обладнанням.

Під час проведення лабораторних робіт та робіт фізпрактикуму в 10-11 класах особливу увагу слід звернути на обчислення похибок вимірювань (див. журнал «Фізика для фізиків» № 3 за 2010 р.).

У класах фізико-математичного профілю лабораторні роботи можуть виконуватися у вигляді практикуму, а роботи практикуму - фронтально. Поділ лабораторних робіт на фронтальні та лабораторні має умовний характер.

Вимоги до перевірки зошитів регламентуються листами Міністерства освіти і науки України "Орієнтовні вимоги до виконання письмових робіт і перевірки зошитів із природничо-математичних дисциплін у 5-11 класах № 1/9 - 529. від 27.12. 2000 р. (див. сайт кабінету фізики РОІППО, розділ «Нормативні документи» «Листи»). Потрібно звернути увагу на такі моменти:

- у семестрі має бути не менше однієї письмової (контрольної) роботи з фізики;

- кожен учень повинен мати не менше 2-х зошитів (для класних і домашніх робіт; лабораторних робіт (практикуму));

- контрольні (письмові) роботи можуть виконуватися як в окремому зошиті, так і на окремих аркушах;

- зошити (аркуші) для письмових і лабораторних робіт

мають зберігатися у кабінеті фізики, а у випадку відсутності такого - в учителя протягом усього навчального року;

- бал за ведення робочих зошитів у журнал не виставляється.

Перелік рекомендованої літератури в навчально-виховному процесі буде надруковано в “Інформаційному збірнику Міністерства освіти і науки України”. Поряд із підручниками, що наведені в переліку в навчальних закладах, дозволяється використовувати підручники та посібники, видані за попередні роки та рекомендовані Міністерством освіти і науки України.

Кабінет фізики навчального закладу повинен відповідати вимогам Положення про навчальні кабінети (наказ МОН України № 601 від 20.07.2004) та Положення про навчальні кабінети з природничо-математичних предметів загальноосвітніх навчальних закладів (наказ МОНмолодьспорту № 1423 від 14.12. 2012 року) (див. спецвипуск “Фізика для фізиків № 4, сайт кабінету фізики РОІППО, розділ «Нормативні документи» «Положення»). Нагадуємо, що в перелік основних документів кабінету входять:

- акт-дозвіл на проведення занять у кабінеті фізики;
- паспорт кабінету фізики;
- інвентарна книга;
- матеріальна книга;
- журнал проведення інструктажів із безпеки життєдіяльності;
- інструкція з безпеки для кабінету фізики.

Звертаємо увагу на обов’язкове виконання вимог наказу Міністерства освіти і науки України № 304 від 18.04.2006 “Про затвердження Положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці в закладах, установах, організаціях, підприємствах, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України”, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 7 липня 2006 року за № 806/12680, та інструктивно-методичних матеріалів «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОН молодьспорту України № 1/9-72 від 01.02.2012 р.).

Згідно з наказами та матеріалами проводяться такі інструктажі:

– первинний інструктаж із безпеки життєдіяльності на початку занять у кабінеті (*на першому уроці кожного навчального року*). Запис про проведення первинного інструктажу робиться в окремому журналі реєстрації інструктажів із безпеки життєдіяльності, який зберігається в кабінеті (*питання, з якими вчитель повинен ознайомити учнів, рекомендуємо взяти з курсу БЖД, який викладається у школі, і погодити з учителем, який веде даний предмет*);

– первинний інструктаж із безпеки життєдіяльності перед початком кожної лабораторної роботи, роботи фізпрактикуму, який реєструється в журналі обліку навчальних занять на сторінці предмета в розділі про запис змісту уроку (*примірні інструкції для проведення даного інструктажу наводяться в спецвипуску № 1 «Фізика для фізиків», а також у зошитах для лабораторних робіт. Учитель при проведенні даного інструктажу наголошує на тих питаннях інструкції, які стосуються даної лабораторної роботи чи*

роботи фізпрактикуму);

– позаплановий інструктаж із безпеки життєдіяльності у разі порушення учнями вимог нормативно-правових актів з охорони праці, що може призвести чи призвело до травм, аварій, пожеж, у разі нещасних випадків за межами закладу освіти під час проведення екскурсій. Реєстрація позапланового інструктажу проводиться в журналі реєстрації інструктажів, що зберігається в кожному кабінеті;

– цільовий інструктаж із безпеки життєдіяльності з учнями у разі організації позанавчальних заходів (олімпіади, екскурсій). Реєстрація проведення цільового інструктажу здійснюється у журналі реєстрації інструктажів.

Під час проведення первинного інструктажу з безпеки життєдіяльності на початку занять у кабінеті учнів потрібно ознайомити з інструкцією з безпеки для кабінету фізики, яка розміщена на стенді, затверджена директором школи і повинна оновлюватися не рідше як один раз на 5 років.

Більш детально з організацією навчання і перевірки знань із безпеки життєдіяльності можна ознайомитися у спецвипуску № 4 “Фізика для фізиків” (2013 р.) та на сайті кабінету фізики Рівненського ОІШО.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТІВ СУСПІЛЬНО-ГУМАНІТАРНОГО СПРЯМУВАННЯ

ІСТОРІЯ

У межах навчального предмета «Історія України» в 5 класах у загальноосвітніх навчальних закладах України з 2013-14 н. р. вивчатимуть курс *Вступ до історії*. Цей курс є *пропедевтичний*, що й визначає його місце в системі шкільних історичних курсів та поміж інших навчальних дисциплін, а також початковість, елементарність його змістової частини й тих вимог, які висуваються до загальноосвітньої підготовки учнів. Мета, завдання й зміст курсу ґрунтуються на засадах, сформульованих у Державному стандарті базової та повної середньої освіти (освітня галузь «Суспільствознавство»), а саме: «метою навчання історії в загальноосвітній школі є формування в учнів ідентичності та почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу».

Мета, завдання та зміст курсу

З огляду на вищезазначене *основною метою* курсу є створення умов для успішного опанування учнями наступних систематичних курсів історії України та всесвітньої історії.

П'ятикласники вперше ознайомлюються з навчальним предметом «Історія», тому головними *завданнями* курсу є:

– формування уявлень і початкових знань учнів про історію як галузь

людських знань, як науку, що має свій предмет вивчення і свої методи дослідження;

– розвиток у школярів інтересу до предмета та мотивації щодо його вивчення.

Крім того, курс передбачає розв'язання низки загальнодидактичних завдань із розвитку пізнавальних можливостей та особистісних якостей учнів.

Зміст пропедевтичного курсу передбачає, що після його вивчення учні будуть:

- знати і розуміти, що таке історія, як відбувається відлік часу в історії, як історики довідуються про минуле;

- застосовувати набуті знання та вміння для того, щоб визначати тривалість і послідовність історичних подій, співвідносити рік зі століттям, розрізняти умовні позначки і знаходити місця історичних подій на карті;

- знаходити у підручнику та адаптованому тексті документа відповіді на запитання і складати розповідь про подію або постать за запропонованим учителем алгоритмом;

- зіставляти окремі події з історії родини з історією рідного краю та України, виявляти ставлення до історії, окремих подій та вчинків історичних діячів, оцінювати роль громадян, музеїв та історичної науки у збереженні минулого.

У новій чинній програмі зазначено кількість годин на вивчення курсу (загалом – 35 годин, 1 година на тиждень). Передбачено години для уроків узагальнення, тематичної перевірки та оцінювання знань, умінь і навичок учнів, уроку підсумкового узагальнення та практичних занять. Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки в програмі сформульовано як перелік умінь та навичок, що їх мають набути учні в процесі вивчення кожної теми. Наприкінці курсу обов'язково передбачено години резервного часу, які вчитель використовуватиме на власний розсуд.

Історичний *зміст* курсу реалізовано в хронологічній послідовності, що дає змогу створити конкретні образи історичних епох та сформувати чіткі просторові й часові уявлення учнів. Беручи до уваги вікові особливості пізнавальної діяльності дітей 10-11 років, в учнів формуються первинні знання та уявлення про розвиток історії як науки і як живої пам'яті про життя людей у минулому, про історичний час і простір, про що саме та про кого пишуть історики. Передбачається ознайомлення дітей з історичними джерелами різних типів, – як письмовими, так і візуальними, а також речовими, включаючи пам'ятки, що формують навколишнє історичне середовище.

Курс не передбачає системного викладу інформації про минуле. Відібраний та запропонований у підручниках матеріал про події, явища, історичні персонажі тощо не є вичерпним і може доповнюватись учителем за умови його збалансованості як з огляду подання національної та регіональної історії, так і багатоаспектності соціальної, політичної історії, історії культури та повсякдення.

«Вступ до історії» складається з трьох розділів, які дають змогу учням послідовно опанувати відповідну інформацію та початкові предметні вміння, що становлять основу подальшої історичної освіти школярів.

Перший розділ «Звідки і як історики довідуються про минуле» передбачає ознайомлення на рівні уявлень з поняттями:

– «історичний час» та одиниці і способи його вимірювання, формування початкових уявлень про хронологічну послідовність та тривалість подій у часі, про співвідношення року зі століттям;

– «історичний простір», формування початкових умінь працювати з історичною картою, її легендою та формування елементарних практичних навичок роботи з нею;

– «історичні джерела», їх види та особливості, формування початкових умінь працювати з різними видами джерел.

Другий розділ «Про що і про кого розповідає історія» знайомить учнів із важливими подіями з історії України та видатними історичними особистостями у хронологічній послідовності.

Інформація третього розділу «Що історичні пам'ятки розповідають про минуле» спрямована на формування початкових уявлень про розвиток культури та про найвизначніші культурні надбання і пам'ятки українського народу.

За результатами вивчення курсу учні мають набути таких предметних компетентностей:

– позначати на лінії часу запропоновані вчителем дати подій, співвідносити рік зі століттям або їх частинами при необов'язковому співвіднесенні з подіями; визначати (за вказаними датами) послідовність та тривалість подій, віддаленість від сьогодення;

– орієнтуватися на адаптованій історичній карті, показувати на ній територію України, її головні міста та рідне або найближче місто (село); основні події, зазначені у тексті параграфів;

– свідомо читати текст підручника, переказувати його основний зміст; відрізняти художній та науково-популярний історичні тексти; знаходити в тексті відповіді на поставлені запитання або ставити по кілька запитань до нього; складати простий план, добирати назву, знаходити в тексті історичні поняття і терміни та витлумачувати їх на основі тексту, свідомо застосовувати у навчальних ситуаціях;

– отримувати певну інформацію з різноманітних адаптованих історичних джерел, насамперед документальних та візуальних, робити нескладні висновки, узагальнення;

– на основі тексту та зображень стисло розповідати про історичну постать, складати план перебігу історичної події та кількома реченнями характеризувати її на основі тексту, інших матеріалів підручника, висловлювати нескладні оцінні судження щодо історичних постатей і їх діяльності;

– описувати історичні пам'ятки різних історичних періодів, правильно застосовуючи необхідні терміни; визначати приналежність зображених на історичних ілюстраціях пам'яток, портретів історичних діячів до певних епох.

Особливості організації навчально-виховного процесу

Форми та методи навчання історії в 5 класі, а також зміст історичної освіти повинні обов'язково узгоджуватися з віковими особливостями учнів. Організовуючи роботу на уроках, учитель має віддавати перевагу розвивальним

прийомам, уникати лекцій, конспектувань, рефератів та фронтальних зрізів знань.

Із метою набуття школярами історичної та інших компетентностей і відповідно до державних вимог із загальноосвітньої підготовки учнів окремою структурною складовою програми вперше стають спеціальні уроки – **практичні заняття**. Такі заняття в курсі історії мають подвійну мету: є способом вивчення нового матеріалу на основі опрацювання історичних джерел та важливим засобом формування предметних умінь і навичок учнів. Кожне із запропонованих практичних занять присвячується певній темі та передбачає переважно самостійну роботу учнів з допомогою вчителя над окремими питаннями теми з використанням різноманітних джерел знань (підручники, де вміщено тематичні історичні джерела – як текстові, так і візуальні, довідкові матеріали, запитання і завдання, інтернет-ресурси, фонди музеїв, місцеві історичні пам'ятки, оглянуті учнями під час екскурсій). Практичні заняття передбачають використання на уроці історичних джерел, насамперед наведених у підручнику, адже ці джерела історії сприяють конкретизації історичного матеріалу, розвитку уваги та допитливості наповнюють зміст яскравістю та образністю. Водночас, джерело, запропоноване для опрацювання п'ятикласникам, має бути лаконічним, простим і зрозумілим.

Під час практичного заняття вчитель є консультантом у процесі самостійної роботи учнів, надаючи їм необхідну допомогу залежно від віку та пізнавальних можливостей. Матеріали до практичних занять і методичні рекомендації щодо організації пізнавальної діяльності учнів мають бути подані в підручниках. Порядок проведення практичних занять і оцінювання їх результатів та наявність домашнього завдання після нього залишається у компетенції вчителя.

Уроки узагальнення до окремих розділів та урок узагальнення до курсу мають на меті допомогти учням систематизувати вивчене, відрефлексувати процес навчання і повернутися до найскладніших моментів теми, курсу, піднести розуміння навчального матеріалу на новий рівень, використати міжкурсіві та міжпредметні зв'язки. Елементарність, початковість курсу зумовлює певні труднощі в проведенні уроків узагальнення. Під час таких уроків акцент має бути перенесений на вміння учнів, тож кожна наступна тема повинна відзначатися вищим рівнем сформованості вмінь. Варто пам'ятати, що від п'ятикласників не вимагається тлумачення тих історичних понять, вивчення яких передбачено програмою у старших класах, відповідати на запитання, що вимагають системних знань і багатшого життєвого досвіду.

Принципове значення для організації навчання історії в 5 класі мають активні та інтерактивні методи. Передумовою активного навчання є чергування різних форм діяльності учнів. Наприклад, працюючи з текстом, учні можуть шукати відповідь на запитання, добирати коментарі до ілюстрацій, складати план, порівнювати текст з ілюстраціями та картами, знаходити нові слова та витлумачувати їх, додержуючись інструкцій підручника.

Роботу з підручником потрібно чергувати з коротким викладом (розповіддю) вчителя, роботою із зошитом. З огляду на вікові особливості

п'ятикласників розповідь учителя не повинна мати нічого спільного з лекцією, а уроки жодною мірою не повинні зводитися тільки до читання й переказування тексту підручника. Немає потреби переповідати той матеріал, що викладений у підручнику, як і не потрібно ускладнювати виклад додатковою інформацією. Роль учителя – організувати бесіду навколо питань, що вивчаються у контексті теми чи розділу. На перших етапах навчання бесіда передує читанню, згодом читання передує бесіді. У бесіді обов'язково слід використовувати елементи міркування, запитання вчителя й відповіді учнів, логічні задачі та їх розв'язок. Слово вчителя має бути образним та емоційним, воно повинно апелювати до особистісного досвіду п'ятикласників.

Обов'язковою умовою успішного навчання історії в п'ятому класі є різноманітна самостійна робота учнів. Обов'язковим також для дітей цієї вікової категорії є актуалізація знань і життєвих уявлень, повторення та закріплення вивченого на уроці. Отже, плануючи урок, потрібно обов'язково передбачити час на ці етапи, скориставшись для цього відповідними завданнями підручника.

З-поміж активних методів навчання заслуговують на увагу ігрові форми. Під час вивчення курсу може йтися як про створення окремих, епізодичних ігрових ситуацій, так і про застосування ігрових моделей навчання. Варто ширше використовувати уроки-екскурсії, наприклад, до місцевого музею чи історичної пам'ятки. Доречними будуть й ігри-подорожі чи ігри-дослідження, які можна сконцентрувати в часі, обмеживши однією темою або й одним уроком.

Забезпечення курсу навчально-методичною літературою

Пропедевтичний курс «Вступ до історії» укомплектований підручниками — переможцями Всеукраїнського конкурсу підручників для 5 класу загальноосвітньої школи: В. Власова (видавництво «Генеза») та О. Пометун, І. Костюк, Ю. Малієнко (ВД «Освіта»).

Особливістю підручника В. Власова є те, що всі структурні елементи навчальної книги, як-от: текстові (основний текст, пізнавальні рубрики з фрагментами історичних документів) та позатекстові (апарат організації засвоєння та контролю, ілюстративний матеріал), зорієнтовані на формування предметних компетентностей, а також на організацію рефлексивної діяльності, активну комунікацію та співпрацю учнів у навчанні.

Опрацьовувати основний текст у підручнику В. Власова запропоновано таким чином: до кожного пункту параграфа сформульовано завдання на розвиток критичного мислення з використанням інтерактивних методик. Учня пропонується у парах, групах чи в загальному колі 1) передати зміст прочитаного трьома реченнями; 2) запропонувати до тексту інші назви: такі, які б передавали зміст тексту, втілювали б його основну думку, були б образними; 3) дібрати один іменник, два прикметники, три дієслова, які б розкривали зміст прочитаного; 4) сформулювати за змістом тексту 3-5 запитань, які починаються словами *Що? Хто? Де? Як? Коли?*, і 1 запитання *Чому?*, по черзі дати відповіді

на них; 5) скласти розповідь; 6) намалювати ілюстрацію; 7) запропонувати відповідь на проблемне питання тощо.

Кожен параграф має блок чітко сформульованих питань і таких, що дозволяють учневі вловити суть проблеми, націлюють його на самостійне осмислення й аналіз явищ та подій минулого. Після назви уроку вміщено основні питання, які опрацьовуватимуться, та сформульовано навчальні цілі відповідно до компетентнісно орієнтованого підходу у вигляді *очікуваних результатів*. Наприкінці параграфа пропонується оцінити знання й уміння учнів відповідно до передбачуваних цілей уроку з допомогою рубрики «Перевірте себе». *Це дає змогу досягти завершеності навчального процесу в межах уроку*. Кожен урок завершує завдання рубрики «Рефлексія».

В основу підручника О. Пометун, І. Костюк, Ю. Малієнко закладено ідею активного залучення п'ятикласників до пізнання історії на всіх етапах уроку. Це реалізується через систему навчальних завдань, які спрямовують пізнавальну діяльність учнів на усвідомлення того, як минуле представлене в різних історичних джерелах та на розуміння основних подій вітчизняної історії. Важливим елементом роботи учнів із текстом підручника є цілеспрямована робота з історичними поняттями, мета якої – прищепити уважне ставлення до мови та історії як сфери наукових знань. Оскільки процес пізнання історії у п'ятикласників тільки розпочинається, авторами розроблені алгоритми роботи із джерелами, що забезпечуватиме набуття учнями важливих первинних дослідницьких навичок роботи з доступними джерелами знань, зокрема адаптованими уривками з історичних творів, ілюстраціями, картами, фотографіями, зображеннями культурно-історичних пам'яток тощо. Водночас тлумачення основних понять курсу, висвітлення складних історичних явищ оптимально поєднує науковість і доступність.

Методичні пропозиції вчителям поєднують традиційні форми проведення уроку та інтерактивні, що максимально відповідає віковим особливостям учнів. Детально розписані практичні роботи допоможуть педагогам правильно організувати їх проведення, учням дослідити окремі питання історичного минулого України, поєднати розуміння національної історії з історією рідного краю на локальному рівні.

Особливістю підручника є забезпечення європейського контексту у викладі історії України, що дозволить учням побачити історію своєї держави на тлі загальних історичних процесів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів

Історична пропедевтика націлена передусім на початкові знання, елементарні уявлення та найпростіші вміння. Історичні знання п'ятикласників можна схарактеризувати як фрагментарні, початкові. Відповідно, їхні навчальні досягнення мають елементарний рівень і більш практичну спрямованість, пов'язані в основному з уміннями читати й розуміти адаптований історичний текст, працювати з історичними ілюстраціями, джерелами та адаптованою історичною картою. У компетенції вчителя залишається створення таких навчальних ситуацій, які максимально сприяють досягненню учнями

очікуваних результатів навчання, адже елементарний рівень курсу передбачає можливість його успішного засвоєння кожним учнем.

У п'ятому класі написання рефератів не передбачено. Водночас варто оцінкою заохочувати учнів до читання додаткової історичної літератури, до підготовки та участі у позаурочних тематичних заходах. Бали достатнього та високого рівнів з історії може отримати п'ятикласник, який знаходить відповіді на запропоновані вчителем чи у підручнику запитання; складає простий план тексту і невелике історичне повідомлення; вміє виокремлювати історичну інформацію, тобто розповідає, про яку історичну подію чи постать йдеться, вміє сформулювати одне-два запитання до тексту та супутніх зображень, демонструючи рівень розуміння запропонованої інформації; позначає на лінії часу запропоновані дати, співвідносить їх зі століттями або їх частинами; знаходить на історичній карті місця найвизначніших подій тощо.

Варто пам'ятати, що перше знайомство з історією має бути цікавим, розвивальним, зрозумілим і доступним (і вочевидь, не завжди легким!). Толерантність, урахування історичної поліконфесійності і багатонаціональності українського суспільства, увага до освітніх запитів учнів допоможуть учителям зробити уроки історії уроками об'єднання і взаємоповаги.

Особливої уваги вчителів історії всіх класів потребує вивчення пам'яток архітектури та образотворчого мистецтва. Традиційно зображення пам'яток архітектури та образотворчого мистецтва залучають до предметної наочності – таких пам'яток матеріальної культури або їхніх реконструкцій, які дають змогу на основі безпосереднього сприйняття створювати в учнів достовірні зорові образи історичного минулого. Такі зображення служать опорою для розкриття сутності історичних явищ, дають змогу конкретизувати історичні факти, сприяючи формуванню історичних понять, розвитку дослідницьких умінь, пізнавального інтересу до минулого. Окрім того, пам'ятки архітектури виконують роль первинних джерел історичних знань школярів, адже вони справжні, документальні пам'ятки історії й культури досліджуваної епохи.

Із метою виконання вимог програми історії, наприклад, *характеризувати* культурні досягнення, *розпізнавати* найвідоміші пам'ятки архітектури та образотворчого мистецтва, *стилю описувати* їх, комісією з історії Науково-методичної Ради МОН України було ухвалено Переліки пам'яток архітектури та образотворчого мистецтва з історії України і всесвітньої історії, обов'язкові для розпізнавання учнями (*переліки будуть надруковані у фахових виданнях*).

Наявність переліків не означає, що вчителі на відповідних уроках не повинні звертатися до інших пам'яток, особливо якщо йдеться про уроки історії рідного краю, які мають невичерпний потенціал для залучення прикладів культурної взаємодії, формування толерантності та поваги до інших народів і їхнього культурного надбання.

Інформуємо також, що Міністерство рекомендує серед інших курсів вивчати курс за вибором «Культура добросусідства» (автори Араджионі М.А., Смірнов О.К.), що сприяє поглибленню знань учнів із питань багатокультурності, історії, географії, культури та традицій народів рідного краю. Курс має позитивний вплив на розвиток міжкультурної освіти, виховної

роботи, профілактику ксенофобії й зниження конфліктного потенціалу в освітньому середовищі.

Для учнів 6-11-х класів чинними залишаються рекомендації, що містяться у листі Міністерства №1/9-426 від 01.06.2012 року «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін» (Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №17-22, 2012 р.).

Про вивчення курсів духовно-морального спрямування у 2013 -2014 навчальному році

Формування духовного світу дітей та молоді, духовності як провідної якості особистості – важливе і складне завдання. Особливої актуальності воно набуває сьогодні, коли складності соціально-економічного й політичного розвитку країни у попередні роки боляче вразили молодь. Серед дітей та молоді падає духовність, зріє зневіра у моральних орієнтирах у повсякденному житті. Засоби масової інформації та комунікації дедалі більше впливають на суспільство й особливо на молодь, нерідко потураючи культам сили, зброї, моральному релятивізму і конформізму.

У ситуації гострого дефіциту ціннісних установок і орієнтацій релігійні й моральні цінності, які є основою гуманістичних цінностей, відіграють дедалі вагомішу роль у сучасному вихованні дітей та молоді. Отже, виникає гостра потреба в залученні християнських цінностей до процесу виховання дітей, визначенні основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів формування духовності на їх основі, які разом з іншими складовими сприятимуть розвитку і формуванню духовної високоморальної особистості, майбутнього громадянина України.

На сьогодні курси духовно-морального спрямування мають максимальне навчально-методичне забезпечення. Створено та видруковано концептуальні засади вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах предметів духовно-морально спрямування, програми, підручники, методичні посібники для вчителів, робочі зошити, хрестоматії для учнів із християнської етики та інших курсів духовно-морального спрямування.

Якщо у 2005 році не було жодного підручника, який би мав гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки» і відповідав би сучасним вимогам до навчальної літератури, то зараз їх кількість складає не один десяток. Наявні також електронні посібники.

Щорічно розробляються і доводяться до відома органів управління освітою на місцях, обласних (міських) інститутів післядипломної педагогічної освіти методичні рекомендації стосовно вивчення курсів духовно-морального спрямування у загальноосвітніх навчальних закладах.

Рівненським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти щорічно проводяться курси з підготовки вчителів предметів духовно-морального спрямування.

Постійно проводяться конференції, семінари, засідання «круглих столів», присвячені даній тематиці; конкурси та олімпіади (наприклад, «Юні знавці Біблії», «Кришталева сова») для учнів, конкурс «Учитель року» для вчителів.

Вивчення християнської етики в області розпочалося з 1992 року, а кількість навчальних закладів, де вивчаються курси духовно-морального спрямування, зростає.

Сьогодні учні мають можливість вивчати предмети за вибором: «Християнська етика в українській культурі», "Основи православної культури Криму", "Основи ісламської культури Криму", «Основи християнської етики», «Культура добросусідства», «Світові релігії і культури світу», «Етика і психологія сімейного життя», «Етика: духовні засади», "Християнська етика", «Розмаїття релігій і культур світу», «Морально-етичне виховання», «Основи християнської моралі", «Дорога добра», «Дорога милосердя», «Дорога добродійності», «Дорога мудрості», «Основи християнської культури», «Основи православної етики», «Основи православної культури», «Біблійна історія та християнська етика», «Православна культура Слобожанщини», «Історія релігій», «Історія релігій світу і духовна культура», «Традиція єврейського народу» та ін.

Наказом Міністерства освіти і науки України (№ 437 від 26.07.05 р.) було передбачено, починаючи з 2005-2006 навчального року, у 5-6 класах вивчення предмета етика або предметів морально-етичного спрямування за вибором учнів.

Варто зазначити, що цей пункт було введено за наполяганням органів управління освітою західних областей, де на той час вивчалася християнська етика як обов'язковий курс. У впровадженні курсу світської етики освітяни цих областей вбачали своєрідну загрозу вивченню курсу християнської етики.

У 2013-2014 навчальному році курс «Етика» буде вивчатися у 6 класі за рахунок інваріантної складової, а у 5 – за рахунок варіативної складової Типових навчальних планів.

Міністерство докладас чимало зусиль щодо посилення ефективності духовного виховання учнівської молоді. Але при цьому варто зазначити, що надзвичайно важливу роль у цьому плані відіграють також органи місцевого самоврядування.

Як засвідчує досвід, найбільший ефект упровадження цих курсів наявний у тому випадку, коли є відповідні рішення органів місцевого самоврядування. Тоді немає проблем ні з виділення годин із варіативної складової, ні з перепідготовкою вчителів, ні із закупівлею підручників та посібників для школярів.

Викладання предметів духовно-морального спрямування в загальноосвітніх навчальних закладах можливе лише за умови письмової згоди батьків та за наявності підготовленого вчителя. Відповідно до Закону України „Про загальну середню освіту”, викладати навчальний предмет „Етика” та факультативні курси морально-етичного спрямування можуть особи, які мають вищу педагогічну освіту та документ про проходження відповідної курсової

підготовки. Підготовка вчителів курсів духовно-морального спрямування здійснюється в ряді вищих навчальних закладів країни або на курсах підвищення кваліфікації педагогічних кадрів при обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ БІОЛОГІЇ, ЕКОЛОГІЇ, ПРИРОДОЗНАВСТВА В 2013-2014 НАВЧАЛЬНОМУ РОЦІ

У **2013-2014** навчальному році вивчення біології, екології, природознавства у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься згідно з листами Міністерства освіти і науки № 1/9-349 від 20.05.2013 р. «Про навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів та структуру 2013/2014 навчального року», № 1/9-368 від 24.05.2013 р. «Про організацію навчально-виховного процесу у 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів і вивчення базових дисциплін в основній школі», № 1/9-426 від 01.06.2012 р. «Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін».

Із повним текстом інструктивно-методичних матеріалів можна ознайомитися на офіційних веб-сайтах Міністерства освіти і науки (www.mon.gov.ua), Інституту інноваційних технологій і змісту освіти (www.iitzo.gov.ua) та освітянському порталі Рівненщини (rivneosvita.org.ua).

У **2013-2014** навчальному році вивчення **біології** в загальноосвітніх навчальних закладах здійснюватиметься за такими програмами:

- **7-9 класи** – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Біологія. 7-11 класи. – Київ=Ірпінь: Перун, 2005;

- **10-11 класи** – Програми для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: рівень стандарту, академічний рівень, профільний рівень. – Тернопіль: Мандрівець, 2011;

- **8–9 класи** – Програма для 8-9 класів із поглибленим вивченням біології: збірник навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів із поглибленим вивченням предметів природничо-математичного та технологічного циклу. – К.: Вікторія, 2009.

Екологія вивчатиметься за такими програмами:

- **10-11 класи** – Навчальна програма для 10-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. Профільний рівень;

- **11 клас** – Навчальна програма для 11 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Рівень стандарту, академічний рівень.

Природознавство вивчатиметься за програмами:

- **5 клас** – Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Природознавство. 5 клас (затверджена наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 664 від 06.06.2012 р. «Про затвердження навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів II ступеня»).

Кількість годин, передбачених програмами для вивчення тем або розділів, є орієнтовною і може бути змінена вчителем. Резервні години можуть бути використані для повторення, систематизації, узагальнення навчального матеріалу, коригування знань, контролю навчальних досягнень учнів. Навчальні програми передбачають проведення шкільних екскурсій. Учитель має право самостійно обирати час їх проведення, використовуючи для цього резервні години або години навчальної практики.

Програми факультативів та курсів за вибором із біології та екології, рекомендовані Міністерством для використання у загальноосвітніх навчальних закладах:

7-11 класи – Збірник навчальних програм курсів за вибором та факультативів із біології для допрофільної підготовки та профільного навчання. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009.

Зміст програм курсів за вибором і факультативів як і кількість годин, що передбачена у програмах, є орієнтовним. Учитель може творчо підходити до реалізації змісту цих програм, ураховуючи інтереси та здібності учнів, потреби регіону, можливості навчально-матеріальної бази школи.

Необхідно зазначити, що навчальні програми курсів за вибором також можна використовувати для проведення факультативних занять і, навпаки, програми факультативів можна використовувати для впровадження курсів за вибором.

Звертаємо вашу увагу на те, що зміст навчальної програми з біології для 9-го класу розраховано на 105 годин і покладено в основу державної підсумкової атестації з біології у 9-х класах, тому обсяг часу на вивчення біології в 9 класі має відповідати визначеному в інваріантній складовій типових навчальних планів, тобто **не менше** 2,5 години на тиждень у спеціалізованих школах із поглибленим вивченням іноземних мов і 3 години на тиждень в усіх інших школах.

Навчання у старшій школі є профільним. Ще раз звертаємо увагу на розподіл годин на вивчення біології за різними рівнями змісту освіти в 10-11-х класах: рівень стандарту – 1,5 год на тиждень; академічний рівень – 1,5 год на тиждень; профільний рівень – 5 год на тиждень.

Навчальним планом відведено однакову кількість годин на вивчення біології за рівнем стандарту й академічним рівнями. Разом із тим зміст навчання біології на академічному рівні, відповідно до концепцій профільного навчання, має бути достатнім для продовження біологічної освіти у вищому навчальному закладі. Ця обставина визначає наявність відмінностей у змісті й результатах навчання на академічному рівні порівняно з рівнем стандарту. Для збільшення кількості годин на вивчення біології на академічному рівні може використовуватися частина годин варіативної складової навчального плану. У такому разі вчитель використовує програму академічного рівня, збільшуючи

кількість годин, що відводяться на вивчення окремих тем. З огляду на це пропонуємо ще раз розглянути та доопрацювати особливості викладання біології за рівнями змісту освіти: рівнем стандарту, академічним та профільним рівнями.

Плануючи реалізацію змісту програми у навчальному процесі, учителю доцільно структурувати навчальний матеріал на смислові блоки та визначити до кожного з них навчальні завдання. Навчальні завдання своїм змістом повинні програмувати різний характер діяльності учнів: дії за зразком; пошук нового за допомогою засобів встановлення зв'язків із засвоєним раніше матеріалом; проблемні задачі, які створюють протиріччя, що можна подолати, вдаючись до дослідження; засвоєння нового способу діяльності тощо. Засобами навчальних завдань учитель повинен спрямовувати зусилля учнів не тільки на відтворення знань та вмінь у типовій ситуації, а й вчити застосовувати їх у дещо змінених та нестандартних ситуаціях, порівнювати об'єкти та процеси, пояснювати сутність та роль процесів життєдіяльності, висловлювати власну думку, виявляти ставлення до предмета вивчення, узагальнювати навчальний матеріал, робити висновки, застосовувати знання у практичній діяльності.

Методично вивчення шкільної біології та екології повинно підпорядковуватися принципу вибору учнем індивідуальної освітньої траєкторії. Тому при проведенні занять перевагу треба надавати різним видам самостійної роботи учнів: проведенню короткотривалих практичних і теоретичних досліджень, обговоренню їх результатів, підготовці та презентації навчальних проєктів, виконаних індивідуально чи в малих навчальних групах. У класах із профільним рівнем навчання слід надавати перевагу методам і формам навчання, що сприяють активізації самостійної пізнавальної діяльності учнів: проблемні лекції, семінари, дискусії, аналіз дилем, методи комп'ютерного моделювання, імітаційні ігри тощо.

Важливим компонентом процесу навчання є контроль та оцінювання навчальних досягнень учнів. Наказом МОН молоді та спорту №329 від 13.04.2011 (зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 11.05.2011 за №566/19304) затверджено Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти. Ці Критерії висвітлюють загальні підходи до визначення рівня навчальних досягнень учнів. Видами оцінювання навчальних досягнень учнів є поточне, тематичне, семестрове, річне оцінювання та Державна підсумкова атестація.

Поточне оцінювання здійснюється у процесі поурочного вивчення теми. Однією з форм поточного оцінювання є оцінювання виконання практичних та лабораторних робіт. Оцінюючи практичну (лабораторну) роботу, учителю необхідно оцінювати навчальну діяльність учнів не лише за кінцевим результатом, а й за процесом досягнення результатів, зважати на рівень самостійності учнів у виконанні роботи та формулюванні висновків з урахуванням вікових особливостей школярів. Так, в учнів старшої школи вже має бути сформоване вміння робити висновки практичної роботи на підставі теми, мети й результатів проведеної роботи. Оцінювання практичних (лабораторних) робіт здійснюється на розсуд учителя та залежно від способу

виконання (демонстраційне, фронтальне, групове, індивідуальне) – або у всіх учнів класу, або вибірково в окремих школярів.

Практичні та лабораторні роботи виконуються в робочих зошитах. У навчальному процесі можуть використовуватися робочі зошити або зошити для лабораторних і практичних робіт із друкованою основою, які мають гриф «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» і від дати надання грифу цьому посібнику минуло не більше п'яти років.

Оцінювання фенологічних спостережень рекомендуємо проводити за порами року як різновид поточного оцінювання.

Тематичне оцінювання здійснюється на підставі результатів опанування учнями матеріалу теми відповідно до вимог навчальних програм. Проведення окремої тематичної атестації при здійсненні відповідного оцінювання не передбачається. Перед початком вивчення чергової теми вчитель повинен ознайомити учнів із тривалістю вивчення теми (кількість занять); кількістю й тематикою обов'язкових робіт та термінами їх проведення; умовами оцінювання. До обов'язкових видів робіт можуть належати: лабораторні та практичні роботи, залік, конференція, самостійна та контрольна роботи тощо.

Тематична оцінка виставляється з урахуванням поточних оцінок за різні види навчальних робіт (усних відповідей, лабораторних, практичних, самостійних, контрольних, творчих робіт) та навчальної активності школярів. Звертаємо увагу, що додатковий запис щодо теми над датами в журналі не робиться.

Обов'язковим є проведення однієї контрольної роботи в семестр. Зміст завдань контрольної роботи може охоплювати зміст однієї навчальної теми або декількох навчальних тем. Час проведення контрольної роботи та її зміст визначає вчитель. Для контрольної перевірки (згідно з критеріями оцінювання й вимогами програми до результатів навчання) необхідно використовувати завдання різної форми й різних рівнів складності. Завдання для контрольної роботи мають спиратися не лише на базові знання учнів, а й на вміння їх застосовувати.

Під час проведення занять у кабінеті біології особливої уваги потребує дотримання правил безпеки життєдіяльності. Вимоги безпеки наведено в інструктивно-методичних матеріалах «Безпечне проведення занять у кабінетах природничо-математичного напрямку загальноосвітніх навчальних закладів» (лист МОНмолодьспорту 01.02.2012 р.1/9-72). У зазначених матеріалах визначені нормативно-правові документи з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах системи загальної середньої освіти; описано загальні положення щодо забезпечення безпечних і нешкідливих умов навчання, особливості безпеки під час проведення робіт із біології, порядок проведення, тематика та організація проведення інструктажів із безпеки життєдіяльності учнів. Також в інструктивно-методичних матеріалах наведено зразок журналу реєстрації первинного, позапланового, цільового інструктажів з безпеки життєдіяльності учнів та орієнтовні паспорт кабінету і акт дозволу на проведення занять у кабінеті.

Вивчення біології відповідно до **нової редакції Державного стандарту базової і повної середньої освіти** та розробленої до нього програми розпочинається у 6 класі **в 2014-2015 навчальному році**.

Основною метою освітньої галузі
«Природознавство
визначено

формування природничо-наукової компетентності, а біологічний компонент має забезпечити предметні компетентності: засвоєння учнями знань про закономірності функціонування живих систем, їх розвиток і взаємодію, розуміння біологічної картини світу, цінності таких категорій як «знання», «життя», «природа», «здоров'я»; формування свідомого ставлення до екологічних проблем, усвідомлення біосферної етики. Рекомендуємо у 2013-2014 навчальному році розпочати підготовчу роботу щодо впровадження нового Державного стандарту та нової програми з біології: визначити аспекти методичної роботи в цьому напрямку, проаналізувати можливі проблеми, з якими можуть зіткнутися як учителі, так і учні в адаптаційний період, виробити шляхи їх подолання.